

*A horvát kérdés az 1904. évi költségvetés vitájában*¹

A

1904 jún. 27

*Kovácssevics István horvát–szlapon képviselő beszéde a horvát kérdésről az 1904. évi költségvetési vitában**Képv. Napló, 1901–1906, XXVI, 70–82. L.*

Kovácssevics István: T. képviselőház! (*Halljuk! Halljuk!*) Miután a költségvetési vita alkalmával szokás az ország állapotát szemügyre venni, azért én is bátorkodom ez alkalommal államunk helyzetéről véleményemet részben kifejezni.

Nem szándékozom államunk általános helyzetét tárgyalni, hanem csak belügyeink egy részére fogok szorítkozni, ti. a magyarok és horvátok közötti viszonyra (*Halljuk! Halljuk!*), ámbár azt tartom, hogy nem helyes dolog ezen viszonyról minduntalan említést tenni, mert az országon kívül azt a véleményt kelthetné, hogy a magyar állam belső viszonyai nem éppen a legszilárdabbak, ha ezt többször is beszéd tárgyává tesszük.

A t. ellenzék a legújabb időben, különösen pedig az 1902. év óta, az akkori indemnity-vita alkalmával, de később is a horvát–magyar viszonyról, nemkülönben azokról, akik Horvátországban ezen javítások körül fáradoztak, nemigen hízelgő ítéletet mondott. Ugyanakkor említette az indemnity-vita alkalmával Barta Ödön igen t. képviselő úr ezt a viszonyt, és nekünk horvátoknak szemünkre hányta, hogy (olvassa): „Negyven tagból áll az a párt, amely mint külön párt jelenik meg bizonyos vonatkozásokban, de sohasem látjuk tömör pártként felvonulni, mikor Magyarország gazdasági helyzetének megjavítására kellene nekik legmesszebbmenőleg közrehatniok, hogy Magyarország érdekeit Ausztriával szemben velünk vállalva megvédjék.”

Már ugyanakkor, azon indemnity-vita alkalmával megjegyeztem, hogy mi horvátok a szabadelvű párttal vállalva mindig meg fogjuk védeni a magyar állam érdekét (*Helyeslések a jobboldalon.*), amint azt a múltban is megtettük. (*Helyeslés jobbfelől.*) Barta Ödön t. képviselő úr mindamelllett állításának bizonyításával adósunk maradt, és nem bizonyította be, hogy mi ezen házban a magyar állam érdekeit nem védjük meg akkor, amikor annak helye van.

Én részemről azt tartom, hogy ez a szemrehányás tökéletesen alaptalan és igazságtalan. Mi horvát képviselők itt a házban a magyar államnak sohasem alkalmatlankodtunk, a tárgyalásokat nem zavartuk, az állami gépezet rendes munkálkodását sohasem gátoltuk. (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon.*) Ilyen szemrehányás, nézetem szerint, máshova volna címezendő. Én részemről készségesen és örömmel fogok hozzájárulni a magyar állam kiépítéséhez (*Helyeslés a jobboldalon.*), jogainak védelmében és azoknak visszaszerzésében.

Készségesen és örömmel fogok hozzájárulni, hogy hadseregünk magyarrá tétessék (*Helyeslés a jobboldalon.*), hogy a magyar hadseregben a magyar, annak horvát részében a horvát vezényszó hozassék be. Mert nem látom be azt, hogy ezáltal hadseregünk harcképessége a legcsekélyebb kárt is szenvedné. Hiszen jelenleg is a hadierőben három vezénnyelv alkalmaztatik anélkül, hogy a had-

¹ Az 1904. évi költségvetés horvát vitája összegezi a századforduló éveinek hasonló vitáin felmerült közjogi és államközi, gazdasági és részben nemzetiségi problémákat. *Kovácssevics István* (Stepan Kovačević) kormánytámogató horvátországi képviselő ismételt felszólalásaiból (*A* és *D*), *Khuen-Héderváry Károly* ekkori uralkodó személye körüli miniszter s másrésről *Polónyi Géza* és *Komjáthy Béla* függetlenségi képviselők beszédeiből (*D*, ill. *B* irat) három, egymással éles ellentétben álló felfogás: az örökös kormánytámogató horvát–szlapon képviselők, a kormánypárt és a függetlenségi párt álláspontja rajzolódik ki a vita során. Az egykorú nemzetiségpolitikai helyzet fonákására jellemző, hogy mindhárom felfogás egyaránt talajtalan, légtüres térben mozog, nem fejezi ki a horvátországi párt- és társadalmi viszonyokat.

sereg harcképessége a legkevésbé is kockáztatva lenne. Bebizonyosodott ez nemcsak a hadgyakorlatoknál, hanem bebizonyosodott ez a valóságban, a harcban is. Ugyanis 1878-ban, Bihácsnál két horvát honvédszászlóalj Zach közös hadseregbeli tábornok dandárcsapatát a katasztrófától megmentette. Ezen két horvát zászlóalj nélkül Zach csapatai a bosnyák felkelők részéről körülvették és megsemmisítettek volna. Ezen szerencsétlenséget a nevezett két horvát zászlóalj akadályozta meg azáltal, hogy hősiességgel visszaverte a felkelők azon csapatait, melyeknek az volt a feladatuk, hogy a bekerítést keresztülvigyék. Ugyanakkor a közös hadseregben Bihácsnál, a német kommandó dacára, oly zűrzavar uralkodott, hogy a két közös hadseregbeli ezred ahelyett, hogy egyesülten a rájuk lövöldöző felkelőkre indultak volna, egymásra lövöldöztek, és így 400-nál több közös hadseregbeli katona kölcsönösen a halálba üzte egymást. Akkor tehát a közös hadseregnek nem ártott a horvát kommandó. Miért ne lehetne ezt a közös hadsereg horvát részébe behozni, mikor ahhoz joguk van, amely nem az 1867. XII. tc.-en, hanem a magyar állam szuverenitásán alapul, amely sem el nem évülhet, sem el nem disputálható. (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Igaz, hogy a hadsereggel való rendelkezés a király átruházott joga, de a hadsereg idegen szelvényben való ápolása, idegen vezénylete ebben az átruházásban nem foglaltatik benne. Nem látom be azt sem, hogy miért ne volna lehetséges a magyar vagy horvát nyelv behozatala, míg önálló hadseregünk nem lesz. A hadsereg közössége megmaradhat, úgy, hogy a német részben megmaradjon a német, a magyar részben pedig a magyar, illetve horvát kommandó. Erre példa is van: a magy. kir. honvédség, amelynek vezénylete, vezérlete szintén egységes, mindamellett a magyar honvédségnél a magyar, a horvát honvédségnél pedig a horvát nyelvet alkalmazzák. Éppígy meg lehetne ezt a közös hadseregben is tenni.

A magyar hadsereg felállítása azonban nem oly egyszerű és kicsi dolog, hogy azt közbeesőleg obstrukcióval el lehetne érni. Ily módon nem lehet nagy műveket alkotni, mert a kérdés megoldásához szükséges, hogy ahhoz kellő időben az országgyűlés összes pártjai hozzájáruljanak. Ezt a kérdést csak úgy incidentaliter szőnyegre hozni a kérdés elodázását jelenti. De most, amidőn oly sok életbevágó sürgős dolog vár megoldásra, nem célszerű ezt a kérdést forszírozni; lesz arra idő akkor, mikor ezeket a sürgős kérdéseket már megoldottuk.

Barta Ödön képviselő úr az említett indemnity-vita alatt a szemrehányásoknak egész sorozatával árasztott el bennünket. Példáját mások is követték, s azért szükségesnek tartom, hogy ezeknek tisztázására bővebben kitérjek, és pedig azért, hogy a közönség, a magyar éppúgy, mint a horvát, jobban tájékozva legyen a dologról. A magyar közönség úgy itt ebben a házban, mint a sajtóban már évtizedek óta hallja a horvátok elleni vádakát, és viszont a horvát közönség odahaza a magyarok elleni vádakát. A horvát ellenzék, jobban mondva a magyar államot Horvátországban el nem ismerő elemek nagy gyönyörrel és élvezettel kommentálják a t. ellenzéknek a horvátokról tett állításait, hogy ezáltal a magyar nemzet ellen az elkeseredést szítsák, hogy ezáltal a magyar állam egységét Horvátországban megrontsák.

T. képviselőház! Amint nyíltan és férfiasan léptem fel azok ellen, akik a magyarok és a horvátok közötti viszonyt elmérgesíteni iparkodtak, amint mindig őszintén vallottam, hogy köztük az egyetértés szükséges, és amint mindig nyíltan és őszintén az oszthatatlan magyar államegységet hirdettem odahaza: úgy legyen szabad nekem most mondott nézetemnek itt is kifejezést adnom azért, hogy helyreigazítsam azon téves nézeteket, amelyeket a köztünk levő viszonyról a t. ellenzék vallott.

Barta Ödön igen t. képviselő úr ellenünk panaszkodván, a következőket mondotta (Olvassa): „Nagyon veszélyes annak tudata, hogy a szent korona országainak egyikében a 36 év előtt megújított szerződéses kapcsolat és a majdnem 900 év óta fennálló történeti kapcsolat dacára még ma is idegen a magyar a maga hazájában.”

Itt kénytelen vagyok a t. képviselő úrnak ellentmondani. Magyarország és Horvátország között 36 év előtt nem lett semmiféle kapcsolat szorosabban megújítva. A mi állami egységünk nem volt soha jogilag megszüntetve, ennél fogva nem is lehetett a kapcsolatot megújítani. Horvátország és Magyarország nyolc évszázadon át egységesen állottak, ezen egységük sohasem lett felbontva, tehát nem is lett a kapcsolat megújítva. Ez Barta Ödön t. képviselő úr részéről nagyon veszélyes állítás,

mert amit megújítani kellett, azt következőképpen fel is lehet bontani. Hogyha a mi egységünk külérőszak által rövid időn át mintegy szétválnak mutatkozott, ezt nem szabad jogosnak elismerni; márpedig annak ismeri el az, aki azt mondja, hogy ez a kapcsolat megújított. Az 1868. XXX. tc.-et nem lehet kapcsolatmegújításnak nevezni, mert ez a törvénycikk nem egyéb, mint az újabb kor fejleményei folytán újabb állami berendezkedés, amely a múltban is előfordul, így 1492-ben és 1791-ben. Ezen utóbbi törvények éppen úgy, mint az 1868. XXX. tc. nem egyebek, mint a kornak megfelelő újabb intézkedések.

Ezen törvénycikket tehát, t. képviselőház, nem lehet kapcsolatmegújításnak nevezni, még kevésbé lehet azt nemzetközi szerződésnek minősíteni. Egy és ugyanazon állam tagjai nem köhetnek egymás között nemzetközi szerződéseket, hanem igenis kölcsönösen megállapíthatják belső dolgaikat törvények alakjában, amint ez nálunk 1492-ben, 1791-ben és 1868-ban tényleg megtörtént.

Hogy Horvátország háború, meghódítás alapján került-e a magyar állam kötelékébe vagy pedig önszántából, kölcsönös megállapodás alapján kebelezetett-e be: afelett a tudósok még vitatkoznak. Hogy melyik nézet igaz, én azt most nem kutatom, hanem az utóbbit hiszem azért, mert csakis a kölcsönös megállapodás alapján kötött állami egység az, amely jogilag szilárd és meg nem bontható; mert annak a népnek, amely meghódított, jogában áll a meghódítás igáját adott alkalommal magáról lerázni, és pedig éppoly joggal, mint őt leigázták.

Miután tehát nézetem szerint önszántunkból, kölcsönös megállapodás folytán léptünk a magyar állam kötelékébe, azért nincs jogunk most ezen köteleket felbontani, miért is azok, akik erre törekednek, árulóknak tekintendők. Az államhatalomnak pedig kötelessége ily körülmények között ily irányzatokat csírájában elfojtani. Azért aztán nem helyes dolog az államhatalomnak e célból fogantatott lépéseit zsarnokságnak minősíteni, szabadságelnyomásnak tekinteni.

Tökéletesen egyetértek Barta Ödön t. képviselő úrral akkor, midőn azt mondja, hogy a horvát állapotok, ügyek nem olyan valami noli me tangere, amelyeket ne volna szabad mint a horvát autonómia alá tartozókat, ebben a házban bírálat alá venni. Igenis, a magyar államnak nemcsak hogy joga van, de köteles is örködni afelett, hogy miképp kezeltenek Horvátország autonóm ügyei. Hogy úgy kezeltenek-e, mint ez az egész állam érdekének megfelel, nem szenvednek-e ott az állami érdekek kárt: ez irányban a magyar államnak, a magyar országgyűlésnek kötelessége, joga az ellenőrzés. A magántársulatoknak is joguk van tagjaik működését ellenőrizni, nehogy az egyes tagok cselekedetei a társulatok érdekét veszélyeztessék. Ami tehát az egyes magántársulatoknak magától értetődő joguk, az még inkább joga egy államnak. Ámbár a horvátoknak autonómiájuk van, kötelességük azon autonómiát úgy élvezni, hogy az az egész államnak kárára ne legyen. (*Helyeslés a jobboldalon.*) És ez irányban a magyar állam az ellenőrzésre jogosult. Én tehát ennek a háznak mint a magyar állam képviselőjének, reprezentánsának elismerem ellenőrzési jogát, csak azt óhajtom, hogy ezen ellenőrzés el ne fajuljon, ne legyen olyan, amely túlterjed az ellenőrzés fogalmán, mert akkor nagyon könnyen jöhetnek oly eredmények létre, amelyek az állam érdekében nem kívánatosak.

Én attól tartok, hogy azzal, amit az ellenzéki képviselő uraktól itt hallottam, nem fogjuk elérni, hogy ami bomladozik, összeillesztessék, és ami a bomlás előidézésére alkalmas, eltávolíttassék, amint ezt Barta Ödön képviselő úr is helyesen mondta. A magyar állam nem követelhet tőlünk egyebet, csak azt, hogy hű és őszinte polgárai legyünk, és hogy ezt nemcsak szóval, de tettel is bebizonyítsuk. Arról pedig, hogy mily tettek legyenek azok, amelyekkel ezt bebizonyítsuk, lehet vitatkozni, de azt vélem, hogy tőlünk nem lehet követelni, hogy horvát nemzeti létünkről lemondjunk. Az egész nyolcszázados együttélés alatt ez sohasem követeltetett, de nem is szükséges, hogy követeltessék, mert minket mindig elismertek horvát nemzetnek – nem nemzetiségnek – néha bővebb, néha szűkebb önkormányzattal, ami sohasem volt a magyar államnak kárára.

A magyar államot két nemzet alkotja: a magyar és a horvát.

A magyar állam egy hajszállal sem lenne szilárdabb vagy erősebb, hogyha a horvátok beolvadnának a magyar nemzetbe. Ellenkezőleg, a magyar államon kívül lakó népeknek ezzel elriasztó példát mutatnánk. Ha a kisebb balkán népek azt látják, hogy a magyar állam határain belül jól érzik magukat a horvátok ebben az államban, hogy boldogulnak, és hogy a magyar nemzettel barátságos

egyetértésben élnek, akkor a magyar állam rájuk nézve vonzerővel bír. Mindnyájunknak, úgy a magyaroknak, mint a horvátoknak legszentebb kötelességünk odahatni, hogy kölcsönös viszonyaink minél szívesebbek legyenek. Ez a mi érdekünk, és önöknek érdeke is. A mi érdekünk azért, mert mi a magyar nemzeten kívül nem ismerünk Európában más nemzetet, amellyel egyesülve, nemzeti létünket jobban megőrizhetnénk; ez pedig nekünk a fő törekvésünk. Mert ha nekünk nemzeti létünkben ki kellene vetköznünk, akkor ránk nézve mindegy volna, hogy ki által lennénk felemészelve.

De nemcsak mi vagyunk utalva a magyar nemzetre, hanem a magyar nemzet is utalva van Horvátországra. Az őszintén és odaadólag Magyarországhoz fűzött horvátok nemcsak hogy erősíteni fogják a magyar államot, de a magyar állam nem is gondolható Horvátország nélkül. Horvátország nélkül hogyan jutna a magyar a tengerparthoz? Horvátország nélkül a magyar állam a tengerparttól el volna szakítva. Méltóztassanak elképzelni a magyar államot a horvát tengerpart nélkül! Ha a magyar állam Horvátországot elveszítené, vele együtt Fiumét is elveszítené, amire volt már eset. Amikor ti. a múlt század elején Horvátországnak az a része, amely az Adriai-tenger és a Száva közt fekszik, a magyar államtól elszakított, akkor vele együtt Fiume is elveszett, s így a magyar állam a tengertől el volt zárva. Azért tökéletesen felesleges az a vitatkozás, mely miközöttünk Fiume felett folyik. A magyarok ti. azt mondják, hogy Fiume követlenül Magyarországhoz tartozik, a horvátok pedig azt mondják, hogy nem úgy van, Fiume Horvátországhoz tartozik. Az e feletti vita tökéletesen felesleges és minden érték nélkül való; mert ha áll az, hogy Magyarország és Horvátország egy egységes, oszthatatlan magyar államot alkot, akkor az, hogy Fiume hova van csatolva, teljesen közömbös.

Beksics Gusztáv: Nem fogadom el! Tiltakozom ellene!

Kovácsévics István: Fiumére nézve csak arról lehetne szó, hogy Fiumében a közigazgatás mi-képpen rendezendő be. Hogy Fiume egy magyar vármegyéhez vagy horvát vármegyéhez csatol-tatik-e, vagy pedig mint önálló test szerveztetik, az mindegy. Mindenesetre a magyar államhoz tartozik.

Olay Lajos: Mit szóltok ehhez pupákok? (*Zaj*). Tapsoljatok neki! Ez a magyar álláspont! (*Úgy van! balfelől. Elnök csenget.*) Tapsolj neki Beksics! No, Hodossy! Most tapsoljatok! (*Úgy van! a bal- és szélsőbaloldalon.*) Hodossy képviselő úrnak is tessék most helyeselni! Boruljatok a nyakába! Csókolózzatok! (*Úgy van! Úgy van! a bal- és szélsőbaloldalon.*)

Pozsgay Miklós: Ezért kár volt hárommilliót adni!

Elnök: (csenget): Csendet kérek, t. képviselő urak!

Olay Lajos: A magyar országgyűlésen szégyen így beszélni! Rosszabb ez a nemzetiségeknél! (*Úgy van! a szélsőbaloldalon. Zaj.*) Csak hallgassátok, én nem akarom hallani a magyar országgyűlésen!

Elnök: Méltóztassanak csendben lenni!

Olay Lajos: De szégyen így beszélni a magyar országgyűlésen! Az elnök ne engedje meg! (*Zaj a jobboldalon.*)

Elnök: Engedelmet kérek, a vitába mint elnök nem szólhatok bele. A t. képviselő uraknak lesz alkalmuk erre reflektálni. (*Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.*)

Kovácsévics István: Barta Ödön igen t. képviselő úr felszólalásában panaszkodott, hogy Horvátországnak egy nagy honorácior osztálya van, amelybe az oltatott, hogy köztünk reálunió van, s hogy Horvátország Fiuméra nézve a condominium jogát gyakorolja. A t. képviselő úr nagyon téved, mert ez nem áll. Ha ez állana, akkor igen helyes gondolkozásuk lenne ezeknek a honorácioroknak, mert köztünk csakis reálunió van. Én csak két uniót ismerek: reál- és perszónáluniót.

Polónyi Géza: De csak államok közt lehetséges unió; ahol nincs állam, ott nincs se reál-, se perszónálunió.

Kovácsévics István: Ahol az egyik állam a másikba beolvad, ott igenis lehetséges reálunió. Az említett honorácioroknak nincs eszük ágában a reálunió, hanem a perszónáluniót vallják, mert ez felel meg az ő horvát állameszméjüknek. Azok pedig, akik Horvátországban condominiumról beszélnek, elenyésző csekély számúak; nem érdemes velük foglalkozni. Hogy a civakodás felesleges, következte-

tem abból is, hogy a magyar állam, a magyar kereskedelemügyi kormány a horvát tengerparton, Buccariban, Cirkvenicában, Noviban, Zengben éppúgy szervezhet kikötőket, mint Fiumében. Ezen kikötők benne vannak a magyar államban éppúgy, mint Fiume.

Az ellenzék szemünkre veti, hogy azon áldozat, melyet Fiumében a magyar állam tett, leginkább a mi érdekünkben történt. Ez nagyon furcsa szempont. Azt hiszem, azon áldozatok az egész magyar állam érdekében, de különösen a magyar kereskedelem érdekében történtek. Ebben igenis mi is részesek vagyunk, de külön érdekeket vetni szemünkre nem lehetséges. Ugron Gábor igen t. ellenzéki képviselő úr nem nagyon rég egy jegyzőkönyv hitelesítése alkalmából figyelmeztette a t. házat arra, hogy a kiegyezési törvény horvát szövege Fiuméra nézve meghamisított. Beszédének egy része szó szerint így hangzik:

„Horvátország azon törvényének, mely 1868-ban hozott meg, mely Horvátországgal való kiegyezésünket tartalmazza, melynek hiteles és ő Felsége által aláírott példányát Zágrábban lehet látni, egyik paragrafusában beragasztás van. Miért? Mert azok, akik abban az időben éltek, mikor 1868-ban a törvényeket meghozták, a törvény leírása, redigálása, különösen a horvát szövegű törvény redigálása alkalmával nem ügyeltek kellőképpen, és egy hivatalnoknak sikerült Fiuméra nézve teljesen téves, a magyar törvénnyel ellentétes szöveget becsúsztatni. Amidőn ő Felsége a törvényt szentesítette: észrevették a hamisítást, a csalást, és nehogy ő Felségének tudomására jöjjön a dolog, rövid úton, anélkül, hogy ő Felségének erről jelentést tettek volna, az illető szakasznak azt a részét egy, az eredeti és teljes szöveggel beírt papírszeletkével egyszerűen beragasztották. Ma a horvátországi levéltárban a törvény szövegének egy ilyen eredeti példánya látható, és ha valaki ezt a ráragasztott papírszeletkét onnan lefejt, akkor látható lesz az eredeti szöveg, amely Fiumét Horvátországnak adja.”

E beszédért némelyek Ugron Gábor t. képviselő úrnak szemrehányást tettek, mert ő ezáltal állítólag az akkori magyar kormányt a horvátok előtt leplezte, ami, úgy mondják, Ugron Gábor képviselő úrtól nem volt hazafias cselekedet. Ez a szemrehányás tökéletesen alaptalan, mert Ugron Gábor t. képviselő úr nem leplezett le semmit. A kiegyezési törvény 66. §-a horvát szövegezésének papírszelettel való beragasztása Horvátországban majdnem minden iskolás fiú előtt ismeretes. Ez ott nem újság. De téved Ugron Gábor t. képviselő úr, ha azt hiszi, hogy a papírszelet alatt az látható, hogy Fiume Horvátországnak adatott. A papírszelet alatt az 1867. XII. törvénycikk 66. §-ának első pontja van írva, és pedig úgy hangzott és hangzik, amint a horvát szöveg. Ebben a szakaszban elősoroltatnak azok a területek, amelyek a kiegyezési törvény értelmében Horvátország területéhez tartoznak. A horvát szöveg szerint ez így hangzik:

„Horvátország területéhez tartoznak: 1. azon egész terület, amely jelenleg – tehát 1868-ban – Buccari városával és kerületével Fiume vármegyéhez tartozik, kivéve Fiume várost és kerületét, amely felett az egyezmény a két országos küldöttség között nem sikerült.”

Ez van a papírszelet alatt, mert a horvát országgyűlés ezt a szakaszt így fogadta el. Mivel pedig a most mondott fogalmazás nem volt azonos a magyar fogalmazással, azért történt a papírszelettel való beragasztás, hogy a dolog mihamarább készen legyen. Minthogy pedig a két szövegezés között nem volt lényeges különbség, kifogás akkor sem tétetett, amikor a kiegyezési törvény szentesítve a horvát országgyűlésen az említett papírszelettel együtt közöltetett. Most tehát hamisításról, csalásról beszélni nem helyes. Az egyedüli észrevétel az lehet, hogy ily fontos törvények, okmányok elkészítésére nagyobb gondot kell fordítani.

Engedtessék meg nekem, hogy felszólalásom tulajdonképpeni tárgyára áttérjek, és a köztünk levő viszonyról nyilvánítsam nézetemet. Igaz, szomorú igaz, de nem lehet tagadni vagy elpalástolni, hogy a magyarok és horvátok között való viszony mostanában nem olyan, aminőnek lennie kellene. Nyolcszázados együttlétünk alatt ez a viszony sohasem volt oly mérges, mint ma. (*Halljuk! Halljuk! a baloldalon.*) Még 1848-ban sem volt köztünk a viszony annyira elmérgesedve, mint ma. (*Halljuk! Halljuk! a baloldalon.*) 1848-ban volt Horvátországban egy tekintélyes magyarbarát párt, amely pártot akkor statáriummal tartották féken. Akkoriban egészen a 70-es évekig a köznép túlnyomó része a magyar nemzet iránt barátságos érzelmekkel volt eltelve, amit tényekkel is lehet be-

bizonyítani. Most pedig megfordult a dolog. (*Halljuk! a baloldalon.*) Az iskola, az egyház, a szöszék...

Hock János: Igaza van!

Kovácssevics István: A püspöki pásztorlevelek, a sajtó stb. stb. megtették a magukét. (*Igaz! Úgy van! a baloldalon.*)

Hock János: Maszlagot hintettek. (*Mozgás.*)

Kovácssevics István: Ezt tagadni, mentegetni hiábavaló volna, hanem be kell azt vallani, és módot kell keresni, hogyan lehetne ezen javítani. Ennek a célnak elérésére azonban nem a kölcsönös szemrehányások vezetnek. Azon férfiakat, akik Horvátországban a helyzet javításán fáradoztak, zsarnoksággal, ravasz ösztönözéssel vádolni nem lehet, mert ilyen alaptalan szemrehányások az elmégesedést csak tovább szítják.

Hiába Barta Ödön t. képviselő úrnak az a szemrehányása, hogy mi Zágrábban a szerbek elleni kihágásokkal a magyar államnak kárt okoztunk. Ezek a kihágások nem okoztak senkinek sem kárt, egyedül a horvát nemzetnek erkölcsi kárt. Ezeknek a kihágásoknak anyagi kárát sem fizette meg a magyar állam, amint ezt Barta Ödön hiszi, mert a károkat Zágráb város polgárai máris megfizették. A szerbek elleni tüntetések Zágrábban nem történtek azért, mert a szerbek a magyar államnak barátai, vagy hogy – nem tudom – ragaszkodnak hozzá. A horvátországi szerbeknek a magyar állam iránti ragaszkodása éppen olyan, mint a horvátoké. Egypár év előtt történt Károlyváros közelében egy faluban, hogy a szerbek három horvát hivatalnokot, köztük egy szerbet egy egész napon át a templom előtti téren megkínóztak és végre agyonütöttek, mégpedig csak azért, mert valaki besúgta nekik, hogy ezek a hivatalnokok a magyar zászlót a falu templomára ki akarták tűzni. Ezeknek a szegény vértanúknak megkínóztatása oly állatias módon történt, hogy egyes részleteket nem is lehet nyilvánosan elmondani.

Nem azért történtek, más okokból történtek Zágrábban a szerbek elleni kihágások. A horvátok és szerbek közötti antagonizmus már régi keletű. Erről köteteket lehetne írni.

Helytelen volt azon állítás is, hogy mi horvátok sokkal előnyösebb pénzügyi helyzetben vagyunk a magyaroknál. Nem így van; mert míg Magyarország ugyanazon dolgokra, ti. belügyre, vallás- és közoktatásügyre és igazságszolgáltatásra jövedelmének csak 17 százalékát költi, addig mi ezekre a dolgokra jövedelmeink 44 százalékát költjük. Ebből pénzügyeink előnyösebb voltára következtetni nem lehet, mert annak éppen az ellenkezője igaz. Ha az megfordítva állana, hogy nekünk az autonóm ügyekre 17 százalék elegendő volna, akkor mi nagyon szerencsések lennénk, és meg volnánk elégedve.

Helytelen azon érvelés is, hogy mi roppant szerencsések lehetünk, mert míg 1868-ban megállapított, hogy ugyanezekre a dolgokra nekünk 4 400 000 korona jutott, most már ugyanerre a célra 16 millió felüli összeggel rendelkezünk. Aki ezt csak úgy hallja, aki a dolog lényegébe mélyebben bele nem néz, az kápráztató színben fogja helyzetünket látni. Pedig az egészen nem olyan fényes, hanem sokkal sötétebb. A 4 400 000 korona 1868-ban jövedelmünk 60 százaléka volt. Azóta máig mennyivel emelkedtek az adók! Akkor még nem volt bekebelezve Horvátországba a 11 határőrvidéki ezred. Ezen bekebelezés folytán nagyobbodtak ugyan a bevételek, de még inkább a költségek.

Mindezt számításba kell venni, és akkor egészen másképp áll a helyzet. Ha pedig jövedelmünk ezen 44% százalékához hozzászámítjuk azon bevételeket, amelyeket nekünk Barta Ödön t. képviselő úr a szemünkre hány, akkor finansiális helyzetünk még rosszabb színben fog feltűnni.

A t. képviselő úr említést tett a befektetési és oktatási alapról, az ún. határőrvidéki investíciós alapról. Vegyük ezt egy kissé szemügyre, t. képviselőház!

Amidőn a horvátországi katonai határőrvidék felosztott, és a polgári Horvátországhoz csatolt, akkor ő Felsége legkegyelmesebb királyunk a határőrvidéki volt katonai családok buzgó és hű szolgálataik megjutalmazása céljából elrendelte, hogy a horvátországi határőrvidéken fekvő erdők szegregáltassanak. Körülbelül úgy, mint az úrbéresekkal történt. A határőrvidék földesura ő Felsége volt, mivel pedig minden földesúr köteles volt faizási joggal bírni, így jobbjait kihasított erdőkkel ellátni, ő Felsége is elrendelte, hogy a volt katonai családok faizási joga jövőben úgy biztosíttassék, hogy számukra erdők hasítottassanak ki. És így történt, hogy a határőrvidéken 719 053 hold erdő kiha-

síttatott a grancsárok javára, maradván az államnak 544 284 hold. Így állunk ezzel az alappal. És ki hallotta volna valaha, hogy az úrbéresek a nekik jutott erdőjövödelmekről az államnak elszámoltak volna?

Ő Felsőge a most említett szegregáción kívül továbbá azt is elrendelte 1881. július 15-én kelt legfelsőbb parancsával, hogy az államnak maradt 544 000 hold erdőből 30 000 hold álló faállomány vételára határőrvidéki befektetésekre és az oktatási alapokra fordítandó.

Polónyi Géza: De a magyar állam területét nem lehet legfelsőbb parancsokkal elosztogatni! Csak törvénnyel lehet Magyarország területe felett rendelkezni!

Kovácssevics István: Akkor nem volt alkotmányos rendszer ott! A föld tehermentesítése is így történt.

Polónyi Géza: Bocsánatot kérek, nem áll!

Kovácssevics István: Dehogynem áll. 1854-ben hol volt az országgyűlés? Szóval: ennek a faállománynak a vételára, vagyis ezen investícionális fonds jövödelme keletkezésétől kezdve...

Polónyi Géza: Nem ismeri az 1848-i törvényt!

Kovácssevics István: ...az 1901. év végéig kitett összesen 85 821 000 és egynéhány száz koronát. De ez az összeg nem lett a határőrvidéken csak azokra a célokra elköltsve, amelyekre az autonóm kormány költeni köteles, hanem nagyobb részben olyan dolgokra költetett el, amelyekről az állam lett volna köteles gondoskodni. Úgymint: a kezelési költségek levonása után, amelyekre körülbelül kerek számban beszélve 4 és fél millió korona költetett el, a magyar államvasutakra elköltsve 39 millió felül, országutakra, hidakra, vízi munkákra és az egy percentes állami illetékekre összesen 6 és fél millió, Ebből az alapból lett a magyar állam javára 8528 hold erdő újból ültetve, és így maradt körülbelül 35 millió 800 és egynéhány ezer korona oly dolgokra, amelyekre az autonóm kormány az autonómia következtében költeni köteles. Ebből látszik, hogy Barta Ödön képviselő úrnak azon állítása, hogy ezen alapba a jövödelmek csökkenése bele nem jön, s hogy százalékos osztozkodásnak tárgyát nem képezi, tökéletesen alaptalan, mert ebből az alapból bővebb rész jutott az államnak, mint a határőrvidékieknek.

Barta Ödön igen t. képviselőtársam a bor és hús utáni fogyasztási adót kifogásolja, amely adók nálunk a községek bevételeihez tartoznak. Ezen adónemnek a községeknek való kiszolgáltatása már az abszolút korszakban történt, s nézetem szerint nem volna helyes és igazságos most, az alkotmányos korszakban az abszolút korszak jótéteményeitől a községeket megfosztani.

Polónyi Géza: Csak be kell a tangensbe számítani, akkor semmi baj sem lesz!

Kovácssevics István: Higgyc meg képviselő úr, hogy mindazonáltal vannak nálunk községek, ahol a községi pótdadó két-, három-, sőt négyszáz százalékra is felmegy, tehát a mi községeink nem panaszkodhatnak arról, hogy nincsenek kellőleg megsarcolva.

Barta Ödön igen t. képviselő úr a vallásalapról is tesz említést, mondván, hogy erről sem számolunk el. Igenis, nem számolunk el, mert nincs miből elszámolni. A folyó évi költségvetés alapján ezen alapnak szükséglete kitesz 257 854 koronát, a bevétele pedig 236 040 koronát. Erre az alapra tehát a folyó évben lesz szerencsénk 21 814 koronát ráfizetni. Hát miből számoljunk el? Így megy ez már évtizedek, már 36 év óta. Az utolsó évtizedben erre az alapra ráfizettünk 719 000 koronát.

Polónyi Géza: Miből?

Kovácssevics István: A tangensből! a 44 százalékból!

Ezen adatokat szükségesnek véltem felemlíteni, mert hogy azokat Barta Ödön igen t. képviselőtársam elősorolta az említett indemnity-vitánál, az úgy tünteti fel a dolgot, mintha Horvátország csakugyan boldog ország volna. Amint tetszett hallani, Horvátország bevételeiből minden az autonóm ügyekre fordítatik, amelyek utóvégre állami ügyet képeznek. A horvátországi belügy, a vallás- és közoktatásügy és az igazságszolgáltatás ügye nem egyebek, mint a magyar államnak ügyei egy meghatározott területen. Ha Horvátországnak nem volna autonómiája, a magyar államnak akkor is ezekre a dolgokra ugyanazokat az összegeket kellene költenie, s nem volna képes semmit sem kikerülni.

Barta Ödön t. képviselő úr 1902. évi december 1-én tartott beszédében ezeket is mondotta (Olvasza): „Vegyék figyelembe emellett azt a nemzetek történetében hallatlan szerződést, hogy amikor az egyik leköti magát arra, hogy valamit adjon a másiknak, a kérdés úgy oldatik meg, mint ahogy az köztünk megoldatott; ezt igazán méltánytalannak kell mondanom.”

Már előbb mondtam, hogy köztünk nem lehet szó nemzeti szerződésről. Arról sem lehet szó, hogy az egyik a másiknak valamit ad; de arról sem lehet szó, hogy mi osztozkodtunk volna. Mi nem osztozkodunk semmiben, hanem csak azt állapítjuk meg, hogy az állam egy meghatározott területén mennyi költendő vagy költhető a belügyekre, a vallás- és közoktatásra és az igazságszolgáltatásra.

Barta Ödön igen t. képviselő úrnak ama megjegyzésére, hogy egy és ugyanazon állam terhei felett ilyen osztozkodás talán még sohasem volt a világon, és hogy az államnak egy területe helyett a másik kénytelen fizetni, bátor vagyok megjegyezni, hogy nincs állam a világon, amelynek minden része egyformán járulna hozzá a közterhekhez. Az állam egyik részében több, másikban kevesebb a bevétel aszerint, amint az egyik vidék jobb, a másik pedig rosszabb viszonyok közt van. De azért, hogy az állam egyes részeiben az előirányzott jövedelmek elmaradnak, a másik rész, ahol ez nem történik, mégsem tesz szemrehányást. A tulajdonképpen Magyarország északi része bizonyára kevesebb jövedelmet ad a magyar államnak, mint a déli, azért erről sehol sem tesznek említést. Ez csak akkor volna helyén, ha Magyarország és Horvátország között más viszony volna, ha nem volnának egy állam, ha köztük pl. olyan viszony volna, mint Magyarország és Ausztria közt.

De az autonóm költségek kiszámításánál köztünk előforduló differenciákból az ellenségeskedésre következtetni nem lehet, mert ha Horvátország területén nem horvátok, hanem kizárólag magyarok laktak, akkor is felmerülnének a költségek kiszámításánál ugyanezen különbözetek: az ottani lakosság arra iparkodnék, hogy ezen költségekből minél többet kapjon, az állami hatalom pedig, hogy ezen költségeket lehetőleg leszállítsa. Méltóztassanak megkérdezni saját vármegyéjüket, hogy nem azon fáradoznak-e, hogy a vármegyei költségekre minél több irányoztassék elő.

Ezenkívül bátor vagyok megjegyezni, hogy Barta Ödön képviselő úrnak nem szabadna a horvát nemzetet a magyarországi nemzetiségekkel egy sorba állítani. Az igen t. ellenzék egyik szónoka múlt évi februárban azt állította, hogy az ausztriai népek közt vannak olyanok, amelyeknek nemzeti, történelmi múltjuk van; ha tehát ezek oda törekednek, hogy a hadseregben nemzeti nyelvük érvényre jusson, igazuk van. Ha ez áll, annál inkább áll, hogy nekünk horvátoknak is van nemzeti, történelmi múltunk, és ennél fogva nem sorakozhatunk a magyarországi nemzetiségek közé. Mi, horvátok a magyar államban mindig mint nemzet szerepeltünk. Ez pedig nem az 1868. XXX. tc.-ből datálódik, hanem a legrégebb időktől. Ennek bebizonyítására szolgálnak a következő adatok, amelyekből azon állítás alaptalansága is kitűnik, hogy az 1868. évi XXX. tc. nem hamisította meg a régi viszonyokat. Már 1273-ban Mátyás bán a király nevében szentesíti és megerősíti a horvát országgyűlés határozatait. Róbert Károly király 1325-ben meghagyja, hogy a horvátok csakis a bán hatósága alatt álljanak. II. Ulászló király 1490-ben Dalmáciának, Horvát- és Dalmátországoknak külön koronázási oklevelet állított ki.

Több Árpád-házi király szintén mint horvát király lett külön megkoronázva. Az Anjou-házbeli Róbert Károly 1301-ben Zágrábban horvát királlyá koronáztatott, és csak nyolc évvel később lett magyar király. Az 1492: CIX. tc. becikkelyezi az Articuli nobilium Slavoniae-t, azt rendelvén, hogy a király Horvátországot a maga szabadságaiban védje. II. Lajos király, 1525-ben külön képviselőjét küldi a horvát országgyűlésre tanácsosa, Statilia János budai prépost személyében. A horvát karok és rendek 1527-ben I. Ferdinánd cseh királyt megválasztották királynak, és ugyanezen évben a nevezett király a „litteras promissionales”-t a horvát karoknak és rendeknek kiállította. Az 1662: LXV. tc. mondja, hogy „Croatiae et Slavoniae regna exercituent secundum suas constitutiones”.

II. Miksa király 1567-ben felhatalmazta a bánt a horvát országgyűlés egybehívására, és 1571-ben szentesíti a horvát országgyűlés határozatait. 1608-ban a horvát karok és rendek csatlakoztak azon konföderációhoz, amelyet a pozsonyi országgyűlésen a magyar karok és rendek az osztrákokkal kötöttek. 1620-ban a horvát karok és rendek a stájeri, karioliai és karintiai rendekkel védszövetséget kötöttek. Aztán következik egynéhány törvénycikk a Corpus Jurisban, amelyekben az mondatik,

hogy „regnum Croatiae et Slavoniae in suis libertibus conservetur”. 1730-ban a horvát karok és rendek követelik, hogy a törökökkel kötendő békekötéshez meghívassanak.

Polónyi Géza: 1719-et átugrotta!

Kovácssevics István: 1762-ben a horvát karok és rendek a nádor kérelmére hozzájárulnak ahhoz a meghatalmazáshoz, hogy a nádor 10 millió kölcsönt felvehessen.

Nagyon csodálkoztam azon, hogy Thaly Kálmán t. képviselő úr egy generális auktoritás arra, hogy konstruálja azon tant, hogy 1868-ban mi a horvát honvédségnél a horvát kommandót csak valami megfontolatlaniságból kaptuk. A most mondott és idézett adatok után világosan kitűnik, hogy mi horvát nemzeti létünkre nézve nem valami megfontolatlaniságból kaptuk meg ezt a jogot, a horvát kommandót, hanem azért, mert ahhoz jogunk volt. Az 1868. XXX. tc. e tekintetben nem valami újítás, hanem csak egy jogfolytonosság következménye. Hogy ez már a legrégebb időkben is így volt, ennek bizonyítására vagyok bátor hivatkozni az 1681: LXVI. tc.-re, amelyben az mondatik: „Regna porro Croatiae et Slavoniae juxta leges et consuetudines suas insurguntur.” 1700. évi szeptember 30-án Batthyány Ádám bán elismeri a horvát karoknak és rendeknek a határőrvidék katonai igazgatásra vonatkozó jogait, elismeri, hogy ottan bennszülöttek alkalmazandók katonatiszteknek és hivatalnokoknak, elismeri, hogy a főparancsnokok és a felső tisztek nem nevezhetők ki a horvát karok és rendek megkérdezése nélkül, mert azoknak erre előterjesztési joguk van. A horvát karok és rendek jogosítva voltak a határőrvidéken az ottani hadsereget, a helyőrségeket és számadásokat felülvizsgálni, a katonatisztek és katonák pedig kötelesek voltak a horvát karok és rendek közegeinek a nekik járó tiszteletet megadni. Mindezt I. Lipót 1703. június 6-án szintén elismerte. 1759-ben a horvát karok és rendek határoztak arról, hogy miképpen és hány katona állíttassék, ami látható az azon évben hozott határozatokban: De statutione Illirorum. Ebben az évben a II. törvénycikk 20.§-a és a III. törvénycikk 13. §-a Magyarországon a magyar vezényszót írja ugyan elő, de ez nem vonatkozik Horvátországra, mert a következő 5. törvénycikkben megerősítették Horvátország régi törvényei, hogy az a maga törvényei és szokásai szerint igazgattassék. Ezen adatok szintén azt bizonyítják, hogy nekünk mint nemzetnek, kik haderünkkel is rendelkezünk, jogunk van a magyar állam hadseregének horvátországi részében saját nemzeti nyelvünkkel élni.

Polónyi Géza: Azért kéri a német vezényszót? Azért támogatják a német vezényszót?

Kovácssevics István: Kérem, Róma sem lett egyszerre felépítve; azért kell várunk itt is, míg Magyarországot is egyszer ki lehet építeni.

Kubik Béla: De mikor remény volt, hogy a magyar vezényszó meglesz, rögtön feléledt a horvát vezényszóra az igény!

Polónyi Géza: Küzdeni érte nincsen bátorság, hanem leszedni az epret, az kellene. (*Zaj. Elnök csenget.*)

Kovácssevics István: Mivel a magyarok és a horvátok közti viszony ma annyira elmérgesedett, ha ezen a bajon segíteni akarunk, ami legszentebb kötelességünk, szükséges, hogy ezen bajok okait megismerjük.

Nézetem szerint ezen bajok két időszakra oszthatók, ti. azon időszakra, amely a kiegyezési törvényt megelőzte, és arra, amely után a következett. Nézetem szerint nem célszerű, ha azokat a dolgokat bolygatjuk most, amelyek a kiegyezési törvény előtt történtek, hanem súlyt kell fektetni arra, és vizsgálni kell azokat a dolgokat, amelyek a kiegyezési törvény létrehozatala után felmerültek, mert ha már többé nem hibáztathatjuk az osztrákokat, Bécset vagy a kamarillát azért, hogy köztünk az ellenségeskedés továbbra is fennáll, mert ezen időszakban a magyar államnak lett volna kötelessége gondoskodni arról, hogy ezen ellenségeskedés megszűnjék. Ha az elmúlt 36 esztendőre visszatekintünk, számos hibára, mulasztásra akadunk, amelyeknek következményeit eltávolítani kötelességünk. Generációkon át herkulesi munkába fog ez kerülni, de most már elérkezett az ideje, hogy egyszer hozzáfogjunk. Evidens tény, hogy mily roppant nagy hiba történt akkor, amikor a magyarok br. Rauch horvát bánt az ellene megindított hajsza miatt elejtették. Annál is inkább hiba volt ez, mert Rauch bán életfeladatául azt tette, hogy a magyarok és horvátok között a viszonyt kiegyenlítse, és a barátságos egyetértést helyreállítsa. Ez természetesen a magyar állam ellenségeinek nem tetszett. Pokoli

erővel kezdtek ellene működni azok, akik akkoriban a Rauch elleni akciót, izgatást vezényelték. Hallottam, hogy br. Rauch ellen felhozott vádak alaptalanok és semmisek, de az izgatásra nagyon alkalmasak voltak.

A magyar államellenesek akkor a volt határőrvidéken megjelent újságokban a legdurvább módon szidalmazták br. Rauch Levint, hogy őt ezáltal kényszerítsék sajtóper indítására ellenük. Rauch bán belement a kelepcébe, és beperelte őket. Az akkori katonai hatóság azonban ezen pernek vitelére, elintézésére nem az illetékes petrinjei katonai törvényszék bíróját bízta meg, hanem hogy Rauch elvesztését annál sikeresebben elérhesse, máshonnan hozattak maguknak auditort, akinek ügyességében jobban bíztak. És az intrikáknak sikerült, dacára annak, hogy maguk a rágalmozók előttem beismerték, hogy a vádak alaptalanok voltak, azt elérni, hogy az ügyes auditor mégis úgy intézze a dolgot, hogy br. Rauch Levin a becsület kérdésében pervesztes lett.

Polónyi Géza: Éljen tehát a katonai igazságszolgáltatás!

Kovácssevics István: De ez nem volt az akkori magyar kormánynek egyedüli hibája. Még súlyosabb hibát követett el akkor, amikor br. Rauch Levin után Horvátországban a kormányt oly elemekre ruházta, kik a magyar állam ellen mindig működtek, működtek kormányrajutásuk után, és működnek ma is, és működtek mindaddig, míg a magyar kormányt az 1883-as események álmaiból fel nem ébresztették.

Polónyi Géza: Önök akkor is támogatták a kormányt! (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Kovácssevics István: Majd megmagyarázom ezt is, és hivatkozni fogok Kossuth Ferenc igen t. képviselő úrra. Mikor egy választás alkalmával egy magyar községnek választói nem voltak orientálva, hogy melyik pártra szavazzanak Horvátországban, mit csináltak? Választottak egy deputációt, és elküldték azt Budapestre Kossuth Ferenc képviselő úrhoz, megkérdezendő, hogy mit csináljanak, melyik pártra szavazzanak. És dacára annak, hogy akkor nem volt, tudja Isten, milyen magyar érzelmű kormány Horvátországban, Kossuth Ferenc képviselő úr mégis azt a tanácsot adta nekik, hogy szavazzanak csak a kormányra, mert így inkább közelebb állanak a magyar államhoz, mintha más pártra szavaznának. Ezt hallottam én az emberektől. Hogy igaz-e, azt nem tudom.

Polónyi Géza: Inkább arra, mint a Starsevicsre! Ez tiszta dolog. (*Úgy van! a szélsőbaloldalon. Elnök csenget.*) Miért nem csináltak egy Rauch-pártot? (*Úgy van! a szélsőbaloldalon. Zaj.*)

Kovácssevics István: Gr. Khuen-Héderváry bánnak báni méltóságra jutása után megszűnt ugyan ez a magyarellenes párt pártnak lenni, de aknamunkáját nem szüntette meg. Üggyel-bajjal sikerült Khuen-Hédervárynak őket féken tartani, de teljesen megszüntetni nem sikerült. Látván és tudván ezt Horvátországban a magyarellenes párt, hogy már egyszer sikerült egy, a magyar kormány iránt őszinte hűséggel viseltető kormányt megbuktatni, a múlt évben ugyanebből a célból tüntetéseket, zavargásokat és zendüléseket terveztek, állítólag azon célból, hogy Horvátországban a törvényes állapotok helyreálljanak; pedig ez csak szemfényvesztés volt. Egészen más célok lebegtek előttük.

A magyar állam megrontása volt fő törekvésük, mire a legközelebbi múltban kedvező alkalmat véltek látni, mert a magyar állam, a magyar kormány, a magyar nemzet tetteje az obstrukció által le volt kötve. A magyar nemzet és magyar állam ellenségei, ahol csak lehet, azonnal sietnek a horvátországi magyarok ellen irányuló zendüléseket helyeselni és elősegíteni. Ebből két irányban következtethetünk. Az első irányban, hogy ti. veszélyes a magyar állam rendes állami gépezetét, rendes munkálkodását megakasztani, mert azonnal jelentkeznek azok, kik a magyar államot rontani akarják; másodsor abban az irányban, hogy kötelességünk ebben a házban a magyar állam érdekében a rendes alkotmányos működésnek lehetőségét fenntartani; kötelességünk az állami jólét érdekében arra törekedni, hogy oly esetek, melyek által a magyar állam tekintélye csorbát szenvedhet, melyek által a magyar állam zászlója, jelvényei meggyaláztatnak, a jövőben lehetetlenné tétessenek. (*Úgy van! a jobboldalon.*)

Az 1848. XXI. és az 1868. XXX. tc. értelmében a magyar zászló a magyar államnak lobogója az egész állam területén, tehát Horvátországban is. A horvát zászló pedig mint nemzeti zászló használatik. Miután e tekintetben Horvátországban fogalomzavar uralkodik, szükséges ezt egy újabb törvény által határozottan, világosan és minden kétséget kizárólag megállapítani, mert csakugyan sokan

vannak Horvátországban, akik azt hiszik, hogy a magyar zászlónak ott nincs helye. Ezen zavaros fel-fogásukat felhasználják a magyar államellenes elemek a tudatlan nép félrevezetésére, s így történnek oly szomorú esetek, minőknek a múlt évben tanúi voltunk. Az előbbeni időben a magyar állami színek nem voltak Horvátországban ismeretlenek vagy pláne gyűlöletesek, hanem ellenkezőleg, a köznép lakóházai, ruházata díszítésére is ezen színeket használta és használja. Ma is mindennapi Zágrábban, hogy a köznép ezen díszítéseket alkalmazza ruházatán. A zágrábi kanonok a káptalani jelvényt vörös-fehér-zöld színű szalagon hordja. Ezen színek a zágrábi székesegyházban szintén divatosak voltak. Ünnepestes körmeneteknél, például úrnapján a templom szolgálói feltűnően vörös-fehér-zöld színeket viseltek.

Azonban a mostani érseknek az érseki aulába történt bevonulása után mindez azonnal megszűnt. Az érsek a zsíros jövedelem elnyerését ily módon köszönte meg. (*Mozgás.*) A magyar állam pedig, hogy az érseknek ily módon tanúsított ragaszkodásáért elismeréssel adózzék, a millennium alkalmával, őt is azon férfiak közé iktatta, kik a magyar állam kiépítése körül szerzett érdemekért kitüntetésben részesültek. (*Mozgás.*) Miután az érsek a magyar állami színek eltávolítására példát adott, nem csoda, hogy alantas papjai versenyeznek a magyar zászló üldözésében, a magyar nemzet elleni gyűlölet hirdetésében. Látván pedig az illető, hogy azok a papok, akik nem éppen kifogástalan életmódjuk dacára az érsek részéről ennyire kedveltetnek, részéről kitüntetésekkel, előléptetésekkel elhalmoztatnak, rakoncátlanságuk már nem ismer határt. Vakmerőségük már odáig jutott, hogy az ún. koronákban, papi gyülekezetekben Szent István degradálását is javaslatba hozták. (*Tartós mozgás a bal- és szélsőbaloldalon.*)

Hock János: Ilyen politikát csináltak!

Kovácsévics István: A legújabb időben már a szószéken, a népgyűléseken a köznépet a magyar nemzet elleni gyűlöletre izgatják, nyíltan, leplezetlenül a magyar államtól való elszakadásra izgatják. (*Nagy mozgás. Elnök csenget.*) Igaz, hogy az érsek egy körlevélben intette őket, hogy a szószékre ne vigyenek oly dolgokat, amelyek oda nem tartoznak, hanem viselkedjenek úgy, hogy az államügyéssel bajuk ne akadjon. Hogy pedig az érsek a papjait kitanította volna arra, hogy mivel tartoznak az államnak, arról a körlevélben szó sem volt. Beszélhetnek annyit, amennyit tetszik, csak vigyázzanak, hogy meg ne csípjék őket. (*Tartós zaj és mozgás.*)

Az érsek az egész püspöki karral az aknamunkát nem szünteti meg, ellenkezőleg, a püspöki kar az eddigi magyarellenes pártok működését kevesli, miért is ez évi május elsejétől új magyarfaló lapot indítottak meg. Ennek a püspöki lapnak már első száma nekiront a magyar nemzetnek, a kiegyezés által megállapított állami rendnek. (*Mozgás.*)

Horvátországnak a magyar államtól való elszakadása programjának egyik sarkalatos pontja. (*Mozgás.*)

A magyarellenes papok a magyar állam érdekeit annyira fitymálják, és annyira merészkednek semmibe sem venni, hogy a zágrábi szeminárium rektorát, amely szemináriumából a lázító felhívások a klerikusok által küldetnek szét, püspöki méltósággal iparkodnak felruházni. (*Mozgás.*)

Kecskeméthy Ferenc: Majd meglátjuk az erős kezet, hogy fog működni!

Kovácsévics István: Az érsek is buzgólkodik azon, hogy e papi erényekben éppen nem tündöklő egyén püspöki méltóságot kapjon. A horvát magyarellenesek látva ezt, évről évre erősbödnék. Ez leginkább a választások alkalmával észlelhető. Ha a báni kormány ezek ellen kötelességszerűen eljár, akkor erőszakoskodás vádjával állnak elő, és ami a legkülönösebb a dologban, itt ebben a t. házban, a t. ellenzék részéről akadtak pártfogóik (*Igaz! a jobboldalon.*), akik a bánt szintén erőszakoskodónak nyilvánították.

Kubik Béla: De mi nem pártfogoltuk őket. (*Zaj.*)

Kovácsévics István: Leszek bátor kissé megmagyarázni, hogy miképpen állunk a bánnak ezzel az erőszakoskodásával. (*Halljuk! Halljuk!*)

Eltékintve azon számtalan köszönő felirattól, testületileg kifejezett hála nyilatkozattól, melyeket Khuen-Héderváry bán Horvátország különböző helyeiről munkálkodásának elismerésül kapott, csak a legjellemzőbbre akarok rámutatni. Ismeretes, hogy Károlyváros Horvátországban a leg-

ellenzékibb, a legdühösebb város. Ezen városnak kizárólag ellenzéki képviselőtestülete ellenzéki polgármesterének vezetése alatt múlt évben a bánnak testületileg hálát mondott azért, hogy a város jólétét előmozdította. Ha Khuen-Héderváry Horvátországban erőszakoskodott volna, ha jogtipró satrapaként kormányzott volna, bizony nem lett volna lehetséges, hogy a legellenzékibb város neki testületileg köszönő feliratot nyújtson át. *(Úgy van! jobbfelől.)*

Ilyen jelenetek mellett, mikor a t. ellenzék is a volt bán ellen foglalt állást, nem csoda, hogy a horvátországi magyarellenések félremagyarázataikkal zendüléseket támasztottak.

Az igen t. ellenzék felháborodott akkor, mikor említés történt arról, hogy láthatatlan kezek pénzzel segítik elő a zendüléseket. Én nem tudtam akkor, hogy kaptak-e, és honnan kaptak pénzt, azonban felvilágosítást szereztem magamnak ebből a proklamációból. Sebenicóban és más dalmát városokban alakultak bizottságok, melyek pénzgyűjtést rendeztek. A sebenicói bizottság tagjai lovag Supuk A. polgármester, Tambacse G. és valami dr. Gazzari J. Ezeknek az uraknak aláírásával megjelent Sebenicóban múlt évi május 20-án egy kiáltvány, melyben a magyar nemzetet hallatlan módon gyalázzák, és pénzgyűjtést rendelnek el. Ezen bizottság nekem is volt szíves elküldeni kiáltványának egy példányát. Legérdekesebb a dologban a boríték, mellyel ezen jeles proklamációkat továbbították. Ez Sebenicó város hatóságának hivatalos borítéka, 3627. ügyszám alatt. *(Derültség.)*

Vérsi József: Elcsapták azt a polgármestert.

Kubik Béla: Dehogycsapták el! Megteszik konzulnak! *(Zaj.)*

Kovácsévics István: Ezenkívül kaptam szintén ebben az ügyben egy levelet Opuzenből, szintén a község hivatalos borítékával 865. ügyszám alatt. Ezen egy sajátkezű aláírás szerepel. Miután az illető urat nem ismerem, és lehet, hogy talán valaki visszaélt a nevével, nem fogom itt felemlíteni, mert nem tételezem fel, hogy egy doktor – mert így írja magát alá – oly neveletlen és gyalázatos levelet írhasson.

Ezen irományokat vagyok bátor a ház asztalára letenni, hogy kormányunknak alkalom adassék Sebenico város hatóságát és Opuzen község községi előljáróságát felettes hatóságaik útján a nemzetközi illemre kitanítani. *(Általános helyeslés.)* Nem kételkedem, hogy a magyar kormány nem nézte volna tétlenül, ha pl. egy magyarországi városban alakultak volna bizottságok oly feladattal, hogy Ausztriában zendüléseket mozdítsanak elő. *(Helyeslés a jobboldalon.)*

Legyen szabad most áttérnem a köztünk levő viszonynak kényes, mondhatnám legkényesebb kérdésére: a nyelvkérdésre.

Minél kisebb valamelyik nemzet, annál féltékenyebb nyelvére. Így van ez Horvátországban is.

Hock János: Csak Magyarországon nem!

Kovácsévics István: Magyarország nagy ország. Az 1868. XXX. törvénycikk értelmében Horvátországban a horvát nyelv a hivatalos nyelv minden állami dologban, mert azon törvény 57. §-a így hangzik: „Horvát-Szlavonországok határai között a közös kormányzati közegek hivatalos nyelvül is a horvát nyelv állapíttatik meg.” Ezen jog a területiális jogok rendszere szerint ítéendő meg, nem pedig a személyes jogok rendszere szerint. Ez tehát nekünk területiális jogunk, ezért nemzetünk ellen, pozitív törvényeink ellen vétünk akkor, ha Horvátországban bárhol is a horvát nyelvet mellőztetni vagy kizorítani engedjük. Ennek a törvénynek az értelmében a magyar államvasutak, az erdészeti hivatalok, a külföldi útlevelek tekintetében is egyedül a horvát nyelv a törvényes állami nyelv. Nem fogadhatom el azt az érvelést, hogy az államvasutak a magyar államnak magánüzletét képezik, és ennél fogva ezen üzletek nem esnek az 57. § alá, mert az államnak egyáltalában nem lehetnek magánüzletei. *(Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Dehogynem!)* De meg, ha így volna is, miután ezen törvény területiális jogok alapján áll, így ezekre nézve is a horvát nyelv a kötelező.

Hock János: Ez nem áll! Én mint magánvállalkozó oly vállalatot tarthatok és oly nyelven, mint nekem tetszik. *(Zaj. Elnök csenget.)*

Kovácsévics István: Ha ez állana, akkor a déli vasút Horvátországban, mint igazán privát társulat, választhatna magának akármilyen nyelven üzleti vezetést, és nem lenne arra kötelezve, hogy Horvátországban is a magyar nyelvet használja. Ne tessék azt hinni, hogy mi a magyar nyelv elleni gyűlöletből óhajtjuk a horvát törvények alkalmazását. Nem! Hanem a horvát nyelv érvényé

csak azért követeljük, mert ha egy helyen engedünk, akkor az egész vonalon elvesz az ahhoz való jogunk.

Én a magyar nyelv ismeretét Horvátországban nagyon szükségesnek és nagyon fontosnak tartom.

A mostani helyzet igen rossz annyiban, hogy kölcsönös közlekedésünk idegen nyelven történik (*Igaz! Úgy van! balfelől.*); óhajtandó volna, hogy Horvátországban a magyar nyelv legalábbis annyira elterjedt legyen, mint a német. Erre kell törekedni. (*Helyeslés.*) Horvátországban 1828-ban meghozatott egy országgyűlési határozat, amely mai napig sincs hatályon kívül helyezve, és amelyben az mondatik, hogy a magyar nyelv tanítása a középiskolákban kötelezőleg történik, és hogy nem léphet az alsóbb osztályokból a felsőbb osztályokba az az ifjú, aki nem igazolja előmenetelét a magyar nyelvben. Ez a határozat a mai napig fennáll, de nincs végrehajtva. (*Zaj.*)

A magyarok és horvátok közti viszonyok elmérgesedéséhez az igen t. ellenzéknek legújabb magatartása is hozzájárult. Az ellen, hogy az igen t. ellenzék Khuen-Héderváry miniszterelnököt nem tisztelte meg bizalmával, nem lehet senkinek kifogása, de igenis kifogásom van az ellen, hogy a t. ellenzék ezt a bizalmatlanságot összeköttetésbe hozta a horvát nemzettel, ami pedig a magyar állam megszilárdítására nem a legalkalmasabb. (*Helyeslés a jobboldalon.*) Midőn itt a képviselőházban közöltetett az az átirat, amely gróf Khuen-Héderváry miniszterelnöknek a báni méltóság alól való felmentését tartalmazta, az igen t. ellenzék részéről azt a megjegyzést hallottuk, hogy mi közünk nekünk ahhoz! Az államvizsgán szekundát kapna az ember az ilyen állításért. (*Igaz! Úgy van! jobbfelől.*) Hát Horvátország a magyar állammal nincs összeköttetésben? Hogy egyeztethető össze a magyar közjoggal azt kérdezni, hogyan lehet a horvát bánt magyar miniszterelnökké megtenni? Ha 1700-ban Batthyány Ádám bánból nádor lett volna, kifogásolták volna azt? Sehol sem olvastam, hogy mikor 1646-ban Draskovich János bán magyar nádorrá választott, horvát-ságát akkor vagy később valaki kifogásolta volna.

Olay Lajos: Jó magyar ember volt! (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Kovácssevic István: Midőn önök a volt miniszterelnök horvátságát kifogásolják, Horvátországban a magyar államellenes elemek telenevetik a markukat, mondván: a magyarok a legilletékesebb helyen, a magyar országgyűlésen is azt mondják, hogy Horvátország külön állam, mert a horvát ott idegen. (*Zaj.*) Hát a t. ellenzék előtt idegen az, aki a magyar állam területén mint magyar honpolgár született, és nagykorúságától kezdve szakadatlanul a magyar törvényhozás tagja, aki húsz éven át magyar zászlósúr volt? Hogyan követelheti a t. ellenzék akkor tőlünk, horvát képviselőktől azt, hogy a magyar állam egysége érdekében ott harcoljunk, hogyha önök ezen magyar állami egységet itten ilyen ferdén magyarázzák? (*Mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon.*)

Az igen t. ellenzék az utóbbi időben a „granicásr” elnevezést gúnyszónak használta, úgy ebben a házban, mint a sajtóban is. A t. ellenzék nem gondolta meg, hogy mily nevetségessé teszi magát azáltal a horvátok előtt, hogy a granicsár szót gúnyszónak használja. A granicsárok évszázadokon keresztül a magyar állam határait a küllellenség ellen őrizték. Míg a magyar polgárok békében művelhették földjüket, addig a granicsárok egész életükön át kezükben tartották a fegyvert a magyar állam védelmére. A granicsár húszéves korától kezdve haláláig katona volt, s a puska mindig az ágya felett lógott. És önök most ezen évszázadokon át teljesített szolgálatot úgy honorálják, hogy a granicsár elnevezést gúnyszónak használják? (*Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.*) Khuen-Héderváry nem volt granicsár, hanem igenis volt két granicsár az aradi vértanúk közt: Damjanich és Knezics. Ezek iránti kegyeletből nem volt ez illő dolog...

Olay Lajos: Sohasem volt Damjanich granicsár! Azok 1848-ban mind ellenünk harcoltak. (*Folytonos nagy zaj a bal- és szélsőbaloldalon.*)

Elnök: (csenget): Csendet kérek!

Kovácssevic István: Kölcsönös viszonyunk megszilárdítására nemigen szolgál a kiegészítő törvénynek azon nézetem szerint nem célszerű intézkedése, hogy az autonómiai költségek kiszámítását minden tíz évben meg kell ismétetni. Ilyen számítgatás a legjobb barátok és testvérek közt is képes az egyetértést megingatni...

Lovász Márton: Úgy, mint Ausztriában!

Kovácsévics István: ...különösen, ha olyanok akadnak, akik mindig áskálódnak. (*Igaz! Úgy van!*) Legjobb volna az ilyen számítgatást valami másképpen, állandóan elintézni, hogy ne kelljen minden tíz évben veszekednünk.

A beruházásokat is másképpen kellene intézni, mert ahogy ez eddig történt, mindig okot szolgáltatott az ellenségeskedésre, mert eddig a beruházásokból csakugyan nagyon kevés hasznunk volt.

Olay Lajos: Szóval: Adjunk mindent a horvátoknak!

Kovácsévics István: És ezekben kifejtettem (*Zaj a bal- és szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.*), hogy a magyar államban mihez van jogunk, kész vagyok azonban elismerni azt is, hogy a magyar államnak viszont velünk szemben milyen követelései vannak. Nevezetesen a magyar államnak joga van tőlünk követelni: hogy a magyarokkal együtt az egységes és oszthatatlan magyar államnak hű és őszinte tagjai legyünk (*Helyeslés jobbfelől.*); hogy autonómiai életünk ezen egységes eszmétől át legyen hatva (*Helyeslés a jobboldalon.*); hogy autonómiánk teréről mindazt eltávolítsuk, ami ennek az állami egységnek hátrányára van; hogy Horvátországban mindenkitől megköveteljük a legszigorúbban, hogy a magyar állam egységét elismerje; végül a magyar államnak joga van tőlünk követelni, hogy olyan nemzedéket iparkodjunk felnevelni, amely a mostanit a magyar állam iránti hűségben felülmúlja. (*Helyeslés.*) Ha ez irányban a kormány és különösen a sajtó kötelességüket megteszik, van remény arra, hogy idővel olyan nemzedéket lehet felnevelni, amelyet nem zsandárokkal és szuronyokkal kell együtt tartani.

Minekutána a sajtóról említést tettem, legyen szabad kijelentenem, hogy a magyar ellenzéki sajtó éppen úgy, mint a horvátországi magyarelles sajtó elsősorban az okai annak, hogy köztünk a viszony annyira elmérgesedett. A magyar ellenzéki sajtónak hazafiúi kötelessége működését oda-irányítani, hogy a kölcsönös közeledés lehetővé legyen, nem pedig folytonos szidalmazással és szemrehányásokkal a helyzetet még tűrhetetlenebbé tenni (*Helyeslés a jobboldalon.*), ami által a magyar állam érdekében folytatott munkálkodásunk Horvátországban megbénítatik. A mostani nemzedékre Horvátországban nem kell számítani, mert az már így van felnevelve, hanem azon kell fáradozni, hogy új nemzedéket nevelhessünk fel.

Rákosi Viktor: Az iskolákon kell változtatni!

Kovácsévics István: Egyelőre szükséges, hogy Horvátországban az, aki a magyar államot el nem ismeri, semmiféle előnyben ne részesüljön. Különösen pedig vigyázni kell arra, hogy milyen férfiak tételnek a horvát papság élére. (*Úgy van! Úgy van! a jobb- és baloldalon.*) A horvát papság állásánál és hivatásánál fogva az állami életben fontos tényező. Ezeknek az élére oly férfiak állítandók, akik a papi erényeken kívül a magyar állam iránt kétségtelenül hűséggel is viseltetnek. (*Helyeslés.*) Akinek a magyar állam ad magas méltóságot, tekintélyt, és fejedelmi javakat bocsát rendelkezésére, attól méltán lehet követelni, hogy az államnak hű polgára legyen. (*Általános helyeslés.*) Nagyon égetően szükséges, hogy az egyházi javadalmak ne adassanak olyanoknak, akik a magyar állam ellen áskálódnak (*Helyeslés.*), mert merészségükben már odáig jutottak, hogy a magyar apostoli király legfőbb kegyúri jogait is fitymálni, kijátszani merészelik. Így történt egy-pár év előtt, hogy kieszközölték Rómában egy felszentelt püspök kinevezését anélkül, hogy apostoli királyunk csak megkérdetett volna; még csak nem is tudta.

Csernoch János: Közltek a hivatalos lapban?

Kovácsévics István: Nem közltek!

Újabban sikerült nekik papi és állampolgári erényekkel nem éppen tündöklő egyének részére Rómából az infulát megszerezni, egyedül azért, hogy ne kelljen kérni a magyar apostoli királyt arra, hogy az üresedésben levő apátságokat és prépostságokat adományozza.

Ajánlom az állami kormánynak, hogy csak olyan egyénekkal kössön szállítási és másnemű üzleteket, csak olyanoknak adjon italmérségi és dohányárúsítási engedélyt, akik hű állampolgárok. (*Helyeslés.*) Ha a kormányok e tekintetben következetesen fognak eljárni, van remény arra, hogy idővel Horvátországban más érzelmek fognak érvényre jutni.

Mielőtt felszólalásomat befejezném, bátor leszek a t. kormányhoz egy pár kérést intézni.

Bátor vagyok a nagyméltóságú m. kir. kereskedelemügyi miniszter úr figyelmét felhívni az okucsáni–ógradiskai országútra;

Ezen az országúton sok inundacionális fahíd van, amelyeket ki kellene cserélni átereszekkel, megfelelő nyilástávokkal, hogy a közlekedés biztosítva legyen. Azok a hidak ugyanis mostani állapotukban valósággal életveszélyesek, mert a faanyag rothadtsága miatt könnyen összedülhetnek. Ezen országút Szlavonia és Bosznia terjedelmes vidékeinek egyedüli közlekedési összeköttetése, a közlekedés ott azonban nagyon meg van nehezítve azáltal, hogy a Száva folyónak hídjá nincs. A híd ott égetően szükséges, a hídépítési költségeket is könnyen lehet összehozni, azoknak a fele úgysis a boszniai kormányra és Bosna-Gradiska városára esik, azok másik felét pedig könnyen lehetne az investicionális alapból és az állam hozzájárulásával előteremteni. Az investicionális alapot itt annál inkább igénybe lehetne venni, mert Ógradiska népe ebből az alapból eddig valóban csak csekély részt kapott.

Azonkívül bátor vagyok a kereskedelemügyi miniszter urat arra is kérni, hogy a cprag–vrginmosti vasutat, amely jelenleg csak zsákvonal, továbbépíttesse Ogulinig, és pedig a következő okokból: ha ezen vonal Ogulinig kiépítették, akkor a határőrvidék terjedelmes része az állam jótéteményeinek részese leend, és kiszabadul hátramaradottságából. Ezen a címen azután inkább lehetne a határőrvidéki befektetési alapot is igénybe venni, aminek folytán a költségek az államra nézve csökkennének. De a legfőbb ok az, hogy ezáltal a magyar kereskedelem nem tereltetik el Fiumétól, mert ha ez a vonal Vrginmosttól továbbépítették Károlyvároson át, akkor Horvátország terjedelmes részei és Szlavonországnak majdnem egész területe Bécs felé terelődik. Bosznia északnyugati nagy része eddig a magyar kereskedelemre nézve majdnem egészen elveszett azáltal, hogy a banjalukasziszeki vonalon át egyenes összeköttetésben van Béccsel; ha azután most Károlyvároson át a másik vonalon is Bécs felé terelnők a forgalmat, ez kiszámíthatatlan károkat okozna.

A nagyméltóságú földművelésügyi miniszter urat is meg fogom instálni, hogy a Száva folyó szabályozását legelső feladatai közé felvenni méltóztassék. Ezáltal az államnak megbecsülhetetlen szolgálatot tesz, és megörökíti vele a nevét.

Mikor a múlt században Franciaország Horvátország azon részét, amely az Adriai-tenger és a Száva között fekszik, annektálta, azonnal hozzáfogtak a Száva és a Kulpa folyók szabályozásához, hajózhatóvá tételéhez, hidak és utak építéséhez. Ámbár ez 1812 előtt történt, még ma is igen jó emlékezetben van Marmon francia helytartó neve. A Száva folyó szabályozása nemcsak a hajózás szempontjából égetően szükséges, hanem szükséges azért is, hogy a Száva vidéke mostani ázsiai állapotából kiszabaduljon.

Vannak a Száva folyó mentén községek, ahol a lakosság éveken keresztül nem arathat, Ógradiskában pl. a nép hét évig egyhuzamban nem arathatott, 1902-ben pedig az áradás oly sokáig tartott, hogy nem is szántottak.. Az embernek valóban bámulnia kell azon, hogy az ottani nép mégis megél; fizeti adóját; katonákat szolgáltat, szóval az állam által rárótt kötelességeket teljesíti. De éppen ezért igazságos volna, ha az állam is gondoskodnék az ottani nép jólétéről. Most ismét új veszély fenyeget azon a vidéken. Ógradiskán ti. a bosnyák kormány a bosnyák oldalon nagy gátakat, töltéseket készül építtetni, hogy a partot az áradások ellen megvédelmezze. Ha ez megtörténik, és részünkről ezzel szemben partvédelmi intézkedés nem tétetik, akkor a jövőben kétszer annyi árvizet kapunk majd, mint eddig.

Bátorkodom ez alkalommal a t. földművelésügyi miniszter úr figyelmét azon, nézetem szerint nem a leghelyesebb gazdálkodásra felhívni, amely az állami erdőknél észlelhető. A gradiskai kerületben van egy meglehetősen nagy, körülbelül 2000 holdnyi területű erdő, amelyet értelmes gazdálkodás mellett már 30 évvel ezelőtt értékesíteni lehetett volna, és amelyért akkor legalább négymillió koronát lehetett volna kapni. De ez nem történt meg, és az eredmény ma az, hogy ott a faállomány már félig rothadt, és alig kaphatnának érte egypár százezer koronát. Nagy károsodást szenved az állam azáltal is, hogy a határőrvidéki erdőkben a vadászati jog bérbe nem adatik, hanem csak az erdész urak vadásztatnak ott.

A pénzügyminiszter úr önmagáértékeléséhez is kötelességem egy kérést intézni, amelyet annál inkább teljesíthet, mert nem kérem, hogy adjon valamit, hanem csak arra kérem, hogy adassa vissza a draganicsi komposzesszoroknak azt, amit tőlük illetéktelenül elvettek. A pénzügyi hatóság a draganicsi komposzesszorok pénzéből kifizetett vagy 15 000 korona adót olyan adófizetők javára, akik nem tagjai a komposzesszorátusnak. Amidőn a komposzesszorok ezt megtudták, azonnal megtették a kellő lépéseket, de a pénzügyi hatóság sok év múlva kimondotta, hogy a draganicsiaknak a tőlük illetéktelenül elvett pénzt nem adja vissza.

Nézetem szerint ez nagy igazságtalanság, mert ezt az eljárást sem hatósági döntés, sem bírói ítélet nem változtathatja át igazsággá. Egész bizalommal fordulok tehát a nagyméltóságú miniszter úrhoz, kérve, hogy ezt az ügyet tisztáztatni és a draganicsiaknak pénzüket visszaadni kegyeskedjék.

A nagyméltóságú miniszterelnök úr (*Halljuk!*) programbeszédében Horvátország ügyeit érintvén, rólunk melegen nyilatkozott. (*Halljuk!*) Mi gr. Tisza István miniszterelnök úr önmagáértékelését mint egyenes, nyílt és szavatartó embert ismerjük, aki megérdemli, hogy iránta bizalommal viseltesünk. Ezért kormányát őszintén és odaadólag fogjuk támogatni (*Helyeslés jobbfelől.*) azon célból, hogy nemzeti és anyagi érdekeinket a magyar állam érdekeivel összhangzásban tartva ápolhassuk, és hogy mindazok, akik a magyar és a horvát nemzet közé az elidegenítés magvát iparkodnak hinteni, mind a két nemzet javára ártalmatlanokká tétessenek. A költségvetést elfogadom. (*Élénk helyeslés a jobboldalon s a középén. A szónokot számosan üdvözlük.*)

B

1904 jún. 28

Polónyi Géza válasza Kovácsevics Istvánnak a horvát kérdés tárgyában elmondott beszédére az 1904. évi költségvetési vitában

Képv. Napló, 1901–1906, XXVI. 93–102. l.

...Foglalkozni kívánok egy beszéddel, amely tegnap hangzott el, és amely kiváló mértékben teszi kötelességünké a vele való foglalkozást. Kovácsevics t. képviselőtársunk beszédére célzok, aki a tegnapi nap folyamán Magyarországnak és Horvátországnak közjogi és politikai helyzetére vonatkozólag olyan lényeges, értékes és becses felvilágosítással szolgált a képviselőháznak, hogy azokkal foglalkozni elsőrendű kötelességünk. Az a tiszteletre méltó magyar ékesszólás, amely az őszinteség kapcsán a képviselő úr beszédében megnyilatkozott, egész valóságában tárja elénk azt a helyzetet, amely az 1868. XXX. tc. óta Horvátországban keletkezett, létezik, és amint a t. képviselő úr beszédéből igazolni tudom és fogom, odaérlelődött, hogy fenyegeti Magyarország államiságát, területi épségét és állami biztonságát; tetézve azzal, t. képviselőház, hogy olyan képviselőnek az ajkáról is, mint Kovácsevics t. képviselőtársunk, aki tudásának nagy bizonyítékait szolgáltatotta, és aki beszéde fonálán kétségtelen jeleit árulta el annak, hogy egy őszinte magyarbarát politikussal van dolgunk, elhangzanak bizonyos nyilatkozatok, még ilyen embernek a beszédébe is belevegyülnek közjogi botlások és olyan követelések, amelyekkel szemben más parlamenti viszonyok között a parlament rendkívüli eszközökhöz is kellene hogy nyúljon.

T. képviselőház! Ezen beszéd értékét fokozza az a körülmény is, hogy a tegnapi nap folyamán, midőn a beszéd elhangzott, nemcsak a szabadelvű párt t. tagjai kísérték azt tüntető helyeslésükkel, hanem a miniszterelnök úr is szükségét látta annak, vagy legalább jólesett neki, hogy ezen beszéd elmondása után tüntetőleg üdvözlje a szónokot. Hát, t. képviselőház, én a miniszterelnök úr ezen tényében nem az egyszerű barátságunkat, a courtoisie-nek megnyilatkozását látom, hanem látom a politikusnak azt az elhatározását, amely szerint ő mintegy tüntetőleg szolidaritást vállal azzal a politikával, amely a képviselő úr beszédében megnyilatkozott.

Mármost, t. képviselőház, én szívesen fogom venni azt a mentséget, ha hallani fogom, hogy a t. miniszterelnök úr a beszédnek azon részét, amellyel én tüzetesen foglalkozni fogok, nem hallotta, mert máskülönben a magyar állam ez idő szerinti képviselőjéről, a magyar miniszterelnökről azt, hogy ő ezzel a politikával szolidaritást vállaljon, és azt tüntetőleg helyeslje, még csak feltételezni sem merem; ha pedig feltételeznem kell, t. képviselőház, akkor olyan politikai eredmény előtt állunk, amellyel nemcsak nekünk itt az ellenzéken, hanem önöknek is, a szabadelvű pártnak is számolnia kell. *(Halljuk! Halljuk! a baloldalon.)*

T. képviselőház! Beszédem fonalán egyáltalában nem szándékozom külsőségekkel hatni, és éppen azért, hogy a beszéd belső értékét fokozzam, még annak is szívesen teszem ki magam, hogy beszédem fonalán kissé döcögősebbé válak; mégis kénytelen leszek Kovácsevics képviselő úr beszédének autentikus részével úgy foglalkozni, hogy azt a t. képviselőház elé tárjam, nehogy azon vád-nak tegyem ki magam, hogy inszinuálok valamit, amit a t. képviselő úr nem mondott, vagy nem úgy mondotta, amint az leírva van. *(Halljuk! Halljuk! a baloldalon.)*

T. képviselőház! Megdöbbenő, sőt valóban ijesztő képét tárja elénk a képviselő úr azon viszony-nak, amely Horvátország és Magyarország között jelenleg fennáll. Ha a t. képviselő úr beszéde – amin nem kételkedem – a leleplezések tényében is való, és ha annak a politikai tendenciája – mint ahogy én azt sejtem – a most uralmon levő horvát nemzeti párt politikáját van hivatva képviselni, akkor, t. képviselőház, elérkezett az ideje annak, hogy a magyar politikusok pártkülönbség nélkül tegyék aggódó megfigyelésük, sőt megállapodásuk tárgyává azt, hogy nem szükséges-e a horvát politikának ide való fajulása okából esetleg törvényhozási úton is oly intézkedéseket tenni, amelyek ennek a politikának folytatását lehetetlenné, Magyarországnak államiságát pedig biztossá fogják tenni. *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

A t. képviselő úr azon kezdi, hogy rossz néven veszi az ellenzékétől, hogy folyton szellőzteti ezeket a viszonyokat, és azt mondja, hogy kár ezekről a dolgokról beszélni, mert különben még azt hihetnék, hogy Magyarország belkormányzati dolgai nincsenek egészen rendben. Ugyanaz a képviselő állítja fel ezt a tételt, aki beszédének kardinális részében – amint azzal később foglalkozni fogok – egyenesen rámutat arra a tényre, hogy Horvátországban az 1868. XXX. tc. uralma alatt keletkezett egy nemzedék, amely nemzedéknek alkotmány-törvénytiszteletében s az állami összetartozandóság iránt való hűségében nemcsak kételkednünk szabad, de hinnünk sem lehet, sőt, azt mondja a t. képviselő úr, hogy arról tegyen le a magyar törvényhozás, hogy a most élő nemzedéket erre az alkotmánytiszteletre és az állami összetartozandóság iránt való hűségre valaha, bármiféle eszközökkel rábírhatta. A t. képviselő úr maga állítja oda azt, hogy egész új nemzedéknek kell Horvátország területén keletkeznie, hogy azt a politikát, amelyet a törvény ír elő, s amelyet a képviselő úr hirdet, megértsék, kövessék és tiszteletben tartsák. Na tehát, ha a képviselő úr szerint ez a dolog így van, akkor az ellenzéknek micsoda jogon mer szemrehányást tenni azért, hogy az az ellenzék, amely nem kormányoz, hanem a létező eredményeket bírálja, és ellenőrzi, teljesíti hivatalos és képviselői kötelességét akkor, amikor ezen szerinte is desperátus és olyan politikai helyzeten, amely az árulásnak politikája, változtatni akar, azt éber figyelemmel kíséri és megtorlást követel? *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Azért, mert a képviselő úrnak tetszik egy frázist odadobni, hogy azt is hihetnék, hogy nem minden van rendjén, az ellenzék azt cselekedje, hogy hallgasson, némán tűrje és nézze, miként pusztul Magyarországon és a magyar állam területén a magyar állameszme? Hiszen, ha van konzekvencia valamiben, úgy az a konzekvencia, hogy a képviselő úrnak el kellett volna ismernie, hogy amit a szabadelvű párt évtizedek hosszú során át, elég fájdalom, mellőzött, azt az ellenzék hű kötelességgel teljesítette, s figyelmeztette a kormányt arra, hogy ilyen állapotok keletkeznek. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

De, t. képviselőház, ennél a beszédnél meg kell emlékeznem arról, hogy mindenesetre furcsa jelenség, hogy a t. képviselő úr egy 1902-ben elmondott beszéddel polemizál 1904. június végén. Hiszen az obstrukciót ilyenekbe belevonni, s azt okul felhozni arra, hogy ő előbb nem felelhetett, talán nem egészen elfogadható indok. De az a tény, hogy a t. képviselő úr majdnem két évig ruminált

afelett, hogy e beszédről miként nyilatkozzék, annak a beszédnek, amellyel ő polemizált, mindenestre fokozza az értékét, és másrészt a most elmondott polemikus beszédére vonatkozólag kétségtelenül kötelezővé teszi ránk nézve azt a szabályt, hogy azt érett megfontolás után elmondott beszédnek tekintsük.

Mármost én nem szándékozom, bár jogom volna hozzá, a távollevő Barta Ödön helyett felvenni a polémiát a képviselő úrral. Majd elvégzi azt Barta Ödön; bizonyára nem fog két esztendeig várni arra, hogy feleljen Kovácvics t. képviselőtársamnak. De magam is rá fogok térni a beszédnek azon részére, amelyek nem éppen a személyemre vonatkozó polemikus jelleggel bírnak, hanem melyek bennünket, mindnyájunkat egyformán közlrol érdekelnek. Csak annyit jegyzek még meg, hogy olyan szónoklatban, amilyent tegnap hallottunk a képviselő úrtól, az ízlés rovására esik polemizálni egy hosszabb idő óta elhalt képviselőtársunkkal, és annak olyasmit imputálni, amit az nem mondott. De t. ház, tartozom Pichler Győző volt képviselőtársunk emlékének azzal, hogy amit a képviselő úr Pichler Győzőre vonatkozólag elmond, azt ő maga erősítette meg, amikor maga citálta a forrásokat, Paviát és nem tudom kiket, akik után joga volt mindenkinek azokat a horvát fiúkat odaállítani, akik nem a magyar nemzeti eszme szolgálatában, hanem mindig a szabadság ellen törve, olyan emléket hagytak a maguk számára a történelemben, amely azoknál, akik a szabadságért élnek és halnak, nem tiszteletre méltó.

De, t. ház, a képviselő úr beszédében azt mondja, hogy miért teszünk neki szemrehányást azért, hogy a negyven tagból álló horvát képviselőség nem teljesíti kötelességét a gazdasági önállóság kérdésében.

Arról a sajtóságos közjogi viszonyról, amely Magyarország és Horvátország közt fennáll, mindjárt nyilatkozni fogok. De ami nekünk szembeötlő, az nem az, amit a t. képviselő úr mond, hanem az szembeötlő, hogy 30 és annyi éven keresztül szorgalmasan támogatták a horvát képviselők a váltakozó kormányokat, amelyeknek kormányzati eredményét Kovácvics t. képviselőtársunk abban állította elénk tegnap, hogy ő maga konstataulta, hogy magát a nemzedéket is ki kell pusztítani előbb, mielőtt ott a magyar állameszmének tiszteletben tartásáról csak beszélni is lehet.

(Az elnöki széket Jakabffy Imre foglalja el.)

Az a sajtóságos közjogi berendezés, amely a közvetett választások révén 40 horvát képviselőt küld ki közénk, azt is eredményezte, hogy a horvátországi képviselő urak valóságos pártmonopóliumot gyakorolnak a magyar országgyűlésen, mert hosszú évtizedek óta gondosan lehetetlenné tették azt, hogy a magyar országgyűlésre küldött képviselők közé a horvát ellenzéknek csak egyetlenegy férfiúja is bejusson. Azért annak a politikának minden eredményeiért és annak a meglazult testvériségnek és békebarátságának minden kárhozatos következményeiért, amelyeket a t. képviselő úr tegnap felemlített, azok a pártmonopóliumot gyakorló horvát képviselő urak elsősorban felelősek, akik nem teljesítették kötelességüket.

De most, t. ház, úgy látszik, jobb jövődjő hajnala dereng. Kovácvics István t. képviselő úr ideáll a nemzet színe elé, és azt mondja, hogy neki nemcsak kifogása nincs az ellen, hogy a magyar hadsereg és a magyar hadseregben a magyar vezényleti nyelv érvényesüljön, de kijelenti világosan és határozottan azt is, hogy habár vannak a Felsőnek átruházott jogai a hadseregre vonatkozólag: ez átruházott jog a Felsőget arra, hogy a hadseregbe idegen nyelvet használhasson, nem jogosítja fel.

Én, t. ház, tünődve állok meg itt. Ha ez így van, és a t. képviselő úrnak ez a programja; akkor mily címen ül a miniszterelnök úr háta mögött (*Úgy van! a szélsőbaloldalon*), holott a kilences-bizottságnak proklamált programja homlokegyenest ellenkezőt tartalmaz. Továbbá egy tiszteletteljes kérdésem is van azt a politikát illetőleg, amelyet itt láttunk érvényesülni, hogy ti. akkor, amidőn a nemzeti nyelvért folytatott nagy harcban az ellenzék híven teljesítette kötelességét: a horvát képviselő urak, köztük Kovácvics István képviselő úr is támogatta azt a kormányt, amely a német vezényleti nyelvet védelmezte és védelmezi. Azt mondja Kovácvics képviselő úr, hogy igen ám, de ő azt úgy akarja, hogy ha a hadseregben érvényesül a magyar vezényleti nyelv, érvényesüljön a horvát hadseregben a horvát nyelv is. Szó szerint idéztem, amit mondott. Az elsősorban közjogi szem-

pontból lehetetlen, hogy meg ne magyarázzam a t. képviselő úrnak, hogy ilyen posztulátummal a magyar képviselőház elé a t. képviselő úr nem léphet. Röviden azért nem, mert horvát állam nincs. Ahol nincs állam, ott nem lehet hadsereg. Horvát hadsereget mi nem ismerünk. A magyar államnak van hadserege, de Horvátországnak csak hadkiegészítő kerületei vannak; horvát hadsereg nincsen. Éppoly kevésbé van horvát állami felségjog. A képviselő úr nagyon jól megtalálja a disztinkciót : hogy a nyelv kérdése a hadseregben, eltekintve az 1867. XII. tc. rendelkezéseitől, az állami szuverenitásnak, az állami felségjognak folyománya. Ha tehát az állami felségjog folyománya, akkor nem lehet horvát állami felségjog folyománya a horvát nyelv, mivel horvát állam és horvát felségjog nincs. Megvan a történelmi precedens arra, hogy Magyarország Horvátországgal szemben, talán nem is egészen megbocsátható jóhiszeműséggel, megtette a honvédségi intézmény felállításánál azt, hogy a Horvátországban sorozott honvédek számára és az ott létesített két ezred számára a horvát nyelv használatát törvényhozási úton biztosította. Lehet, sőt valószínű, hogy a magyar törvényhozás eddig gyakorolt példás lovagiasságával (*Mozgás jobbfelől. Halljuk! a szélsőbaloldalon.*) és, amint mondám, a könnyelműségig menő jóhiszeműségével talán bele fog egyezni abba is, hogy a közös hadseregnek nevezett, tényleg azonban magyar hadseregben a Horvátországból sorozott ezredeknél a horvát nyelv használatát meg fogja engedni.

De, t. ház, annak szerintem a premisszája elsősorban az kell hogy legyen, hogy maguk a horvát képviselők is statuáljanak példát, hogy ők a magyar államnyelvnek a hadseregben való érvényesüléseért nemcsak beszédekben, hanem tényekben is küzdenek. És tiltakoznom kellene az ellen a délszláv politika ellen, hogy megvárjuk, míg mások küzdenek a magyar nyelv diadaláért, és addig ellenük harcolunk, de mikor az eredmények megvannak, akkor eljövünk velük osztozkodni. (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*) Ezt a politikát sem elfogadni, sem helyeselni nem lehet, és nem szabad. Mármost mindezt csak azért mondom, hogy a t. képviselő urak tájékozva legyenek afelől, hogy Kovácvics képviselő úr útján nem a nemzet méltányossági érzületére való apellálásról van szó, nem azt mondja Kovácvics képviselő úr, hogy elvárjuk, kérjük a magyar törvényhozás méltányosságától, hogy a horvát nyelv számára is engedjen érvényesülést, hanem előállanak azzal, hogy a horvát hadsereg számára a horvát nyelv érvényesülését követelik. Ilyen elméleteket ebben a házban szó nélkül eltérni nem szabad, nem lehet. (*Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.*) És én sajnálom azt a miniszterelnök urat, aki ilyen beszédekhez gratulál, mert ez a magyar közjognak és a Magyarország és Horvátország közti viszonyoknak nemcsak meg nem felel, hanem ténylegesen homlokegyenest ellenkezik azzal, és lábbal tiprása a becikkelyezett egyezménynek. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Kovácvics képviselő úr polémiájának során rátért arra, hogy diffikultál Barta Ödön képviselő úrnak egy beszédéből egy kifejezést, sőt azt meg is toldja. A képviselő úr ti. azt mondja, hogy az 1868. XXX. tc. keletkezésénél fogva nem jelenti a kapcsolatnak megújítását, sőt nem is jelent nemzetközi szerződést. Nem jelenti a kapcsolatnak megújítását, mert a kapcsolatot megújítani csak akkor kellett és lehetett volna, ha az valaha megszakadt volna. Ámde ez szerinte nem történt meg. Midőn azután ő a nemzetközi szerződésekkel szemben is védekezik, rá kell utalnom arra, hogy elolvastam képviselő barátomnak a beszédét, de azt sem Barta Ödön, sem ebben a törvénytestületben senki nem állította, hogy az 1868. XXX. tc. nemzetközi szerződés, hanem ezt az elméletet Pliverics tanár úr állította fel Zágrábban az egyetemen egy időben. Tehát ha a képviselő úr ezt cáfolja, akkor ne méltóztassék Barta Ödön barátomat abban a gyanúban szerepeltetni, mint hogyha ezt ő állította volna, mert ezekből a padokból azt soha senki nem állította. Az 1868. XXX. tc. nem a kapcsolat megújítása, hanem, amint annak a címe is megjelöli, és amint az első szakaszban foglalt praeambulum is mondja, az Magyarország és Horvát–Szlavon–Dalmátországok között fennforgott közjogi kérdésnek kiegyenlítése iránt létrejött egyezményeket tartalmazza. Tartalmazza azt, amit a t. képviselő úr elfelejtett, hogy habár a jogfolytonosság révén a történelmi kapcsolat Horvátország és Magyarország között nem szakadt meg, de mégis volt egy történelmi korszak, amelyet Magyarország története véres betűkkel Jellasics neve alatt jegyzett fel, akinek emléksobrát ma is Zágrábnak főterén őrzi a horvát kegyelet.

Annak a szobornak becsét azzal fokozza a horvát nemzeti érzület, hogy Jellasics kardjával Magyarország felé vág. Nem tartozik egészen a jogfolytonossághoz, és nem egészen egyezik meg a jogfolytonossági elméletekkel, ha létezett egy korszak, amelyről a magyar történelem Kliója meg fogja írni, de meg is írta már, hogy a horvát nemzet, amely évszázadokon át a magyar nemzet dicsőségében osztozkodott, mely a magyar nemzet áldozatkészségét, alkotmány- és szabadságszeretét oly mértékben élvezte, mint a föld kerekéségén hasonló körülmények közt levő állam soha és sehol – megfélelvezve magáról, szívesen konstátálom, bujtogatók tanácsára fegyvert fogott a magyar nemzet ellen, és meg akarta azt akasztani törvényeinek megvédélmezésében, és segédkezet nyújtott az osztrák zsarnokságnak a magyar nemzet szabadságharca ellen. *(Úgy van! balfelől.)*

Ez az 1868. XXX. tc. erre is fátyolt borított. Sajnálom, hogy fel nem jegyeztem magamnak az öreg Cziráky Jánosnak velem közölt adatait. Érdekes dolgokat mesélt el nekem az öreg Cziráky Székesfehérvárt erről a carta biancáról és arról, hogy mi módon keletkezett az 1868. XXX. tc. Annyi kétségtelen, hogy bármit leplezzen is a múlt ennek a létrejvetelével, ez a törvénycikk eleven betűkkel hirdeti, hogy a magyar nemzet Horvátországnak nemcsak megbocsátott, hanem oly mértékig ment el a jótéteményeknek egy nemzettel szemben, amelyek, fájdalom, megbosszulták magukat. *(Úgy van! balfelől.)*

Ha valaki az 1868. XXX. tc.-et, különösen annak Horvátországra való közjogi vonatkozását bonckés alá veszi, sajtáságos helyzetben találja magát. *(Halljuk! Halljuk!)* Nincs a föld kerekéségén állam, nincs a föld kerekéségén államok közti viszony, nincs a föld kerekéségen állam és tartomány közötti viszony, amely bármi tekintetben analógiát nyújtana a Magyarország és Horvátország közti viszonyra. Sokat tűnődtem a kérdés felett, és legközelebb állónak még azt a viszonyt találtam, amely Anglia és Kanada között van. *(Halljuk! Halljuk!)* Egy minden tekintetben specifikus szörny-szülött az, amit az 1868. XXX. tc.-ben őseink beiktattak. „Ország”, – „országgyűlés”, – „politikai nemzet”, – „terület”: ez mind el van ismervé Horvátország számára; de csak helyi autonómiával. Ezek egymást kizáró közjogi paradoxonok, és odavezettek, hogy a magyar nemzetnek azt a hibáját, hogy a régi technikus terminusok helytelen alkalmazásával, amikor elejtettük azt a nagyon helyesen használt „kapcsolt rész” és „tartománygyűlés” kifejezést, szarvakat növesztettünk az autonómia révén azon emberek számára, akik kezdeményezték a nagy délszláv állam eszméjének propagálását, és akik vitatkozni is kezdenek velünk afelett, hogy Horvátország állam, mert ők politikai nemzet, és mert nekik országgyűlésük van, bár semmi kétséget nem hagy fenn a történelem aziránt, hogy Magyarország Horvátországnak új jogokat biztosítani nem szándékozott, mivel csak a létező kontroverziákat akarta az 1868. XXX. törvénycikkkel elenyésztem, de semmi körülmények között és soha Magyarország oly törvényhez hozzá nem járult, mely Horvátországot állammá deklarálta volna, sőt ellenkezőleg, ez az 1868. XXX. tc. 1. és 2. §-a kétségtelen világossággal megállapítja a Szent István koronájának elméletén nyugvó nagy egységes állameszmét, és azt, hogy Horvátország a magyar államnak kapcsolt része. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Ezek után a közjogi elméletek után eljut a t. képviselő úr az ő beszédének legérdekesebb részére. Figyelmet, kérek t. képviselő urak, nem személyem iránt, hanem az ügy iránt. *(Halljuk! Halljuk! a szélsőbaloldalon.)* Hallotta-e a t. miniszterelnök úr a beszédnek ezt a részét, melyet most fel fogok olvasni? Azt mondja: „De a magyar állam nem is gondolható Horvátország nélkül.” Hát t. képviselőház, erre csak rövid reflexióm van. A történelem megtanít bennünket arra, hogy Horvátország akkor is, midőn néha sporadikusan, rövidebb időre nem tartozott Magyarországhoz, soha önálló lenni nem tudott, hanem mindig hol Szerbiával, hol Boszniával volt kénytelen egyesülni, szóval Horvátország mint önálló állam az újkor történetében érvényesülni sohasem tudott, Magyarország ellenben állam volt Horvátország nélkül is, sőt hatalmasabb állam volt, mint ma Horvátországgal.

De nem is ez része a beszédnek az, amely figyelemre méltó és megfontolás tárgyává teendő. Azt mondja a t. képviselő úr: „Horvátország nélkül hogyan jutna a magyar a tengerparthoz, Horvátország nélkül a magyar állam a tengerparttól el volna szakítva. Méltóztassanak elképzelni a magyar államot a horvát tengerpart nélkül!”

Kovácsévics István: Nem úgy mondtam!

Polónyi Géza: Előrebocsátottam, hogy annyira esztimálom és értékelem a t. képviselő úr beszédét, hogy óvakodtam attól, hogy csak egy szót is másképp mondjak, mint ahogy a velem hivatalosan közölt beszédben van. Megkértem ugyanis a gyorsiroda főnökét, hogy a t. képviselő úr beszédét úgy, amint legyorsíratott, bocsássa rendelkezésemre. Ebből olvasom tehát, és rendelkezésére bocsátom ezt a t. képviselő úrnak is. A beszéd idevonatkozó része...

Kovácssevics István: Majd megmondom, hogy miképpen mondtam.

Polónyi Géza: ...még egyszer elolvasom (olvassa): „a magyar államot horvát tengerpart nélkül. Ha a magyar állam Horvátországot elveszítené, vele együtt Fiumét is elveszítené, amire volt már eset” stb. ... „a múlt század elején” stb.”.

A t. képviselő úr, úgy látszik, fejtegetése fonalán észrevette már, hogy maga az a kifejezés, hogy „horvát tengerpart”, horvát államiságot jelentene, amelyet mi el nem ismerünk. De a t. képviselő úrnak, akinek, ismétlem – beszédem elején, nem tudom, itt volt-e a képviselő úr – őszintesége iránt nagy tisztelettel viseltetem, s aki nagybecsű szolgálatot tett beszédével amellet a jóakarattal mellett, amelyet tegnap tanúsítani látszott, mondom a t. képviselő úrnak ma, 1904-ben, hogy juthat eszébe azt vitatni, hogy ha Magyarország elveszítené Horvátországot, elveszítené Fiumét is? Hogy juthat eszébe a t. képviselő úrnak a magyar törvényhozás termében vitássá tenni Fiumének területi hovatartozandóságát?

Hiszen, t. képviselőház és t. képviselőtársaim, a t. képviselő úr maga mondja, hogy ez az egyezmény, ez a pactum conventum, mely Magyarország és Horvátország közt nem a condominiumok alapján, hanem azért keletkezett, mert Magyarország Horvátországgal szemben a lovagiasság végső határáig elment, az utolsó betűig tiszteletben tartandó és megtartandó. Ennek a pactum conventumnak 66. §-a kioktatja a képviselő urat arról, hogy merőben helytelen alapon okoskodik, mert ez a 66. § szó szerint így szól (olvassa): „Az előbbi szakasz értelmében Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok területéhez tartozandónak ismertetnek el, nevezetesen 1. mindazon terület, mely jelenleg Buccari városával és kerületével együtt Fiume vármegyéhez tartozik, Fiume város és kerülete kivételével, amely város, kikötő és kerület a magyar koronához csatolt külön testet, separatum sacrae regni coronae adnexum corpust képez, s amelynek mint ilyennek, külön autonómiájára s erre vonatkozó törvényhozási és kormányzati viszonyaira nézve Magyarország országgyűlése s Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok országgyűlése és Fiume városa közt, küldöttségi tárgyalások útján, közös egyetértéssel lesz megállapodás eszközendő.”

Ha ezt a törvényt az, aki magyarul tud, elolvasa, úgy kétségtelen minden ember előtt, hogy Fiumének hovatartozandósága nem lehet többé vita tárgya, sőt egyenesen és kifejezetten meg lett mondva, hogy mely területek tartoznak Horvátország területéhez, kivételével ennek a területnek, amely kifejezetten és világosan a magyar szent koronához, mint corpus separatum tartozik.

Kovácssevics István: Hát én vitattam az ellenkezőjét?

Polónyi Géza: Igen jó néven veszem, ha rektifikálni fogja a t. képviselő úr, amit mondott, de akkor hogyan értem azt, hogyha elveszítjük Horvátországot, elveszítjük Fiumét is, mert ha Fiume nem tartozik Horvátországhoz, akkor miért veszítjük el Horvátországgal együtt Fiumét is? Ezt tessék megmagyarázni.

A képviselő úr még többet is mondott. Azt is mondta, hogy azon időben, midőn Horvátország nem tartozott ide, Fiumétől is el voltunk zárva. Azután azt mondja a képviselő úr, hogy minden érték nélkül való afelett vitatkozni, hogy Fiume hova tartozik.

Bocsánatot kérek, mi nem vitatkozunk felette, a t. képviselő úr akarja idedobni Eris almáját, és vitássá tenni azt, hogy Fiume hová tartozik, holott annak hovatartozandósága kérdés tárgya nem lehet, csak az marad függőben, hogy az autonómiájára és közigazgatására vonatkozó intézkedések – elég helytelenül – regnikoláris úton és szankció nélkül állapíttassanak meg. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Mármost – és erről feledkeznek meg horvát testvéreink – a regnikoláris deputáció útján való eljárás szankció nélkül odavezethetne, hogy az autonómia és a közigazgatási belkormányzat berendezése egy örök pendens kérdés maradna. Ezen is segített a magyar törvényhozás. A t. képviselő úr bizonyosan emlékszik az 1901. XI. tc.-re, amellyel Fiume autonómiája és

belkormányzati kérdése, bár nem regnikoláris, de legális úton, és pedig a magyar országgyűlésen Horvátország hozzájárulásával és Fiumének előzetes meghallgatásával rendeztetett is, mert annak értéke, hogy önök közvetett választás útján ülnek itt közöttünk, éppen abban áll, hogy Horvátországot itt testületileg képviselik, és így akkor, mikor a magyar törvényhozás termében ezen törvény megalkottatott, tulajdonképpen ez a kérdés is, bár nem regnikoláris úton, de elintézettnak tekinthető...

Mármost ahányszor akármelyik a fiumei kérdést felveti, ahányszor az a horvát országgyűlésen elhangzik, ahányszor azt itt célzatosan vagy célzat nélkül vita és kérdés tárgyává akarják tenni, hogy Fiume hová tartozik, erre csak egy felelete lehet a magyar országgyűlésnek és a kormánynak egyhangúlag, hogy Hands off, t. képviselőtársam! *(Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.)* Itt nincs semmi keresnivalójuk horvát testvéreinknek ezen kérdés tekintetében, mert az, hogy Fiume a magyar szent koronához tartozó sacrum separatum corpus, minden kétségen kívül álló, ez abban az egyezményben világosan benne van. Ezért, ha a t. képviselőtársam nem úgy értette azt, amit mondott, hogy vitássá akarja tenni Fiumének hovatarozandóságát, módjában fog állani ezt helyreigazítani, és én tisztelettel és örömmel fogom venni a rektifikációt.

Általában véve nagyon tévesen ítéli meg különösen a függetlenségi és 48-as pártnak politikáját Horvátországgal szemben. Ő maga sokszor állítja fel azt a tételt beszéde fonálán, hogy egy nemzetet nem lehet egyesek hibájáért felelőssé tenni. Még kevésbé lehet tenni, t. képviselőtársam, azt, hogy egyes képviselőnek bármely padokból elhangzott véletlen közbeszólásaiból egy pártnak politikai programot imputáljunk. Ez nem jogosult dolog. De a függetlenségi pártnak politikáját Horvátországgal szemben megtalálja a képviselő úr a párt által letett határozati javaslatokban és abban a soha kétség tárgyává nem tett őszinte és igaz kíváncságon, hogy semmi sem fekszik forróbban szívünkön, mint az, hogy Magyarország és Horvátország között testvéries, békés, de olyan viszony keletkezzék, amely a magyar állameszmének tiszteletben tartásával megköveteli nemcsak azt, amit a t. képviselő úr tegnap hirdetett, hogy szép szavakkal mondjuk el, hogy mit kívánunk, hanem megköveteli azt is, hogy az a magyar állami politika Horvátország területén tényekben is érvényesüljön, *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*, és hogy el legyenek fojtva és meg legyenek torolva azok a bűnös visszaélések, amelyek napról napra féket vesztetten törnek a magyar államiság és a magyar nemzet szent jogai ellen. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Ez a mi politikánk, t. képviselőtársaim, nyújtson hozzá segédkezet, egyébiránt lesz alkalmam beszédem folyamán többre is ráutalni, hogy mennyi és hol lehet a találkozási pont.

A Fiuméra vonatkozó rész tekintetében a t. képviselő úr azt mondotta tegnap, hogy annak a kérdéses 66. §-nak beragasztása nem olyan jelentős dolog, de mégis oda rektifikálta tegnap, hogy Horvátország elemi iskoláiban is hirdetik, hogy beragasztva került szentesítésre ez a törvény, tehát az elemi iskolákban is hirdetik azt, hogy egy ilyen fontos államjogi aktánál beragasztott paragrafusokkal dolgoztak.

(Az elnöki széket Perczel Dezső foglalja el.)

A képviselő úr maga azt mondta, hogy a beragasztott szöveg tulajdonképpen nem tartalmazott mást, mint azt, hogy Fiume tekintetében nem létesült a bizottságok között megegyezés, és a képviselő úr azt mondja egész szerényen, hogy az csekély jelentőségű dolog. Bocsánatot kérek, ha valami lényeges, úgy éppen ennek a 66. §-nak az a lényege, hogy sikerült a megegyezés, és pedig akként, hogy Fiume területére nézve semmi kétség se maradjon abban a tekintetben, hogy az kétségtelenül a magyar szent koronához tartozik és nem Horvátország területe. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* A t. képviselő úr csekélységnek tartja azután azt az eltérést, hogy ha Horvátországban ex cathedra vagy nem tudom én honnan hirdethetik azt az elméletet, hogy erre a kérdésre nézve nem létesült megegyezés? Nem ezen a klauzulán épült-e fel azután az a jó étvágy, amely Fiuméra nézve ma is kérdés tárgyává akarja tenni annak a hovatarozandóságát? Nem, t. képviselő úr, ez nem csekély különbség, ez a lényegre vonatkozó különbség, és azok, akik elkövették az ilyen csalást vagy okirat-

hamisítást, méltán megérdemelnék, hogy bűnhődjenek, mert a két nemzet között a viszáltnak magát hintették el. (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

A t. képviselő úr azután áttér arra, hogy, Magyarország és Horvátország között sohasem volt olyan mérges a viszony, mint ma. Iskola, szószerk stb. megteszi vala a kötelességét. Hát ugyan mondja meg nekem a t. képviselő úr, hogy ennek ki az oka, hogy e viszonytal ma így állunk? Az a függetlenségi és 48-as Kossuth-párt-e, amely a jelen viszonyokra rámutat és önöket figyelmezteti? Amely önöket arra kényszeríti, hogy az ország színe előtt beismerjék, hogy ez így van? Az a függetlenségi párt a hibás, amelynek semmi expozitúrája, semmi kormányzati hatalma Fiume területén nincsen? Ki ezért a felelős, t. Kovácvics képviselő úr, más, mint önök negyvenen és annyian, akik évtizedek óta melengetik magukat a kormány háta mögött...

Szatmári Mór: Az egész szabadelvű párt!

Polónyi Géza: ...és támogatják a kormányzatot itt, és támogatták odalenn azokkal az eredményekkel, amelyekről a t. képviselő úr beszámol? Nem látná-e a t. képviselő úr elérkezettnek az időt arra, hogy önök, mint Horvátország hű fiait, mint a magyar állameszmének igaz apostolait álljanak sorba, és küzdjenek velünk, de ne olyan kormányok támogatásában, amelyek ezt lehetetlenné teszik, hanem küzdjenek velünk azért, hogy a magyar állameszme valóban Horvátország területén is érvényesülhessen?...

Ehelyett előállnak posztulátumokkal, nem tudom én, hitkérdésekkel stb.-ekkel. Ezekkel a dolgokkal, t. képviselő úr, nem fogják előbbre vinni a magyar állameszmének Horvátország területén való meggyökerezését.

Azt mondja a t. képviselő úr, hogy annak kemény legénynek kell lennie, aki olyan herculesi munkára fog vállalkozni, hogy e dologban rendet csinál. A t. képviselő úr igen sokáig gondolkozott beszéde felett, bizonyára jól választotta meg tehát a hasonlatot, mert látja, t. képviselő úr, én az ön helyzetében nem herculesi, hanem sziszifuszi munkát mondtam volna. De a t. képviselő úr nagyon helyesen választotta a képet. Igenis herculesi munkára van szükség ott, ahol Augiász-istállóról van szó. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Igen, ez az ön képzeletének az értelme.

Most pedig áttérek a gránicsár-kérdésre (*Halljuk! Halljuk!*), gr. Khuen-Héderváry személyére is. (*Halljuk! Halljuk!*) Előrebocsátom azt, ami a mérlegben a javára billenti a serpenyőt.

Én már a múlt alkalommal egy közbeszólással jeleztem – a t. volt miniszterelnök úrnak alkalma lesz dezavualni, ha nem igaz az, ami azóta már egy előkelő napilap, a *Budapesti Hírlap* hasábjain is megjelent –, hogy gr. Khuen-Héderváry miniszterelnöksége korábban a belügyminisztériummal, nemkülönben a közös minisztériumokkal való levelezések kérdésében arra az álláspontra helyezkedett, hogy: amíg én a magyar államnak miniszterelnöke vagyok, tessék velem magyarul levelezni.

Én azt hallottam, de erről már nem győződhettem meg, hogy a válasz az volt rá, hogy a külügyminisztériumból addig, amíg a volt miniszterelnök úr miniszterelnök volt, egyáltalában semmi átiratot nem küldtek, nehogy azt magyar nyelven kelljen megírni. (*Derültség a jobboldalon*). Mondom, szabadságában és módjában áll a t. volt miniszterelnök úrnak ezt az egyetlen kedves emléket eltörölni a föld színéről. Ez a volt miniszterelnök úr dolga, de hogyha ez igaz, akkor a mi dolgunk, hogy támogathatja-e a volt miniszterelnök azt a gróf Tisza Istvánt, aki itt ország-világ színe előtt kijelentette, hogy a közös hivataloknak hivatalos nyelve a német, mert a nemzet szuverenitásának és az állam nyelvének kérdése talán mégsem olyan alárendelt jelentőségű kérdés, ugyebár? (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Ámde nálunk megfér gróf Tisza István gróf Khuen-Héderváryval, hogy egy gyékény alatt árulhassák azt az osztrák politikát, amelyről mindjárt beszélni fogunk. (*Halljuk! Halljuk! a szélsőbaloldalon.*)

A gránicsár mint katona, mindenki előtt becsületben és tiszteletben áll. De a gránicsár a magyar történelemben és a magyar közérzetben nem azt a katonát jelenti, t. képviselőtársaim, aki mint a szegény földművelő, nemritkán verejtéket izzadva, szántja-veti a földet, hanem a mi emlékümben az a gránicsár él, aki szegre akasztottan tartja fegyverét a határszélen, ahová őt a császár parancsa rendelte, de leveszi azt, valahányszor a császár parancsára a magyar nemzet szívébe kell mélyítetnie. (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Azt értjük mi gránicsár alatt, aki pretoriánusok, a zsoldos hadseregek

durva reverenciájaként földet, jogot, családot, házat kapott a határvidéken, hogy szolgálja azt a politikát, amelynek egyetlen tendenciája semmi más, mint a magyar nemzeti önállóságnak és függetlenségnek aláásása, tönkretétele. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Ez a granicsár él a mi emlékünkből. De él még másként is. (*Halljuk! Halljuk! a szélsőbaloldalon.*) Midőn Mária Terézia szervezte ezt a Határőrvidéket, az akkori zágrábi püspökség javait egyszerűen konfiskálta a horvátországi határőrezredek számára, és helyettük Magyarország területén Moduson és Biletén ajándékozott a zágrábi püspökségnek gyenge 200 000 hold földet. Abból a zágrábi püspökségből érsekség lett, a Határőrvidéket pedig revindikálták, hozzácsatolták Horvátország területéhez, hogy azután a tangenst emelhessék, és nekünk kvótaemelést csináljanak. Méltóztatnak emlékezni a praecipium históriájára; ezek a határőrvidéki testvéreink tehát nekünk a többi közt még a praecipiummal is többbe kerültek. A java azonban az, hogy ennél a revindikációnál horvátországi testvéreink sajátságosan megfélemlítettek arról, hogy a zágrábi érsekség javait is refundálni kellene. Egyszerűen maradt a horvát Határőrvidék amint volt, maradt Modus és Bilet úgy, hogy Magyarország, a testvériség nagyobb dicsőségére, saját birtokán táplálja azt az érsekséget és azt a papságot, melyről oly szép dicshimnusz zengett tegnap t. képviselőtársam. (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Ez a röpszó tehát: granicsár, ma Magyarországon mást is jelent, és meg van személyesítve. A t. képviselő úr rossz néven veszi nem tőlem, mert én nem csináltam ezt a röpszót, sőt talán nem is használtam, hanem azoktól, akik gr. Khuen-Héderváryval szemben használják a granicsár kifejezést...

Azt mondja a t. képviselő úr, hogy zokon veendő az ellenzékétől az, hogy olyan tételt mer felállítani, hogy gr. Khuen-Héderváry azért nem lehet Magyarország miniszterelnöke, mert a horvát nemzethez tartozik. Ugyebár? Én a genealogikus résszel nem vagyok egészen tisztában, de amennyire olvastam, sem a Khuen-, sem különösen a Héderváry címen tudtommal a volt miniszterelnök úr sohasem tartozott a horvát nemzethez. Legalább én úgy tudom, hogy még eddig horvát nemzetiségi jogát nem reklamálta, s úgy tudom, hogy a Felső személye körüli mostani miniszter mint magyar indigena szerepel, mint a magyar nemzetnek magyarországi tagja. Tehát, t. képviselő úr, ez egy kis lapszus a kérdésnek genealogikus részében. És mi akkor, amikor kifogást tettünk gr. Khuen-Héderváry kormánya ellen, nem azért tettünk kifogást, mert ő a horvát nemzetnek tagja, ami nem is volt, hanem egész más alapon, s ezt fel fogom kissé frissíteni az emlékezetben. (*Halljuk! Halljuk!*) Először a képviselő úr önmaga rajzolta nekünk le azt a gyönyörű politikát, amely, mint mondtam, odalyukadt ki, hogy egy nemzedék keletkezett Horvátországban, amelyet előbb ki kell pusztítani, s azután lehet csak horvát területen magyar állameszméről beszélni. (*Zaj a szélsőbaloldalon.*) Horvátországban a magyar névnek nem dicsőséget, nem büszkeséget, nem szeretetet és ragaszkodást szerzett gr. Khuen-Héderváry, hanem megszerezte a gyűlölségnek azt a mérhetetlen fokát, amelynek megszüntetésére évtizedek kellenek, minthogy erőszakoskodásaival, nem a magyar állameszme, hanem – amint rá fogok mutatni – kizárólag az osztrák császári dinasztikus politika érdekében, ellenünk fordította az egész horvátságot. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

T. képviselőház! Akkor, amikor Sebenicóban és az egész dalmát tengerparton con amore folyt a gyűjtés szünet nélkül a magyar állam elleni propaganda szolgálatában, amikor Tersattóban tartott egy gyűlés, amelyről én itt a ház színe előtt az ő báni kormányzatának idején megemlékeztem, s amely tersattoi gyűlés célolta a nagy délszláv eszmének helyreállítását, amikor fiumei területen osztrák képviselőkkel – ha jól tudom, Bianchini szintén ott volt, nem emlékszem határozottan, akkor hűen felsoroltam a neveket – összeesküvést szöttek Magyarország ellen: akkor már ott volt gr. Khuen-Héderváry, s az ő tudtával történtek ezek a dolgok, és soha semmiféle lépés nem történt arra, hogy akár Strossmayer úr megfékeztesse Horvátország területén, akár pedig ezek a bűnös és gonosz visszaélések Ausztria területén megtoroltassanak. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

De mondok valamit. Jó forrásból mondom, s bizonyára helyt is fog állani forrásom. Ezt a gr. Khuen-Héderváry urat, akit én mint egyént, tisztellek, és semmi kifogást az ő egyénisége tekintetében nem szükséges, hogy tegyek (*Derültség jobbfelől.*) – ha a t. képviselő úr nem tudná, kérdezze meg azokat a képviselő urakat, akik még Wekerle idejéből remanenciaként ülnek a szabadelvű párt-

ban – amikor a nemzeti politikát inaugurálni akarta Wekerle Sándor, nem egyszer s nem kétszer...

Olay Lajos: Ötször!

Polónyi Géza: ...hanem tényleg ötször küldték le Magyarország nyakára, azt a gróf Khuen-Héderváryt, akit két ízben kitessékelték a szabadelvű pártból, nem mitőlünk. De mást is mondok. (*Zaj a baloldalon.*)

Nekem tudomásom van róla, hogy br. Bánffy Dezső – sajnálom, hogy nincs jelen – miniszterelnöksége korában, éppen ezért, mert meggyőződött róla, hogy gr. Khuen-Héderváry Horvátországban a nemzet ellen folytat politikát, és egy csak dinasztikus, éspedig olyan értelmű dinasztikus politikát folytat, amely nem vezethet másra, mint Horvátország és Magyarország közti gyűlölségre, felajánlotta őfelségének a lemondását...

Olay Lajos: Úgy van! Ez igaz! Ezt tudjuk! (*Derűltség.*) Én tudom, hogy így van. Ezért gyűlöltem őt mint miniszterelnököt, és azért tettem ellene mindent, mert én tudtam! Én mondtam! Én állok érte helyt! Én vagyok a forrás. (*Zaj. Az elnök ismételten csenget.*)

Polónyi Géza: Az én értesülesem szerint br. Bánffy Dezső egy négyoldalas memorandumot terjesztett Őfelsége elé.

Olay Lajos: Négyíves!

Polónyi Géza: Négyíves memorandumot terjesztett Őfelsége elé, melyben kifejtette, hogy a helyzet tarthatatlan, és hogy gróf Khuen-Héderváry kormányzata Magyarország és Horvátország között olyan mértékben fogja elmérgesíteni a viszonyokat, hogy előbb-utóbb kárhozatos eredményekre vezet.¹

Olay Lajos: Tudja ezt Perczel, az elnök, nagyon jól. (*Zaj.*)

Polónyi Géza: Ezt értjük mi itt Magyarországon granicsár alatt, amikor gr. Khuen-Héderváryról van szó, nem a harcost, mert hiszen ott nem láttuk még a volt miniszterelnök urat, nem a harcost, aki pihenni, szántani, vetni hagyja a jobbágyokat és a polgárokat, hanem a settenkedő politikust, aki a magyar állam presztizsének örve alatt lemegy Horvátországba, intrikál Magyarországon a szabadelvűség politikája ellen, eszközül használtatja fel magát a császári politika érdekében, és mikor mind e törekvése nem sikerült, akkor – emlékszik rá t. képviselőtársam, hogy a parlament kiküldött egy parlamenti bizottságot – fordul oly eszközökhöz, amely veszedelemmel fenyegette Magyarországon még a parlament tisztességét is. (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) És csodálatos, a magyar képviselőházban minden lehetséges. Lehetséges az, hogy amikor a parlament elhatározza, hogy a dolgot sürgősnek tekinti, amikor a bizottság éjjel-nappal dolgozni kénytelen, hónapok múlnak el, a kormánynak nem tetszik, a képviselőház elnökének, dacára, hogy ismételten sürgettük, nem akarózik ezt az ügyet napirendre tűzni. Én nem kívánom ezzel azt mondani, hogy én a t. miniszterelnök urat vagy a volt miniszterelnök urat ad personam vádolnám, én csak azt mondom, és semmivel sem akarok többet mondani, hogy a parlament méltóságának tartozunk vele, hogy akár granicsár, akár nem granicsár, ez a kérdés a parlament színe előtt hozassék tisztába, és intéztessék el véglegesen.

Mármost azután, ha a t. képviselő úr ezen felvilágosítások dacára gr. Khuen-Héderváry urat a horvát nemzet számára mégis reklamálni szándékoznék, hát én nem fogok a t. képviselő úr elé akadályt gördíteni: szívesen odaadjuk, tartsák meg örök emlékezetre. (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*)

Soron van, t. képviselő úr, hogy megemlékezzem róla röviden, a fogyasztási adók kérdése. Mi nem vesszük önöknek zokon, hogy a községek élvezik Horvátország területén a fogyasztási adót, sőt magunk is reklamáljuk, hogy az megtörténjék. Amiről köztünk szó lehet, t. képviselő úr, az csak az, hogy tessék ezt a horvát tangensbe beszámítani, és nem azt a politikát követni, amelyet önök most is követnek, hogy felemeltetjük a horvát tangenst, és azután nem számítjuk be a fogyasztási adókat, hanem mit csinálunk? Hát, t. képviselő úr, csak a napokban láttuk, és látjuk ezt; hiszen mindnyájunk előtt fekszenek a tények. Amióta a horvát tangens felemelése biztosítva lett a bizottságban, micsoda esemény köti le ma a közvéleményt Magyarországon és Ausztriában? Megtörténik

¹ Az 1898. márc. 5-i Bánffy-féle memorandum (helyesen: felirat, emlékirat) és előzményeire I. *Iratok* II. köt. 612–3. l.

az a dolog, t. képviselő urak, hogy Horvátországnak Zágrábban levő egyeteme az ő államvizsgái számára kieszközli Ausztriában nem a nosztrifikációt, hanem azt, hogy bizonyos pótvizsgálat letétele mellett, amely horvát nyelven tehető le, teljesen aequiparáltatik az az államvizsgálati bizonyítvány a bécsi államvizsgálati bizonyítvánnyal.

Hát, t. képviselőház, ez a dolog is úgy az első szóra talán kisebb jelentőségűnek látszik; pedig ha egy kissé mélyére hatolunk ennek a dolognak, ugyan mi lehet ennek a politikai háttere?

Először én tisztelettel felvilágosítást kérek most már a miniszterelnök úrtól erre nézve. Miután Horvátországnak autonómiája van, de csak a saját területén van autonómiája, és Horvátországot az ő külügyi vonatkozásaiban a bán sem képviselheti, hanem képviseli a magyar miniszterelnök, az az első kérdés merül itt fel, t. képviselőház, hogyan jut el Ausztriába a zágrábi egyetemnek azon kérelme, hogy az ő bizonyítványai egyenjogosíttassanak az osztrák egyetemek bizonyítványával? Hogy kerül ez Ausztriába? A t. miniszterelnök úr lesz kegyes engem erre nézve felvilágosítani, mert nekem tudomásom nincs róla. De furcsának találnám, t. képviselő urak, ha kiderülne, hogy a zágrábi egyetem rektora a bécsi egyetem rektorával, tehát egy külföldi állam külföldi hatóságával per puszi pajtás hivatalosan érintkezik. Így van-e ez, nincs-e így: ez a kérdés?

És, t. képviselőház, nem tettetésből mondom, hogy nem tudom, de valóban erre nézve nincs semmiféle információm. Hanem kíváncsi vagyok erre a dologra; mert ha sua forma megy a dolog, és a magyar közjognak megfelelőleg történik a megkeresés, akkor azután kérdezem én a miniszterelnök urat: hogyan vállalkozhatik egy magyar miniszterelnök ilyenre? Mert ez a dolog rendkívül érdekes, és eleven bizonyítéka minek? Annak, amit én már egy ízben itt a képviselőházban állítottam, hogy ti. ne tessék azt hinni, hogy Horvátország területén egy pánszláv vagy csak pángermán tendencia is létezik; arról én meggyőződtem, hogy ez nem így van. Eltekintve a szerbeknek a külön óhajtasaitól, akiket horvát testvéreink még abban sem részesítenek, amit mi Magyarországon a nemzetiségeknek megteszünk, eltekintve ezektől, létezik, t. képviselőház, Horvátország területén egy igazi valóságos osztrák áramlat, amelynek a bizonyítéka az, hogy Horvátország még a büntetőjog területén is óvakodott attól, hogy valahogy az ő büntetőjoga ne hasonlítson Magyarország büntetőjogához, hanem alkalmazkodik és recipiál osztrák törvényeket. Most azután, t. ház, folyamatba van téve az osztrák kultúrának érvényesülése, hogy azután igaza legyen Kovácevics t. képviselőtársamnak abban, hogy ugyebár végrehajtatik most már az az 1823-i vagy 1828-i rendelet, mely szerint a középiskolákban magyarul tessék oktatni: úgy hajtják végre azt a létező törvényt, és úgy működnek közre a t. képviselő urak ezen törvény végrehajtásában, hogy itt a házban beszélnek róla, otthon pedig támogatják azt a propagandát, amely az osztrák egyetemek számára liferál horvát fiúkat és az osztrák egyetemekről liferál Horvátországba osztrák tanárokat. A nosztrifikáció, valamint az, hogy az államjogi képesítés Horvátországban és vice versa Ausztriában egyaránt minősítő lesz, az autonómiának helytelenül felfogott értelmezése révén csak rövid idő kérdése. De ha nem ezzel a tendenciával, nem kultúrpolitikai célzattal történik a dolog, milyen más okból történhetik? Történhetik ugyebár úgy, hogy az osztrák kormánynak jólesik, hogy ő egy délszláv akadémiának vagy egyetemnek felállításától azáltal szabadul, hogy Horvátország számára Magyarország hárommillióval felemeli a tangezt, és ennek fejében csinálnak Zágrábban Ausztria számára egy szláv egyetemet.

(Az elnöki széket Jakabffy Imre foglalja el.)

Ezek kétségbevonhatatlan tények, amelyeket azután még betetőz valami. Itt szerettem volna szó szerint felolvasni – talán szükséges is, hogy megtegyem –, amit a t. képviselő úr arról a zágrábi püspökről és annak botrányos visszaéléseiről elmondott, aki képviselő úr szavai szerint, saját tanítóit és papjait oktatja arra, hogy a magyar államtól való elszakadásra irányuló izgatást miképpen kell óvatosan és okosan végezni úgy, hogy ne kerüljenek a királyi ügyész karmai közé. Elmondta annak a püspöknek a históriáját, aki megkerüli még a magyar placetum-jogot is. *(Mozgás jobbfelől. Kovácevics képviselő tagadólag int.)* Hiszen azért akartam elolvasni szó szerint, amit t. képviselő úr mondott. Talán méltóztassék is megengedni, t. ház, hogy felolvassam, mert hiszen erre a kérdésre nézve igen fontos, hogy ne mondjak olyasvalamit, amit a t. képviselő úr nem mondott. *(Halljuk! a szélsőbal-*

oldalón.) Azt mondja a t. képviselő úr (olvassa): „...papjai versenyeznek a magyar zászló üldözésében, a magyar nemzet elleni gyűlölet hirdetésében. Látván pedig az illető, hogy azok a papok, akik nem éppen kifogástalan életmódjuk dacára az érsek részéről kitüntetésekkel, előléptetésekkel elhalmoztatnak, rakoncátlanságuk már nem ismer határt, vakmerőségük már odáig jutott, hogy az úgynevezett coronákban, papi gyülekezetekben Szent István degradálását is javaslatba hozták. A legújabb időben már a szószékeken, a népgyűléseken a köznépet a magyar nemzet elleni gyűlöletre izgatják; nyíltan, leplezetlenül a magyar államtól való elszakadásra izgatják.” Majd így folytatja: „Hogy pedig az érsek papjait kitanította volna arra, hogy mivel tartoznak az államnak, arról a körlevélben szó sem volt. Beszélhetnek annyit, amennyi tetszik, csak meg ne csípjék őket. Az érsek az egész püspöki karral az aknamunkát nem szünteti meg, ellenkezőleg, a püspöki kar az eddigi magyarellenes pártok működését kevesli, miért is ez évi május elsejétől új magyarfaló lapot indítottak meg.”

Minek folytassam tovább, t. ház? Szomorú, mélyen gyászos jelensége ez a magyar kormány politikájának. De most nem az ellenzék mondja ezt, hanem egy, az állameszméhez hű és, amint mondám, tiszteletet parancsoló őszinteséggel beszélő horvát képviselőtársam. Hát hogy van az, hogy néma, hallgatag, csöndes, mint a sír a magyar képviselőháznak t. szabadelvű pártja? Létezik-e még a föld kerekéségén nép és nemzet, ahol ezt bejelenthetik egy országgyűlésen anélkül, hogy fel ne zúdulna mindenkinek a közérzete, és ne követelné ellenállhatatlan erővel a kormánytól, hogy meg kell torolni ezt a bűnt, ezt az alávaló árulást meg kell munkájában állítani. *(Élénk helyeslés és tetszés a szélsőbaloldalon)* És számon kérjük, hogy hogyan keletkezhetett ez, mondja meg nekem Khuen-Héderváry mostani miniszter úr, ha ő ott erélyesen, a magyar törvények oltalma alatt tisztességesen vitte a kormányt. Nagyon fájlalom, hogy ilyen hangon és ilyen kifejezésekkel kell beszélnem; de én mondhatom, hosszú képviselősködésem ideje alatt talán sohasem éreztem magamat ily rosszul, mint mikor tegnap ezen leplezéseket hallottam. Mert látom, hogy itt az elburkolt tendencia érvényesül, hogy a magyar államot és a magyar népet nemzeti jogai érvényesülésében gátolni akarja bizonyos settenkedő titkos kéz azáltal, hogy ide állítja elének a Horvátországból fenyegető veszélyt, másrészt a nemzetiségek részéről fenyegető veszélyt, de nem foglalkozik azzal úgy, amint egy becsületes kormánytól elvárható, amint annak kötelessége, hogy beszámoljon a megtorló intézkedésekről és lépésekről. Én kérdezem, tudni akarom: hogy elég erős-e a magyar állam arra, hogy az ilyen himpellér és alávaló árulókkal le tudjon számolni és meg tudja akadályozni, hogy a szent korona területén továbbra is ilyen propaganda üzessék? *(Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.)*

Sokat kellene még mondanom a t. képviselő úr beszédéről, de röviden azzal veszek tőle búcsút: vegye tudomásul, hogy az őszinte és igaz szó mindig őszinte és igaz viszonzásra fog találni, és ne fukarkodjanak a t. képviselő úr és társai soha abban, hogy tárják fel, még ha kellemetlen is, azt a fekélyt, amely Horvátország testén dül és élőködik, de azután fogjanak kezét velünk annak orvoslására, mint a magyar állameszme szolgálatában álló igaz hazafiak. Mert amíg önöket ott látjuk annak a pártnak szolgálatában és annak a kormánynak a háta mögött, amely kormányzat évtizedek óta olyan mérleggel zárja le számadásait, mint amilyent ő produkál, addig a kétségbeesés hangján kérdezzük önöktől: hová visznek bennünket ezekkel az emberekkel, hová viszik Magyarországot és Horvátországot, és hová viszik az ősi történelmi jogot?

T. ház! Majd találkozunk mi más téren is. Én – majd méltóztatik erről meggyőződni – sűrűn foglalkozom a horvát ellenzék követeléseivel is, legalább ez a párt, amelyhez tartozni szerencsés vagyok, sohasem zárkózott el semmiféle jogos követelés elől, és sohasem zárkózott el azelől, hogy tiszteletben tartsa azoknak az emléket, mint például Josipovichét, akik becsületes őszinteséggel és igazán szolgálták azokat az eszméket, amelyek a mienk is. De amíg nekünk Horvátországból csak Khuen-Hédervárykat fognak liferálni, addig ne méltóztassanak csodálkozni, ha nem leszünk egy nézetben...

Elnök úr, öt perc szünetet kérek.

Elnök: Az ülést öt percre felfüggesztem.

(Szünet után.)

Elnök: T. ház! Az ülést újból megnyitom. Kérem a t. képviselő urat, szíveskedjék beszédét folytatni.

Polónyi Géza: T. képviselőház! (*Halljuk! Halljuk! a szélsőbaloldalon.*) Azt mondtam az imént, hogy Kovácvics t. képviselőtársam beszédétől búcsúzom; rektifikálnom kell azonban ezt az állítást, vissza fogok még térni a vasutasokra vonatkozó nyelvkérdés szempontjából a t. képviselő úr beszédének egy nem éppen érdektelen és nem jelentéktelen részére. Most azonban, t. képviselőház, én oda konkludálok, hogy ha a magyar törvényhozás színe előtt soha semmiféle más adat nem feküdt volna, mint Kovácvics tisztelt képviselőtársunknak tegnap elmondott beszéde, hát abból a mostanig kormányzott szabadelvű pártnak vád alá helyezését megkonstruálni nagyon könnyű mesterség. De megnyugtatásomra szolgál, t. képviselőház, az, hogy a tegnapi nap folyamán, és pedig illetékes egyének részéről tapasztaltam, hogy akkor, mikor a fiúmei kérdés szempontjából a t. képviselő úr ezt a helytelen elméletét felállította, sűrűn találkoztunk tiltakozásokkal, amelyek mindenesetre becsesek és értékesek maradnak előttünk.

C

1904 jún. 28

Gr. Khuen-Héderváry Károly beszéde a horvát kérdéstről az 1904. évi költségvetési vitában

Képv. Napló, 1901–1906, XXVI. 110–114. l.

Gr. Khuen-Héderváry Károly, Őfelsége személye körüli miniszter: T. képviselőház! (*Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.*) Az előttem szóló t. képviselő úr beszédének egy részét nem hagyhatom megjegyzés nélkül, nemcsak azért, mert személyem iránt tartozom ezzel; nemcsak az állás miatt is, melyet e pillanatban viselek, hanem azért is, mert tartozom ezzel a t. háznak, az egész nemzetnek, amennyiben a t. képviselő úr olyan vádakot hozott fel ellenem, melyeket ha be tud bizonyítani, és amelyeket ha én meg nem tudok cáfolni, olyanoknak kell tartani, amelyek lehetetlenné teszik azt, hogy ezen a helyen tovább üljek. (*Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.*)

Én, t. ház, nem fogadom el a t. képviselő úr beszédének sem azon részét, amelyben engem jóakaratóval tisztelt meg, sem azon részét, melyben különösen báni állásomban való viselkedésemről mondja el ítéletét (*Halljuk! Halljuk!*); mert nem szoktam dicsekedni mások tollával, illetőleg, mert nem fogadok el főképp akkor dicséretet, mikor az engem nem illet meg. (*Helyeslés jobbfelől.*) A t. képviselő úr ugyanis azt mondta, hogy én miniszterelnökségem idején olyan praxist hoztam volna be a közös hivatalokkal való levelezésben, amely eddig fenn nem állott, és amely oly újítás, aminek ő nagyon örvend.

Polónyi Géza: A lapok is közölték! Nem praxist hozott be, hanem átiratot intézett. (*Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.*)

Gr. Khuen-Héderváry Károly, Őfelsége személye körüli miniszter: Csak azon kijelentésre szorítkozom, hogy én semmi újítást sem kezdeményeztem ezen a téren. Beértem azzal, hogy folytassam azon gyakorlatot, melyet az eddigi hazafias magyar kormányok követtek. (*Zaj a baloldalon. Felkiáltások: Német nyelven?*)

Gr. Khuen-Héderváry Károly, Őfelsége személye körüli miniszter: Én is magyarul leveleztem a közös hivatalokkal (*Mozgás a baloldalon*), és így nincs több érdemem, mint amennyi érdemük van, azon kormányférfiaknak, akik előttem kezelték ezen ügyeket. (*Helyeslés jobbfelől.*)

A t. képviselő úr beszédének további részében rátért arra, hogy nem volt megalégedve működéssel.

Polónyi Géza: Kovácvics sincs megalégedve. (*Halljuk! Halljuk! jobbfelől.*)

Gajáry Géza: Azt majd elvégzi Kovácvics! (*Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.*)

Gr. Khuen-Héderváry Károly, Őfelsége személye körüli miniszter: Először a granicsár fogalmával mulattatta a t. házat, amennyiben annak etimológiai és egyéb jelentőségét akarta nekünk kifejteni. Én nem akarom a t. házat azzal untatni, hogy a magam személyének genealógiáját itt elmondjam. Elég azt hangsúlyoznom, hogy – gondolom ezzel nem is kell hivatkoznom – én mindig és mindennütt, ahol voltam, mindenkor a magyar nemzet tagjának vallottam magam. (*Éljenzés jobbfelől.*) Tettem ezt nemcsak itt, hanem Horvátországban is. (*Éljenzés a jobboldalon.*) Ez azonban nem zárta ki azt, hogy azon érdekeket, melyeknek ápolása rám volt bízva a törvény értelmében, Horvátország érdekében is képviseljem. (*Helyeslés jobbfelől.*)

A t. képviselő úr azonban a „granicsárnak” olyan fogalmát adta, amelyet egyenesen rám alkalmazott, mintha én volnék képviselője azon irányzatnak, amely a granicsár fogalmát mint gyűlölettest állította a magyar közönség elé. Igaza volna a képviselő úrnak, ha úgy állana a dolog, mint ahogy ő állította. Hogy azonban rám bizonyítsa a t. képviselő úr azt, hogy én képviseltem azt az irányzatot, amelynek gyűlöletességét ő joggal mutatta itt ki, felhozott olyan tényeket, amelyeket kénytelen vagyok megcáfolni. (*Halljuk! Halljuk!*)

Először is az én viselkedésemet az egyházpolitikai küzdelmek alkalmával úgy tüntette fel, mintha én mint exponense léptem volna fel nem tudom miféle bécsi köröknek, hogy meggátoljam az akkori nemzeti politikának érvényesülését. Figyelmeztetem azután a t. képviselő urat arra, és ha időt vesz magának a naplóból kikeresni, hogy mi történt, de az akkori újságokból is megtudhatja, amit én most fel fogok frissíteni, hogy nem áll az, mintha én bármikor is kiküldettem volna oly célzattól, hogy a magyar nemzeti politikát meggátoljam. (*Úgy van! jobbfelől.*) Abban az időben, vagyis 1894. június havában, mikor kormánykrízis állott be, és a felséges úr engem felhívatott, hogy tanácsomat meghallja, első dolgom az volt, hogy az akkori miniszterelnökhöz, Wekerle Sándorhoz mentem, megtudandó, hogy tulajdonképp miért hívatott Őfelsége, és csak miután ő vele megbeszéltem volt a dolgot, mentem Őfelségének parancsát kikérni. (*Úgy van! jobbfelől.*)

Akkor is – hivatkozom a volt miniszterelnökre – azt tanácsoltam neki, hogy attól a lépéstől, amelyet tenni szándékozott, hogy ti. a főrendiház pairschub útján kényszeríttessék oda, hogy a képviselőház által már elfogadott egyházpolitikai törvényeket ő is elfogadja, álljon el, mert meggyőződésem szerint a főrendiház anélkül is meg fogja azokat szavazni bizonyos idő múlva. És amidőn ezeket a Felsőnek is elmondottam, akkor, miután ez volt becsületes hitem, midőn Őfelsége felszólított, hogy ennek érvényt szerezzek, el kellett vállalnom a megbízatást, és ezért jöttem le, hogy biztosítsam az egyházpolitikai törvényeknek a főrendiházban való keresztülvitelét. (*Hosszan tartó élénk éljenzés a jobboldalon.*)

Molnár Jenő: Szóval: a királynak a magyar miniszterelnökön kívül volt még egy külön tanácsadója. (*Zaj a jobboldalon.*)

Nyegre László: Ne magyarázzasson! (*Mozgás balfelől.*)

Gr. Khuen-Héderváry Károly, Őfelsége személye körüli miniszter: Mivel pedig – nem akarom felemlíteni az okokat, hogy miért – személyem akadálya volt ezen keresztülvitelnek, félreálltam ugyan, de siettem a kormány mellé, hogy biztosítsam azon eredményt, amelyre magam is vállalkoztam. (*Élénk helyeslés és éljenzés a jobboldalon.*) Emlékeztetem a t. képviselő urat – méltóztassék az akkori időben megjelent lapokat átnézni –, bizonyos helyről a Horvátországból a főrendiházba kiküldött tagoknak szavazatát nekem hányták szememre, és nekem imputálták azt, hogy ezeknek szavazata döntötte el a főrendiházban az egyházpolitikai javaslatok elfogadását.

B. Kaas Ivor: Úgy van! Elég baj, elég hiba ez az országra nézve. (*Élénk derültség a jobboldalon.*)

Gajáry Géza: Ez a vádnak éppen az ellenkezője!

Gr. Khuen-Héderváry Károly, Őfelsége személye körüli miniszter: Ezen történetileg előadott tényállás alapján mondhatom, mégpedig jogosan, hogy akkor sem voltam a magyar nemzeti politikának az útjában, hanem segítettem annak megvalósítását. (*Éljenzés a jobboldalon.*)

A másik vád, amelyet a t. képviselő úr ellenem emel, abból áll (*Zaj balfelől. Elnök csenget. Halljuk! Halljuk!*), hogy Bánffy Dezső miniszterelnök, belátván, hogy az én működésem, amelyet mint bán Horvátországban kifejtettem, káros a magyar nemzeti politika szempontjából, kész volt

lemondását beadni, vagy be is adta azt. Igen csodálkozom a t. képviselő úrnak ezen a kijelentésén; ma hallottam ezt először. Annyival inkább csodálkozom ezen, mert ismerve báró Bánffy Dezső volt miniszterelnök úr egyenes karakterét, azt hiszem, én lettem volna az első, akinek ezt tudomására adta volna (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon.*); mert mielőtt a Felsőnek az én viselkedésem miatt beadta volna a lemondását, bizonyosan nekem hozta volna szóba azon politikát, amelyet nem helyeselt. Ezzel szemben pedig bátran állíthatom, hogy amidőn én jutottam abba a helyzetbe, hogy én adjam be báró Bánffy Dezső miniszterelnök úrnak a lemondásomat, ő azt nem fogadta el, sőt kért, hogy hivatalomat továbbra is vigyem. (*Helyeslés jobbfelől. Zaj és ellentmondások a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk!*) Én, t. ház, Bánffy Dezső miniszterelnök hivataloskodásának utolsó napjáig is úgy éreztem, hogy nemcsak politikai, hanem személyi bizalmát is bírom. Éppen ezért csodálkozom, hogy az igen t. képviselő úr ilyen dolgokkal áll elő, amelyekről nekem tudomásom nem volt, és amelyekről módomban lett volna tudomással bírni; mert ha nem feleltem volna meg azon felelősségteljes állásban, meg vagyok róla győződve, a magyar miniszterelnök igazán nem tűrt volna meg. (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon.*)

B. Kaas Ivor: Erre majd Bánffynak kell felelni!...

Gr. Khuen-Héderváry Károly, Őfelsége személye körüli miniszter: A harmadik vád, amelyet a t. képviselő úr ellenem felhozott (*Zaj a szélsőbaloldalon. Elnök csenget.*) az, hogy a parlamenti bizottság jelentése még le nem tárgyalatott. Ha azonban valamiben ártatlan vagyok, úgy mindenestre ebben vagyok az, mert ha tőlem függött volna, ezen ügy már régen letárgyalatott volna. Tanúm erre éppen a miniszterelnök úr, hogy mielőtt beléptem a kabinetbe, magam kértem, hogy ezen ügy rendeztesse. (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*) Ez lett volna az én érdekem. De miután a miniszterelnök úr közérdekből kívánta, hogy a kabinetbe belépjek, én a közérdek szempontjából személyes érdekemet elejtettem. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*)

Lengyel Zoltán: A pénzosztogatás közérdek! (*Zaj.*)

Elnök: Mit méltóztatott mondani a képviselő úrnak? (*Zaj!*)

Lengyel Zoltán: Hogy a pénzosztogatás közérdek!

Elnök: Kire méltóztatott ezt vonatkoztatni? (*Halljuk!*)

Lengyel Zoltán: Majd ha alkalom lesz rá, elmondom, hogy a t. elnök úr is tudja. (*Helyeslés a szélsőbaloldalon. Zaj jobbfelől.*)

Elnök: Én ez ellen tiltakozom, és a képviselő urat ezen kifejezésért rendreutasítom. (*Helyeslés jobbfelől. Halljuk! Halljuk!*)

Gr. Khuen-Héderváry Károly, Őfelsége személye körüli miniszter: A t. képviselő úr még egy általános vádat is emelt ellenem, amennyiben a Horvátországban való kormányzásom idejének gyümölcseként odaállította a horvát nemzetnek a magyar nemzet elleni gyűlölséget, amelyet én neveltem. Igen nehéz állítással csak állítást szembeállítani!

Polónyi Géza: Tanúm van rá, Kovácsévics!

Gr. Khuen-Héderváry Károly, Őfelsége személye körüli miniszter: Én azonban mégis tényekre hivatkozom. (*Halljuk! Halljuk!*) Ha ez így volna, akkor a horvát nemzetet képviselő többség nem fogadhatná el azon álláspontot, melyet elfoglalt nemcsak ma, hanem 20 éven keresztül, és amely szerint a magyar nemzettel való viszony alapelveül az 1868-i törvényt fogadta el, és ezt minden rágalmak, kellemetlenségek, nehézségek dacára is vallotta, sőt, ha kellett, küzdött és szenvedett érte. (*Igaz! Úgy van! jobbfelől.*) Ezt a horvát nemzetet képviselő többséget kellene tehát tulajdonképpen szem előtt tartanunk, midőn egy nemzetnek gondolkodásáról, viszonyairól beszélünk, nem pedig azon igen szomorú jelenségeket, melyeknek magam is tanúja voltam, de amelyek mégiscsak sporadikusak, és amelyekről magam is beismerem, hogy utóbbi időben növekedtek, azonban – amint ezt már elmondtam – ennek nem politikai, hanem inkább pénzügyi kérdés volt a tulajdonképpeni oka. (*Mozgás a szélsőbaloldalon.*)

A t. képviselő úr általánosságban azt is mondotta, hogy Horvátországban meggyalázták a magyar nemzetet, meggyalázták a magyar zászlót. Ámde mi volt ennek következménye? Nem volt-e Horvátországban az ottani többség az, mely a magyar zászló védelmére kelt, nem is szólva a horvát

kormányról, melynek kötelessége volt, hogy ezt megtegye, és amely ezt minden esetben meg is tette. (*Helyeslés jobbról és középen.*)

Azt mondta aztán vádképpen a t. képviselő úr a horvát nemzet és a horvát kormány ellen, hogy idegen érdekeket szolgáltak most, a legutóbbi időben is azzal, hogy kieszközölték, hogy a horvát egyetemet végzett ifjak Ausztriában neveltessenek.

Polónyi Géza: Hogy az államvizsga akceptáltassék!

Gr. Khuen-Héderváry Károly, Ófelsége személye körüli miniszter: Erre az a megjegyzésem, hogy sem az én időmben, sem ma a horvát kormány vagy horvát egyetem ezt nem kereste. (*Úgy van! jobbfelől.*) A dolog ugyanis így történt. (*Halljuk! Halljuk!*) Dalmáciában a horvát ifjúság, a szülők és a közvélemény követelték, hogy az ottani ifjúság tanulmányainak megkönnyítése végett a horvát egyetemet látogathassa. Az osztrák kormány ezt mind ez ideig nem engedte meg, és nem ismerte el az ott letett vizsgát a közszolgálatba való belépés alapjául, ami örökös panaszt keltett. A dalmáciai ifjúság nevelésének ez a belviszonya érlelte meg az osztrák kormány azon elhatározását, hogy ő maga adja meg azon könnyítéseket a Horvátországban végző dalmáciai jogászoknak, amelyek szükségesek ahhoz, hogy őket is felvehessék a közszolgálatba. Ez az osztrák kormánynak oly önálló rendelkezése, amelyhez a horvát kormánynak vagy egyetemnek legkisebb köze sincs. (*Úgy van! jobbfelől.*)

Igaza lett volna azonban a t. képviselő úrnak, ha a horvát egyetemen rendezték volna úgy be a tanítást, hogy az az osztrák érdekeknek megfeleljen. De ez sem történt. Éppen azért, mert ez nem történt, kívánták meg azoktól a zágrábi egyetemen végzett fiatalemberektől, hogy ha Ausztriában óhajtanak alkalmazást elnyerni, tegyenek pótvizsgát, amire szükség nem volna, ha a horvát egyetem az osztrák kormánnyal megegyezett volna, hogy minő elbánásban részesüljenek a horvát ifjak. (*Helyeslés jobbfelől.*)

Én, t. ház, ezekkel csak vissza akarom utasítani azon vádat, mintha – és most nem a horvát kormányról beszélek – a horvát közvélemény kereste volna az összeköttetést az osztrák kormánnyal a magyar állam rovására. Ez nem történt meg. (*Úgy van! jobbfelől.*)

Hogy a t. képviselő úr mégis az ottani hangulatról és kormányzatról kellő fogalmat nyerjen – csak azért szólok ma, mert oly sokáig voltam ott az ügyek élén, és azért gondolom, felvilágosítással tartozom (*Helyeslés.*), rátérek beszédének arra a részére, amidőn a többi közt felemlíti azt, hogy Horvátországban ma is érvényben van az osztrák büntető törvénykönyv. Ez tény. De nem tudja a t. képviselő úr azt, amit én igenis tudok, hogy évek óta arra törekszik a horvát kormány, hogy a magyar büntető törvénykönyvet ottan érvényre juttassa, recipiáltassa. És ha ez eddig nem történt meg, ennek az az oka, hogy a magyar büntető törvénykönyv is bizonyos revízióknak és reformnak fog alávetettni. (*Úgy van! jobbfelől.*) Azért nem akarta a horvát kormány azt ott behozni addig, amíg annak reformja itt meg nem történt. (*Helyeslés jobbfelől.*) De összeköttetésben maradt a horvát igazságügyi kormány a magyar igazságügyi minisztériummal; minden tanulmány, amely a magyar igazságügy-minisztériumban az utóbbi időkben készült, a horvát kormány kérelmére oda beszolgáltattak, külön referens is bízott meg évek óta ezen ügynek tanulmányozásával, és meg vagyok győződve, hogy ha megérett a dolog, az más megoldást nem nyerhet, mint azt, hogy a horvát büntető törvénykönyv a magyar büntető törvénykönyvhöz fog simulni. (*Helyeslés jobbfelől.*) ...

A t. képviselő úr azután a horvát papságról szólva megemlékezett (*Halljuk! Halljuk! balfelől.*) Kovácsevics István volt főispán beszédjéről. Én szerencsés voltam Kovácsevics István képviselő urat, aki évek hosszú során át éppen az én kormányzásom alatt volt főispánja Zágráb vármegyének, nemcsak politikai, hanem személyes barátaim közé is sorozhatni, s mondhatom, hogy az ő egyenes és bátor felszólalása itt a házban nem szokatlan előttem, mert éppen ilyen hangon beszélt a horvát országgyűlésen is. (*Éljenez a jobboldalon.*) És én tagadom azon feltevést, amelyből a t. képviselő urak kiindultak, hogy ezért Kovácsevics István, a volt főispán és a mostani képviselő, nem volt populáris ember Horvátországban; ellenkezőleg...

Szatmári Mór: Nem is populárisak ott a nemzeti pártiak. (*Halljuk! Halljuk! jobbfelől.*)

Gr. Khuen-Héderváry Károly, Ófelsége személye körüli miniszter: ...ellenkezőleg, populáris ember volt, egész pozitív alakban mondom, hogy jól megértésék; pedig ez nem volna lehetséges akkor,

ha azon gyűlölség, amelyet a t. képviselő úr itt a horvátok részéről a magyar nemzettel szemben kifejtett, olyan általános volna. (*Helyeslés jobbfelől.*) Az egyenes szót ott is szívesen meghallgatják.

Én azt tartom, hogy általánosítani sohasem jó, politikai dolgokban meg egyenesen káros, s így magamnak is volna kifogásom bizonyos tekintetben Kovácevics képviselő úr felszólalása ellen annyiban, amennyiben ő bizonyos hibákat nagyon is általánosít. Nem akarom tagadni azt, hogy egy része annak, amit ő a horvát papságról mondott, igazságon alapul; de annyira, amennyire azt ő tette, általánosítva nem tartom igazságosnak a tételt, és mert nem igazságos, nem is tartom okosnak.

És ha a magam felelősségéről kell hogy beszéljek, midőn azon vádat emelik, hogy a horvát püspökök ellenségei volnának a magyar államnak, miután én voltam abban a helyzetben, hogy a horvát püspökök egy részét az én előterjesztésemre nevezték ki: én ezért a felelősséget utólag is vállalom. (*Helyeslés.*)

S ami különösen a zágrábi érseket illeti (*Halljuk! Halljuk!*), akit a zágrábi érsekségre én terjesztettem fel, mondhatom, még zenggi püspök korából ismertem őt, de az ő politikai magaviselete soha a legkisebb aggodalomra nem adott okot, sőt ellenkezőleg, voltak nehéz kérdések megoldandók, éppen a fiúmei egyházi ügyeket illetőleg, s ő e tekintetben sem a horvát, sem a magyar kormánynak soha semmiféle nehézséget nem okozott, pedig ez igen kényes pontját képezi az ottani egyházi kérdéseknek.

Nem akarok részletekbe belemenni, nem akarom vitatni egyes emberek magatartását, annyit azonban mondhatok annak feltüntetésére, hogy a vád nem volt egészen igazságos, hogy igaz ugyan, hogy a szószékről több helyütt csináltak politikát Magyarország ellen, de éppen Posilovits érsek volt az, aki tudtommal, a dátumot nem tudom bizonyosan megmondani, múlt decemberben vagy az idei januárban, körrendeletben szólította fel a papságot, hogy a szószéken való politizálást hagyja abba.

Szatmári Mór: Hogy jobban vigyázzanak magukra! (*Zaj!*)

Gr. Khuen-Héderváry Károly, Őfelsége személye körüli miniszter: Ez pozitív tény. Azonban, ha néha csalatkozik az ember valakiben, hiszen az még magában véve nem hiba. (*Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.*) Ez nagyon könnyen megtörténhetik. Van arra példa elég, hogy valaki hosszú éveken át bizonyos politikát követett, azután egyszerre csak annak ellenkezőjét hirdeti. (*Derültség a jobboldalon.*) Ezt azonban Posilovits érsekre ma sem merem mondani. (*Mozgás a szélsőbaloldalon.*)

A t. képviselő úr azonban felhozta, megint Kovácevics képviselő úr beszéde nyomán, hogy nem gondoskodott a magyar kormány a horvát kormány orvoslásáról abban az esetben sem, amikor egyenest megsértetett a királyi jog az egyház javadalmak betöltésénél. Erre nézve van szerencsém a képviselő úrnak tudomására hozni, hogy amennyiben történt ilyen hiba, és egy esetben történt, az nem maradt megtorlatlanul. Én kötelességemnek éreztem a magyar kormány közvetítésével a koronát azonnal felvilágosítani a történetekről, amelyek nem feleltek meg sem a magyar közjognak, sem a Felséges úr e tekintetben fenntartott jogainak, és az illető igenis megtorlásban részesült. (*Élénk helyeslés jobbfelől.*) Mulasztás tehát itt sem történt, ha pedig teljes eredményt elérni nem lehetett is, egyelőre mindenesetre a fődolog az, hogy mulasztás nem történt.

A képviselő úr még tovább ment, és itt azután kötelességem nemcsak a horvát kormánynak és a horvát nemzeti pártnak, hanem az egész horvát nemzetnek védelmére kelni. Azt mondta a képviselő úr, hogy azon tavalyi forrongások osztrák pénzzel szíttattak.

Lengyel Zoltán: Aktákat tett a ház asztalára! (*Zaj.*)

Gr. Khuen-Héderváry Károly, Őfelsége személye körüli miniszter: Nekem is tudomásom van és volt azokról (*Halljuk! Halljuk!*), amiket a t. képviselő úr felhozott. Azok a tények. Igaz, hogy Dalmáciából jöttek a községeknek ilyen átiratok. De vajon azt bizonyítja ez, hogy osztrák pénz volt? (*Egy hang a szélsőbaloldalon: Tomasics mondta!*) Azt nem bizonyítja, hanem bizonyít valamit, igenis azt, hogy idegen pénz lehetett, de annak forrását kinyomozni nem volt lehetséges. Az akkori kormány nem hallgatott ezen dolgokról, a dalmát községeknek és városoknak ilyen értelmű átiratai és felszólításai következtében a magyar kormány közreműködésével megtette a lépéseket az osztrák kormánynál is. Tehát akkor sem hallgatott és túrt, nem nézte tétlenül, hogy idegen befolyás észrevétlenül ér-

vényesüljön, hanem teljesítette a kötelességét. De én tagadom, hogy a horvát nemzet, ha tudná, hogy idegen pénz és ilyen idegen pénz vezeti az ő politikáját, ezt egyáltalán eltűrné.

Történt igenis az, hogy egy része a horvát nemzetnek rosszul informálva, azt gondolta, hogy hazafias ügyet szolgál akkor, amikor tényleg felült az idegen befolyásnak, beavatkozásnak. És én meg vagyok győződve arról, hogy ezt meg fogja bánni, meg fogják bánni azok, akik ezt annak idején kezdeményezték. De egyebet mondhatok egész nyugodt lelkiismerettel, és ez igaz örömmel tölt el, hogy azon időben, amelyet ott töltöttem – nem akarom a magam érdeméül felróni – igenis tanúja voltam, és ennek örülök, hogy azon politikának, amelyet a t. képviselő úr itt az utóbbi időben lefestett, még a nyomai is elvesztek Horvátországban, hogy nincs ma Horvátországban párt, amely magát osztrák befolyás alatt érezné, amely ezt megtűrné, mint ahogy elmúlt annak a grancsárságnak utolsó emléke is, és senki sem kívánja visszahozni. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*) Várni kell, hogy fejlődjenek a dolgok; ezen negatív eredményt a magam részéről nagynak tartom, és azt hiszem, hogy ezt itt felemlíteni kötelességem volt. (*Élénk helyeslés, éljenzés és taps a jobboldalon.*)

D

1904 júl. 23

Komjáthy Béla és Kovácsevics István felszólalásai, gr. Khuen-Héderváry Károly uralkodó személye körüli miniszter válasza a horvát kérdés tárgyában az 1904. évi költségvetési vitában

Képv. Napló, 1901–1906, XXVII. 229–240. 1.

Komjáthy Béla: T. ház! Az utóbbi időkben a t. házban nagyon sok szó esett a magyarok és a horvátok közt levő viszonyról, és ez nagyon helyes, mert sok égető kérdése van ennek az országnak, de legegésőbb valamennyi között ez a kérdés. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Ezt a kérdést, amelyről annyit beszéltünk, meg kell oldanunk; a halogatás csak növelheti a bajt, amelyet nem tagadhatunk, a tétovázás a baj forrásait csak bővítheti, a fél rendszabályok pedig a létező bajt csak állandósíthatják. (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Kovácssevics István képviselő úr nemrég egyik beszédében¹ azt mondta, hogy nem helyes dolog ezen viszonyról minduntalan említést tenni, mert az országon kívül állókban azt a véleményt kelthetné, hogy a magyar állam belső viszonyai nem éppen a legszilárdabbak.

Én ezt a nézetet nem osztom, mert véleményem szerint nekünk, a magyar országgyűlés képviselőházának nem az a feladatunk, hogy a létező bajokat eltitkoljunk, sőt ellenkezőleg az, hogy a baj okait kutassuk, és egész erőnkkel odatörekedjünk, hogy azok orvosoltassanak. És higgye meg nekem mindenki, hogy az országon kívülállók, akiknek véleményére a mi helyzetünkben olyan sokat kell adni, nem abból ismerik meg helyzetünket, ha valamit eltitkolunk, hanem ha van bátorságunk és van erőnk a létező bajoknak és azok forrásainak a mélyére tekinteni. (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Azt hiszem tehát, hogy kötelességet teljesíték, midőn a függetlenségi és 48-as párt megbízásából és nevében a horvát viszonyokra ezúttal nyilatkozni kívánok. (*Halljuk! Halljuk!*) El fogom mondani nézetemet minden takargatás nélkül, amire különösen azért van szükség, mert ugyancsak Kovácsevics képviselő úr beszédében azt mondta, hogy a magyarok és horvátok közti viszony elmérgesítéséhez az ellenzék legújabb magatartása is hozzájárult. Márpedig én mint a magyar ellenzék közt a legnagyobb ellenzéki párt tagja, annak megbízásából ezt a vádat egész tisztelettel magunkról elhárítom, mert ez a párt a magyar állam érdeke, az igazságosság és a méltányosság által vezetettve mindig odatörekedett, hogy a magyar állam elválaszthatatlan részét képező Horvátországnak szeretetét a magyar állam számára megszerezze. Sőt továbbme-

¹ L. A irat.

gyek és rámutathatók arra, mint tényre, hogy a magyar parlamentnek nincsen egyetlenegy pártja sem, amely ne erre törekednék.

A politikai pártok törekvéseit leginkább az a felirat tükrözi vissza és állapítja meg, amellyel az országgyűlés megnyitása alkalmával a Felsőház el akarják juttatni óhajaikat. Engedje meg nekem a t. ház, hogy én a függetlenségi és 48-as pártnak a horvát kérdésben elfoglalt álláspontját ezen folyó országgyűlés elején beadott feliratából felolvassam (*Halljuk! Halljuk!* Olvassa): „Horvát–Szlavonországgal kötendő pénzügyi egyezménynél minket most is az a testvéri szeretet fog vezetni, amelyről eddig is az anyaország nagy áldozatai árán tanúságot tett. Mi tiszteletben tartjuk Horvát–Szlavonországot minden törvényes jogait; belkormányzatukat megszilárdítani akarjuk, annak biztonsága céljából az anyagi áldozatokat újból is készek leszünk meghozni, de ezzel kapcsolatban a magyar állam befolyását és erejét hatályosabbá akarjuk tenni, hogy gátat vessen és vethessen minden olyan törekvéseknek és tényeknek, amelyek az együvértartozandóság érzetét és kötelességét és a testvéri szeretet bensőségét meglazítani alkalmasak.” Egész nyugodtan állíthatom, t. ház, hogy sem a magyarok, sem a horvátok között azok, akik a közmegegyezéssel megállapított kiegyezés alapján állnak, ha annak becsületes és tisztességes végrehajtását akarják, és nincsenek mellékgondolataik, a függetlenségi és 48-as párt ezen programszerű kijelentései ellen kifogást egyáltalában nem tehetnek. (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*)

Ez a párt most is azon alapon áll, amelyet feliratában kifejezett, attól eltérni nem szándékozik, és pedig azért nem, mert a magyar állam egysége és hatalma iránti törekvése ezt az állásfoglalást kötelességévé is teszi. Elválaszthatatlan dolognak tartja azt, és azt hiszem, hogy ezt mindenki helyesli, hogy a horvátok igényeinek kielégítésével egyidejűleg a magyar állam igényei is kielégíttessenek, mert azok csak együttesen és egyszerre oldhatók meg. (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*)...

T. ház! Hogy az együttes és kapcsolatos megoldásra szükséges elfogulatlan bírálatot megteheszünk, s hogy megtaláljuk a helyes módokat, amelyek mellett ezt a jó viszonyt helyreállíthatjuk, kissé vissza kell tekintenünk a múltba, hogy megfigyelhessük, mi teremtette meg azt a helyzetet, amelyben ma vagyunk, s amelyre Kovácsévics t. képviselő úr azt mondotta (olvassa): „Nem lehet tagadni vagy elpalástolni, hogy a magyarok és a horvátok között való viszony mostanában nem olyan, mint lennie kellene. Nyolcszázados együttlétünk ideje alatt ez a viszony sohasem volt olyan mérges, mint ma.”

Midőn a múltba akarok visszatekinteni azért, hogy tanácsot kérjek a múlttól arra nézve, hogy miképpen kell ezt a kérdést helyesen megoldani, nem akarok visszamenni az 1868-i időt megelőző korszakra, bár igen sok érvet tudnók abból a korból a magyar felfogás mellett felhozni, hanem egyszerűen az 1868. XXX. tc. alapján állva akarom az akkori viszonyokat mint múltat tárgyalás alá venni. (*Halljuk! a szélsőbaloldalon.*)

Mindenekelőtt kijelentem, t. ház, hogy nézetem szerint az 1868. XXX. tc. megalkotása az óvatosság és előrelátás igen nagy hiányáról tanúskodik. (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Nagyon helyesen mondotta még 1883-ban Szilágyi Dezső, hogy az 1868: XXX. tc. megalkotásában a horvát felfogás győzedelmeskedett. És legyünk őszinték, t. ház, az magában véve még nem volna baj, ha a horvát felfogás győzött volna, mert mi sohasem törekedtünk oda – ezt egész nyugodt lelkiismerettel elmondhatjuk –, hogy a horvát nálunk olyan nemzetiség legyen, mint akár a tót vagy rutén (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*); mi mindig segédkezet akartunk nyújtani ahhoz, hogy a horvátok a maguk nemzeti egyéniségét kifejleszthessék. A baj csak abban van, hogy a horvát felfogás, mely ezen törvényben akkor érvényesült, bizonyos mértékben – bizonyítani fogom – ellentétben áll a magyar állam eszméjével, amit pedig nekünk mindenáron, mindenkivel szemben fenn kell tartani. A magyarokat az 1868: XXX. tc. megalkotásánál igazán a testvéri szeretet vezette. A legmesszebb menő bizalomnak és áldozatkészségnek tanúja ezen törvénynek a megalkotása, hiszen Magyarország a horvátok minden teljesíthető kívánságát készséggel teljesítette. Csak az volt a hiba, hogy ugyanakkor, mikor nagylelkű volt, nem gondolkozott arról, hogy a célt, amely kell, hogy vezesse a törvény megalkotásánál, mindenkivel szemben biztosítani képes legyen. Hogy mennyire a testvéri szeretet és jóindulat vezette mindig Magyarországot a horvátokkal szemben,

annak egyik legnagyobb bizonyítéka az, hogy még a törvény megalkotása előtt, pl. az 1861-i feliratban azt mondta a nemzet: „El vagyunk határozva mindent elkövetni, hogy a félreértések elháríttassanak; teszünk, amit az ország szétdarabolása, önállósága feláldozása nélkül tehetünk, hogy a honnak minden nemzetiségű polgárai értelemben és érzelemben összeforjjanak.”

Annaira mentünk a horvátok iránti szeretetben és bizalomban, hogy ezen feliratban még azt is kijelentettük, ami pedig bizonyos mértékig ellentétben áll a múltnak tényeivel, amit azután ellenünk néha ki is használtak, hogy ti. Horvátország külön territóriummal bír, külön állása van, s nem volt bekebelezve Magyarországra soha, hanem kapcsolatban áll velünk, és nekünk társunk volt.

Nemcsak a kormánynak többsége, de még maga az ellenzék is ilyen álláspontot foglalt el akkor. Tudjuk, hogy az a felirati bizottság, amelyet akkor kiküldött az ellenzék, az ún. határozati párt, s amelynek tagjai voltak: Podmaniczky, Tisza Kálmán, Nyári Pál, gróf Teleki és Madarász József, szintén kimondta a javaslatában, hogy „Horvátországot minden történelmi alapokon számára biztosított jogai teljes épségben tartásával saját belkormányzati, illetőleg municipális jogai körében független és társországnak elismerjük, sőt, ha netalán nemzeti érdekei tekintetében az eddigi viszonyoknak némi módosítását óhajtaná, a kérdésnek megoldását készek vagyunk eszközölni”. Ily előzmények után természetesen nem lehet csodálkozni azon, hogy az 1868: XXX. tc. megalkotásánál a horvát felfogás győzött. Minket a bizalom, a szeretet és a nagy cél: a magyar állam egysége vezetett, és ne vegyék rossz néven, ha azt mondom, hogy a horvátoknál a bizalmatlanság és a szeparatiztikus vágyak voltak az irányadók. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Veres József: Azóta is!

Komjáthy Béla: Politikai engedményeket adtunk, anyagi szempontból is megadtuk a lehetőséget, hogy fejlesszék az ő nemzeti egyéniségüket, és ez – mint majd be fogom bizonyítani – azért, mert a mienkkel egy ellenkező tendencia vezette őket, a horvátok nagy részénél a viszonyokat odavitte, ahol ma állanak, amire azt mondta Kovácevics képviselő, hogy sohasem voltak olyan rosszak 800 év alatt, mint éppen ma. Nem szeretném, ha félreértenének akár engemet, akár a pártot, amelynek a nevében most szólok, hogy én ezeket azért hoztam volna fel, mintha ez a párt az 1868: XXX. törvénycikk megváltoztatására akarna törekedni. Ez a párt erről a kérdéstről komolyan gondolkozik, a létező erőviszonyok és sok más oknál fogva egyáltalában ilyen törekvése nincs, és respektáljuk még azt is, hogy ezen törvényt, amelyet mi bizonyos szempontból kielégítőnek nem tartunk, a magyar országgyűlés mintegy tüntetőleg egyhangúlag fogadta el, sőt Horvát–Szlavon–Dalmátországok országgyűlése is négy tag kivételével ahhoz egész készséggel hozzájárult. Ez ekképp mintegy egyezményes törvényé válván, mi ezt az ország jól felfogott érdekében bolygatni nem kívánjuk. Erre az alapra állunk, de ezen az alapon azután, amint feliratunkban kifejeztük, azt akarjuk, hogy Magyarországnak minden érdeke teljesen érvényre jusson, és Magyarországnak befolyása hatályos legyen. *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Mert bármennyire nem tartom is ezen törvényt helyesnek, az a meggyőződésem, hogy megvan a lehetőség még ezen törvény alapján is arra, hogy érdekeinket megóvjuk, csak rideg következetességgel kell a cél felé haladnunk, és igénybe kell vennünk a történeteket, mint tanácsot a jövőre nézve, hogy miképp járjunk el. Méltóztassanak nekem elhinni, hogy nemcsak horvát, nemcsak magyar, de igazán közös és egybeforrt érdek az, hogy mi békében és szeretetben éljünk egymással. *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Midőn azt az álláspontot foglaltam el, hogy az 1868: XXX. tc.-nek a jogalapján akarok megállani, hangsúlyozom, hogy igenis, de a magyar törvény alapján, mert már előbbi felszólalásomban, midőn az államadósságokról szóltam, a törvények közötti eltérésekről beszélve hivatkoztam arra, hogy a magyar és horvát kiegyezési törvények között különbség van, mert azokat az államjogi kifejezéseket, amelyek a horvát törvénybe bevétettek, ellentétben állóknak tartom azon államjogi viszonytal és helyzettel, amelyet az 1868: évi XXX. tc. alapján megalkottunk, de amelynek fenntartásához egész készséggel hozzájárulunk. Mielőtt megkísérelném ismereteim alapján, hogy lehetőleg röviden, de mégis megérthetőleg kimutassam azt, hogy micsoda okok és viszonyok játszó-

tak abban közre, hogy most Magyarország és Horvátország közt az a viszony van, amelyet kedvőnek senki sem tarthat, engedje meg nekem a t. képviselőház, ha legelőször egy kijelentést akarok tenni, és pedig azért, nehogy akár engemet, akár ezt a pártot, amelynek nevében beszélek, egy percig is félreértsék. *(Halljuk! Halljuk!)* Ezeket a kijelentéseket méltóztassanak tudomásul venni úgy, mint ennek a pártnak programját, amelyhez ragaszkodunk, azt becsületesen beváltani akarjuk, de viszont kijelentjük, hogy attól eltérni semmiféle viszonyok között, senkinek kedvéért hajlandók nem vagyunk. Mi Horvát–Szlavonországot Magyarország elválaszthatatlan és integráns részének tartjuk; azért, aki bolygatni akarja, az a mi ellenségünk. *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Belkormányzati életüket megerősíteni kívánjuk, mert az a hitünk, hogy az ő erősségük a magyar állam erőssége. Az anyagi eszközöket meg akarjuk adni arra, hogy nemzetiségi egyéniségünket fenntartsák és megerősítsék, de csak akkor és úgy, ha ugyanakkor egyúttal munkatársunkká válnak a magyar eszme ápolásában és megerősítésében. *(Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.)*

És most kijelentjük, hogy ezen igazi szeretet és – mondjuk nyíltan – politikai bölcsességgel megkonstruált program mellett nem fogjuk tűrni, és nem hagyunk megtorlás nélkül semmi olyant, ami a mi nagy eszméinktől, nagy törekvéseinktől, a magyar állameszmétől csak egy hajszálnyira is eltér. *(Helyeslés a szélsőbaloldalon.)*

Mi mindig ezt a nagy célt tartjuk szem előtt, amelyet mint alap gondolatot akartunk az 1868-i törvényben megalkotni, hogy az egységes magyar államban mint a magyar állam ereje, a horvát nemzet saját nemzeti egyéniségét kifejthesse, boldogan élhessen, és szabadságát élvezhesse.

Most már engedje meg a t. ház, hogy bizonyos mértékben rátérjek arra, hogy mi idézte elő azt a sajnos viszonyt, amely most megvan, amit tagadni nem lehet. Kovácvics István t. képviselő úr igazán elismerésre méltó őszinteséggel beismerte a múltkor, hogy a 70-es évekig a köznéptúlnyomó része a magyar nemzet iránt barátságos érzelmekkel viseltetett, most pedig megfordult a dolog: iskola, egyház, szószék, püspöki pásztorlevelek, sajtó stb. megtették a magukét. Azt hiszem, t. ház, hogy nagyon jól meggondolta Kovácvics István t. képviselőtársunk szavait, amikor azt mondta, és feltűnt mindenkinek, hogy a ragaszkodást, amely megvolt, csak a köznépre akarta érteni, és annak is csak egy részére. Tökéletesen helyesen, tökéletesen igazságosan járt el, mert kevesek kivételével – hangsúlyozom a kivételt – a horvát intelligencia a maga egészében, fájdalom, nem volt barátunk, és ma sem az. *(Igaz! a szélsőbaloldalon.)*

Hiszen, hogy egyéb példát ne hozzak fel, csak azt hozom fel, hogy itt élnek köztünk, tudják, hogy a magyar államhoz vannak fűzve, attól elválasztani magukat mi sem engedjük, ha józanul gondolkoznak, saját érdekükben ők sem fogják ezt akarni, de a nyelvünket mégsem akarják megtanulni. Hiszen az itt levő képviselő urak közt alig van, aki érdemesnek tartotta volna a magyar nyelvet megtanulni. A horvát politikusokat 1868-ban a kiegyezési törvény megalkotásánál nem a magyar barátság vezette – azt hiszem, rá lehet erre mutatni és bizonyítani is lehet –, de vezette az, hogy alapot teremtenek, amelynek alapján további politikai koncessziókat nyerhetnek, és hogy aztán esetleg külön tendenciákat érvényesíthessenek.

Nézzük csak, mit mond az 1868: XXX. tc. Fenntartja az állami közösséget a maga egészében, kimondja azt, hogy Horvát–Szlavonországek municipiális jogokkal felruházott része Magyarországnak, és kimondja továbbá, hogy mind törvényhozás, mind kormányzás tekintetében minden közös, ami külön autonóm jogkörbe utalva nincs. Nem akarom felsorolni a többi tételket, amelyek a törvényben vannak, mert mostani felszólalásomban különösen csak ezekre akarok némelyekben hivatkozni.

Mi volt ennek a törvénynek értelme, és miként lehetett azt nekünk magyarázni? Csak úgy, hogy az egységes államnak egy része külön jogokkal ruházott fel. A kiegyezés után néhány évig nem is történtek nyilvános felszólalások ez ellen. Rauch bánsága alatt egészen magyarbaráti érzelmekkel találkozunk, noha már akkor is volt oly ellenzéke a bánnak, emlékezzünk vissza, amelynek hívei már akkor igyekeztek minden irányban tágítani az 1868: XXX. tc.-ben megállapított jogokat. De csak látszólagos volt a barátság, mert titokban folyt az izgatás. Hiszen az 1872-i

események rövid négy év után ezt bebizonyították, de bebizonyították az akkori események egyúttal azt is, hogy a nagy horvát álom, amely ott a kedélyeket izgatta, nemcsak a Starcsevics tulajdona, de igenis a horvát nemzet nagy részében, az intelligenciában is megvan, és mindinkább erősödik.

Igaz, hogy mi is hibásak voltunk, mert akkor, midőn ezeket a tapasztalatokat tettük, a magyar kormány egy olyan bánt bízott ott meg, akiről tudjuk, hogy ennek a nagy horvát álomnak egész mértékig híve volt, Mazuranicsot, és mindinkább szabad teret engedtünk, és az a nagy horvát álom, amely pedig homlokegyenest ellentétben van a magyar állameszmével, folyton szélesebb teret foglalt el. Eggyel legyünk tisztában: hogy a nagy horvát álom, akárhogy magyarázzák ott a túloldalon, mérőben ellentétben áll a magyar állameszmével. Aki a horvát álmokat lelkében hordja, az Magyarországnak csak ellensége lehet (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*), azzal Magyarország csak mint ellenséggel szállhat szembe.

Hiszen nézzük, hogy maguk a horvát urak is így konstruálják ezt a nagy horvát államot? Azt mondják, hogy ez a horvát állam a régi horvát királyság visszaállítása volna, amely a mostani Horvátországon kívül Dalmáciát, Boszniát, Isztriát és a Muraközt is magában foglalná és így képes volna saját elhatározását a délszláv ügyekben érvényesíteni.

Miért hozom ezt fel? Azért, mert ha ez a horvát álom megvan, természetes dolog, hogy azok, akik erre törekszenek, bennünket csak gyűlölhetnek, mert mi ezen horvát álomnak a magunk törekvéseivel, államunk egész erejével ellenállunk és ellenállani mindig készek vagyunk. De úgy igyekeznek néha a dolgot feltüntetni, mintha az irántunk való ellenszenv nem amiatt volna, mert mi a nagy horvát állammal ellentétben álló magyar állameszmét tartjuk szem előtt, hanem azért, mert talán bizonyos mértékig az ő jogosult igényeiket nem elégítettük ki. De erre egy eklatáns példát hozok fel cáfolatul. Ott laknak Horvátország területén a velük egy nyelvet beszélő szerbek, és ezekkel szemben éppoly gyűlölettel viseltetnek, mint velünk szemben, de nem vallási okokból, amint azt magyarázni akarják, hanem azért, mert ezeknek is megvan a maguk nagy szerb álmuk egy Nagy-Szerbiáról, amely ugyanazt a területet foglalná magában, mint a nagy horvát állam, csak hogy kiegészítve Szerbiával és Montenegróval. Vallási tekintetek ott – hiszen Kovácsevics képviselőtársam mondotta már – nem sokat számítanak a szenvedéllyel szemben, mert hiszen tudjuk, hogy bármilyen vallásosak is, bármennyire ragaszkodnak is a katolikus valláshoz, azért az 1883-i események alkalmával Szent István szobrát képesek voltak templomukból kidobni, mert magyar volt.

T. képviselőházi Tudom, hogy sokan vannak itt most a képviselőházban jelen, akiknek ez a kérdés talán unalmas. (*Halljuk! Halljuk!*) Méltóztassanak azonban elhinni, nem egyéni passziómat követem ezúttal, sőt továbbmegyek, a hiúság sem vezet arra, hogy itt a képviselőház előtt beszéljek, mert hiszen ez nekem terhes feladat. De mert egyszer ez a kérdés felvetetett itt e napokban, és mert nekünk nem szabad azt megengednünk, hogy Horvát–Szlavonországnak csak egy lakosa is félreértse a mi törekvéseinket, és mert különösen ez a párt súlyt fektet arra, hogy az ő politikai belátását itt mindenki tudja appreciálni vagy akár megtámadni: azért bízott meg engem, hogy kellő nyíltsággal és ki-merítőleg tárgyaljam ezt a kérdést. (*Általános helyeslés.*) Azt hiszem, hogy amit eddig elmondtam, abból ellenzéki velleitások nem tűntek ki, hanem tisztán a magyar állam iránti szeretet és az a törekvés, hogy a félreértéseket kikerüljük. Mert igenis, elismerem, hogy sokszor megtörténhetett velem is, másokkal is, hogy egyes, esetleges helytelen cselekedet bennünket indulatra ragadt, és a kifejezésekben erősebbek voltunk, mint kellő meggondolás után lehattunk volna, de éppen azért állott elő annak szüksége, hogy a párt részéről egész határozottan kimutassam, hogy mi az a politikai tendencia, amely bennünket ebben a kérdésben vezet, és azt hiszem, ezzel nemcsak a pártnak, de talán az országnak és az országgyűlés minden pártjának szolgálatot teszek. (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

T. képviselőház! Én azt az álláspontot állítottam fel, hogy a horvát intelligencia – tisztelet a kivételeknek, mert igenis vannak – nagy részben olyan tendenciáktól van áthatva, amelyeket mi nemcsak el nem fogadunk, hanem megtűrni sem vagyunk hajlandók.

Nézzük mindjárt a tényeket, hogy azokkal számolhassunk! Az első alkalom volt a kiegyezés után, mikor szükséges volt, hogy a horvátok és magyarok egymást újból megérteni igyekezzenek, 1872-ben, amikor a trónbeszéd megadta az alkalmat, hogy nyilatkozatok történjenek, mert úgy magyar, mint horvát részről küldöttségek is választottak. 1872 novemberében találkozunk az első hivatalos aktájával Horvát–Szlavonországok küldöttségeinek. Itt meg kell jegyezni, csak azért, hogy lássuk, mennyire szeretnek bennünket, hogy a magyar nyelvet annyira kerülték, hogy inkább német nyelven adták be a nuncium másolatát, csak hogy a magyarnak még nyoma se legyen. Ebben az aktában az első kérdés, amelyet fölvetnek, az első követelés, amelyet támasztanak – ti. egy törvénytervezetet nyújtottak be – az, hogy Horvátország címét módosítani kell, legyen a cím „Dalmácia–Horvátország és Szlavonia mint egy államjogi egész, dalmát–horvát és szlavon királyság”. Hát ez nem megtagadása volt-e annak az államjogi viszonyoknak, amelyet az 1868: XXX. tc.-ben megalkottunk?

Második kívánságuk volt 1872-ben, hogy az ország[os] autonómia körébe eső ügyek legfőbb igazgatását közös, tehát a magyar kormánytól független kormány vezesse. Ez a követelés a magyar állam egységének eszméjével összefér, vagy össze lehet azt vele egyeztetni?

Azt mondják harmadszor, hogy a báni cím legyen ezentúl egészen más, mint eddig volt, ti. „Horvát–Szlavon–Dalmát-országnak miniszterbánja”, hogy valahogy senki se higgye, hogy összefüggésben van a magyar állam kormányával. Sőt továbbmentek, és azt mondták, hogy a bánt ezentúl ne a magyar miniszterelnök ellenjegyzésével nevezzék ki, hanem csak nevezzék ki. Követelték továbbá, hogy külön ítélőszék állíttassék fel, amely Magyarország és Horvátország között, mintha két külön államról lenne szó, a vitás kérdésekben döntsön, és felváltva hol Zágrábban, hol Budapesten ülésezzen, követelték már akkor, hogy a közös törvények keresztülvitelére az autonóm kormány ne legyen csak kivételes esetekben kötelezhető stb.

Nem akarom folytatni (*Halljuk! Halljuk!*), pedig még sok hasonló kikötést tettek, hanem csak mint érdekesre akarok rámutatni arra, hogy ilyen államjogi követelések mellett nem feledkeztek meg az anyagiakról sem, azt mondták, hogy elfogadják ugyan, mert kénytelenek voltak vele, a közös államadósság tételét, de ebből rájuk csak 20 millió essék, de úgy, hogy abban is a fizetésben Magyarország egyformán participáljon.

De még tovább megyek, hogy jobban lássunk. Az 1868: XXX. tc.-ben ott volt az átalányrendszer, mely szerint Magyarország határozta meg, hogy egy részének beligazgatására mennyi költség elégséges, amelyet akkor 2 200 000 Ft-ban állapított meg. Azt megtámadták azzal, hogy az sérti a horvát nemzeti méltóságot, önérzetet, hogy haladásra való nép egyáltalán nem tűrheti, hogy ilyen penzió-féléből tengődjék. Akkor megkezdték a mostanáig folyó követeléseket, hogy ti. ők pénzügyi szempontból önállósíttassanak. Ez történt négy év után akkor, mikor a kiegyezést megkötötték, és akkor ebben a nunciumban egyszerűen kimondták és szemünkbe vágták, hogy Magyarország különben a közösségből sokkal több anyagi hasznot merít, mint amennyit a közösség megér. Ha az 1872. évi követeléseknek előadott ezen összege nem elég annak bizonyítására, hogy bennünket az 1868: XXX. tc. megalkotásánál a testvéri szeretet és bizalom vezetett, és hogy ugyanott akkor más tendencia volt az irányadó, akkor bővebb bizonyítékot felhozni egyáltalában nem lehet. (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) De ahelyett, hogy a magyar állam, amint kötelessége lett volna, ezeket a tendenciákat csírájában igyekezett volna elfojtani, amint azt tenni ma is kötelességünk, egyszerűen az engedékenység terére lépett, az átalányrendszert egyszerűen elejtette, nehogy az a horvát nemzet önérzetét sértse. Igaz, hogy a többi politikai követeléseket nem teljesítette az ország, de már megkezdte annak a bolygatását is, mert a nagyvárosi hóbortnak bizonyos mértékig tápot adott azzal, hogy kimondta, hogy a bán felterjesztéseit nem bírálhatja felül a magyar kormány, hanem köteles azokat Ófelségéhez egyszerűen felterjeszteni, csak az a joga van meg, hogy ha akarja, külön megjegyzést tehet hozzá. Tehát akkor egy bizonyos mértékig az állam egységének nagy eszméje ellen vétkezett, mert ez az állam egységével össze nem egyeztethető. Hogy tehát az összetartozandóságnak érzete a mi részünkről őszinte volt, ott azonban nem volt őszinte és valódi, az már az általam most felhozott tények által is, fájdalom, fényesen bizonyítva van. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Egyet még meg kell említenem, t. képviselőház! (*Halljuk! a szélsőbaloldalon.*) Azt mondtam az előbb, hogy igaz az, hogy ezekből a követelésekből nem teljesítettünk semmit, és most nagyon hivatkoznak Horvátország részéről arra, hogy a legutóbbi két kiegyezési tárgyalás alatt ezek a politikai követelések nem fordultak elő. Igaz, hogy ezt én már a regnikoláris bizottságban is felemlítettem, azonban ne méltóztassék elfelejteni, hogy akkor, mikor ezektől látszólag visszaléptek, nem léptek vissza véglegesen, hanem azt mondták, tessék megnézni az 1872. évi üzeneteket, hogy követeléseiket elejtették ugyan, de csak azért, mert visszautasították, és mert féltek, hogy a pénzügyi kiegyezést ezzel megghiúsítják; arról tehát soha le nem mondtak, csak nem tartják elérkezettnek az időt, hogy ezekkel a követelésekkel a magyar állam elé lépjenek.

1879-ben volt a második kiegyezés köztünk és Horvátország között. Akkor újból kezdték a politikai és pénzügyi tekintetekben való követeléseket. Kijelentették, hogy a pénzügy és közlekedés az autonóm kormányra ruháztassék, és azonkívül egy sereg követeléssel léptek fel arra nézve, hogy mi-csoda anyagi dotációkat követeljenek. Ekkor volt először a határőrvidékről szó, dohány- és lottójövedelméről, a vasúti szállításról stb. Ezeket most nem akarom részletezni, mert ezúttal én nem pénzügyi szempontból akarom a kérdést megvilágítani, sőt kijelentem, hogy ha azok a politikai erősségek meglesznek, amelyekre törekszem, a legmesszebb menő határig elmegyek abban a tekintetben, hogy Horvátország pénzügyi követelései kielégíttessenek, mert az igazság és méltányosság előtt készséggel meghajlom. De csak akkor számítsanak úgy e párt, mint az egész ország ez irányú jóakarátára, hogyha más irányban teljesen meggyőződünk arról, hogy a magyar állameszmének őszinte, odaadó híveivé válnak. (*Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.*)

T. képviselőház! Az első két kiegyezés alkalmával olyan eljárást követett Magyarország, hogy mindenki azt hitte, hogy ha van is ellenszenv egyiknél vagy másiknál, de látva a testvéri szeretetet és jóakaratot, talán mégis meg fogjuk nyerni a horvátokat. És mi történt? Emlékezzünk csak vissza: nemsokára... (*Zaj jobbfelől a karzaton. Halljuk! Halljuk! a szélsőbaloldalon.*)

Elnök (csenget): Csendet kérek az újságírói karzaton, mert különben kénytelen leszek kiűrtetni!

Komjáthy Béla: ...méltóztatnak tudni, 1883-ban, amikor a magyar állam egy részében a magyar állam jelvényeit kitűzték, s azon külön részében levő autonóm jogok teljes épségében és tiszteletben tartása mellett a magyar állam nyelvét is használatba vették, erre Zágrábban, Zagóriában és a báni határőrvidéken mindjárt kitört a lázadás. A szeretetnek volt-e ez vajon a jele? Vajon nem azt mutatja-e ez, amit az előbb mondtam, hogy míg mi őszinteséggel elfogadtuk az 1868: XXX. tc.-ben azt az alapgondolatot, hogy érzelemben és szeretetben magunkhoz csatoljuk horvát testvéreinket, addig őket egészen más tendencia vezette? Tehát a lázadás kiütött, pedig azt hiszem, hogy senki sem állíthatja, hogy a magyar kormány törvényteleniséget követett volna el, sőt ellenkezőleg, ha hiba van, a kormány eljárásában volt a hiba, hogy a kiegyezéstől egészen idáig várakozott azzal, hogy a magyar államnak ezt a jogát érvényesítse és láthatóvá tegye...

Tudjuk, hogy akkor a horvátok Öfelségéhez folyamodtak aziránt, hogy egy küldöttséget küldjön ki mindkét országgyűlés, hogy a létező bajokat megorvosolja és megbeszélje. Érdekes, hogy ha beletekintünk az akkori tárgyalásokba, hogy mi történt akkor, és mit mondtak a horvát küldöttség tagjai. Ez 1886-ban történt, mikor az első nunciumukat beadták. Érdekes ez azért, mert újabb tanúbizonysága annak, hogy hogyan gondolkoznak. Azt mondják, hogy (olvassa): „Ez a lázadás, amely a magyar címer és felírás ellen volt, a nemzeti követelések gyors és váratlan kitörése, s amaz államjogi viszony ellen látszik irányulni, mely Magyarország és Horvátország között fennáll.” Ezt Horvát-Szlavon-Dalmátországok küldöttsége mondta. Azt hiszem, ez nyílt proklamálása annak, hogy azon szövetséghez való ragaszkodást, amelyet mi fenn akarunk tartani ők nem respektálják. Azt mondják továbbá, hogy Horvátország és összes pártjainak egyhangú véleménye az, miszerint a magyar állam címereinek és jelvényeinek használata törvényellenes. Az egységes magyar állam területét képező egy résznek polgárai azt mondják, hogy az egységes magyar állam nyelvének, címérének használata törvénybe ütközik, holott nekünk senki sem tudja szemünkre vetni, hogy ne respektáltuk volna a horvátok külön jogait és törvényeit, de akkor, amidőn az állam egy részének jogokat adunk: – és azt

mondom, hogy helyesen tesszük, ezt az állítást is elfogadom – sohasem mondhatunk le az egységes magyar állam jogairól, mert amely percben a nemzet e jogokról lemond, önmagát öli meg. (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) De kimondta azt is az a küldöttség az 1883-i események után, hogy az összhangzás hiánya Magyarország és Horvátország között kétségtelen.

T. ház! Ismerjük el egész őszintén és nyíltan, hogy Horvátországra szükségünk van. Azt hiszem, hogy a horvátok is elismerik, hogy szükségük van Magyarországra. De ha ezt a két szükségét elismerjük és összehasonlítjuk, akkor mi mint a nagyobb erőt képviselő anyaország, igenis követeljük, hogy vagy elismerjék az összetartozandóságot, vagy erővel fogjuk erre rákényszeríteni a horvátokat. (*Heleslés a szélsőbaloldalon.*) Hiszen annyira mentek akkor a horvát küldöttek, hogy még azt is kimondták, hogy Horvátország saját biztonságára nem ad elegendő biztosítékot; érdekei kifejlesztésére nem ad elegendő tért; hogy az a törvény voltaképpen nem is törvény. És, t. ház, magyar részről, ahelyett, hogy az állam az ilyen követelésekkel szemben egész erejével lépett volna fel, és megmutatta volna, hogy ezt nem tűri, és nem engedi, mi történt? Igaz, hogy határozat ekkor nem hozatott, mert nem tudtak megegyezésre jutni, de eltúrta a magyar állam, hogy a letépett és megbecstelenített címerek ugyanazon állapotban maradjanak meg továbbra is, amelybe jutottak.

De, t. ház, ezenkívül más kívánságokkal is álltak elő; az előbbieket tulajdonképpen csak megjegyzések voltak. Bocsánatot kérek a hosszadalmasságért, de a végeredmény megállapíthatósága céljából szükséges ezeket reaszumálnom. (*Halljuk! Halljuk! a szélsőbaloldalon.*) Azt mondták ki akkor, hogy követelik, hogy a magyar állam kormánya horvát ügyekben csak az autonóm kormánnyal egyetértőleg járasson el. Hát lehetséges-e eklatánsabb kifejezése a függetlenségi törekvésnek? Nem az 1868: XXX. tc. elszakításának egyik kezdete volt-e az? Követelték, horvát osztályok állíttassanak fel; hogy semmiféle horvát ügyet azok meghallgatása nélkül a kormány el ne intézhessen; követelték, hogy az állami számszékhez, a közigazgatási bírósághoz oly tagokat is neveztesse ki, akik Horvátország nevében és megbízásából járjanak el. Nagyon természetesnek találták, hogy a nemzetközi szerződések alapjául szolgáló javaslatok ezentúl csak a bánnal egyetértőleg legyenek megállapíthatók.

Nessi Pál: Nagyon szerények!

Komjáthy Béla: T. ház! Nem sorolom fel valamennyit, mert számtalan ilyen követelést állítottak fel, csak azt említem meg, hogy követelték, hogy Horvát–Szlavonország területén, tehát az egységes magyar állam egyik részében, a magyar nyelv üldözött legyen: ki legyen zárva mindenünnen, és egyáltalában ne legyen használható sem a postá[nál] és távirdánál, sem az összes autonóm és közhivatalokban.

Nessi Pál: Lassankint keresztül is vizsik!

Komjáthy Béla: Mi ezekből a tanulság? Azt hiszem, ezekből nem lehet más tanulságot levonni, mint azt, hogy az összetartozandóság, az a testvéri szeretet, amely bennünket igazán vezet, horvát tesvéreinkben feltalálható nem volt. (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Azt hiszem, hogy szükségem volt ezekre rámutatnom, és pedig azért, mert be akartam bizonyítani, hogy a magyaroknak igaz szeretetét, ragaszkodását a horvát nemzet – egyesek kivételével – nem viszonozza, és erre még nem is akar rátérni.

Ezeket a tényeket konstatálva – hogy már közeledjem felszólalásom befejezéséhez – (*Halljuk! Halljuk! a bal- és a szélsőbaloldalon.*), megint visszatérek Kovácsevics képviselő úrnak egy kijelentésére. Nevezetesen ő azt mondja – és ezzel igazán nagy szolgálatot tett, mert eddig, ha valamit felhoztunk a horvátok ellen, mindig azt mondták, hogy ez csak olyan ellenzéki ötletszerű kifogás, de most hallottuk egy horvát képviselőnek a mondását: – a mostani nemzedékre Horvátországban nem kell számítani (*Egy hang a szélsőbaloldalon: Szépen vagyunk!*) azért, mert ez már úgy van felnevelve, hanem azon kell fáradozni, hogy új nemzedéket nevelhessünk fel. Hát 1868-tól mennyi idő telt el? Mennyi jóságával élt a magyar nemzetnek Horvát–Szlavonország? Láthatja a tendenciát, hogy ki akarjuk elégténi minden jogos követelésüket, és mindennek az eredménye és vége az, hogy egy horvát képviselő azt mondja, hogy a mai nemzedékre magyar szempontból egyáltalán véve még csak számítani sem lehet.

Nessi Pál: És ki felelős azért a generációért, hogy így nevelték?

Komjáthy Béla: Én azt hiszem, hogy ezekért a tényekért, amelyeket tapasztalunk, vádolni lehet az eddigi kormányokat, úgy a magyar, mint az ottani autonóm kormányokat is, és talán lehet vádolni azokat az urakat, akik ottan a legfőbb hatalmat gyakorolják (*Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon*), és nem igyekeztek Horvátország ügyeit helyes irányba terelni. Ha ezek a dolgok így állnak, mint Kovácsevics képviselő úr mondta, ezt a helyzetet így tovább túrni nem szabad, és nem lehet, ezen változtatni kell. (*Úgy van! balfelől.*) És csak ismételten jelenthetem azt ki, hogy azt hiszem, hogy nemcsak a többség, hanem az országgyűlésnek minden pártja igenis testvéri szeretettel, igazsággal és méltányossággal akarja a kérdést megoldani (*Úgy van! balfelől.*), de egyúttal nem tartózkodom annak a kijelentésétől, hogy amennyiben ez az összefüggés kell hogy állandó és belső legyen, ha kell, még autokrata módon is meg kell Horvátországot törni, hogy összetartozzék velünk, és ezt ne csak kövesse, hanem ezt lelkében is érezze; erre rá kell kényszeríteni. (*Igaz! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.*) Azt kérde itt előbb az egyik t. barátom, Nessi Pál, hogy ki ezért a felelős? Hát én azt mondom, hogy ezért felelősek az eddigi kormányok, és engedje meg nekem a jelenlevő igen t. Őfelsége melletti miniszter, ha azt mondom, hogy abból a felelősségből egy rész őrá is esik...

Nessi Pál: Oroszlánrész!

Komjáthy Béla: ...mert hogy igaza volt Kovácsevics képviselő úrnak, hogy erre a nemzedékre már nem számíthatunk, annak egy nagy bizonyítéka az, hogy még a többség is, mikor a maga feliratát megcsinálta, és az országgyűlés elé terjesztette, feliratában a horvát kérdésből csak annyit vett be, hogy kezd már terjedni az összetartozóság érzete, pedig 30 esztendőn keresztül a hatalmat mindig a kezében tartotta. Felelőssége van a t. miniszter úrnak, a volt horvát bánnak, és én egész nyíltan kimondom, hogy távol van tőlem, mintha én kétségbe akarnám vonni az ő jóakarátát, hazafiságát és a magyarok iránti szeretetét és odaadását, sőt elismerem, hogy ő minden igyekezetét oda fordítja, hogy ezt megtegye, hanem én még hozzáteszem, hogy a politikai életben nem a jóakarát, nem a törekvés az, ami cinozurája a bírálóknak, hanem rendszeren az eredmény, márpedig az eredményeket a t. miniszterelnök úrtól számon kérni nem tudom, ha igaz – aminthogy igaz –, hogy a mai nemzedékre Horvátországban nem számíthatunk, rámutathatunk arra, hogy ez a nemzedék, amelyre nem számíthatunk, a miniszter úr bánása alatt nőtt fel és erősödött meg.

Nézzük különben, hogy miféle okok szolgáltak arra, hogy a helyzet ma olyan, mint éppen gr. Hédervárynak bánása alatt. Én elismerem, hogy mikor ő bán lett, nehéz viszonyok között került Horvát–Szlavonországba. Az 1883-i lázadás után a kivételes állapotok akkor szűnven meg, természetes dolog, hogy ott minden irányban elégtelenség volt. Talált ottan akkor ellenzékét, ha jól emlékszem, három ellenzékét is a horvát bán. Az egyik volt a Sztarcsevics-féle párt, amely a nagy horvát álmokat nyíltan hirdette, ott volt a másik, a nemzeti függetlenségi párt, amely magyar, horvát és osztrák dualizmust akart volna, és volt a centumpárt, amely látszólag a kiegyezés mellett volt, de tényleg ellene küzdött. Első feladata volt a horvát bánnak, és ezt az eszmét nem lehet perhorreszkálni, hogy olyan pártalakulást idézzen elő, hogy annak alapján ő magyar szempontból tudjon kormányzatot vezetni. Ez meg is történt. De már engedelmet kérek, a magyarok iránti szeretetnek felébredésére azt mégsem tudom helyesnek tartani, mikor olyan választások történtek, amelyeket sokkal inkább kinevezésnek lehetett volna nevezni. (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Többségre jutott ugyanakkor az a párt, amelyre a kormányzatát bázisozta a t. miniszter úr, de azért az ottani nemzeti követeléseknek is tért engedett, és azokkal megalkudni igyekezett. Erre csak egy példát hozok fel. Nem azt, amit már itten felhoztak a képviselőházban, hogy aki 25 évig tanított a magyar állameszme ellen, párthíve volt a t. bán úrnak, s ma is ott van, sőt amint, értesültem – nagyon szeretném, ha megcáfolná –, egy ízben csak a minisztertanács éberségén akadt meg az, hogy az igazságügyi osztály főnökévé nem nevezték ki azt az urat, aki a katedrán 25 évig a magyar állameszme ellen izgatott, tanított.¹ Apródonként az volt a vége, hogy a papi kinevezéseknél, az autonóm kormányzatnál és minden irányban mindinkább szaporodtak azok az

¹ Pliveriéc.

elemek, amelyek a magyar állameszmének titkos, és ha kellett, bevallott ellenségei voltak. (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) A t. miniszter úr, az akkori bán, a látszatot akarta megteremteni. Ezt lehetett is, mert hiszen olyan szabályok hoztak be – méltóztatnak rá emlékezni –, hogy ha mi a Horvát–Szlavonországok országgyűlésének tudósításaiból merítettük a képet arra, hogy mint állanak a viszonyok, akkor nem láthattuk azt, ami következett az ő bánása alatt. Miért? Mert olyan hárszabályok voltak érvényben az ő bánása alatt az ottani országgyűlésen, hogy ott nem lehetett elmondani azt, amit valaki akart, mert ott a klotúr megvolt, és ha három napig tartott a vita, akkor beszüntethették. Olyan joga volt az elnöknek, hogy 60 napra is kizárhatott egy-egy képviselőt. Egy szóval: mindaz, amit a t. miniszter úr csinált, egyáltalában véve nem volt alkalmas arra, hogy a magyar nemzet iránti szeretetet felkeltse. Meg is járta vele, mert 1895-ben, midőn a király Ófelsége ott járt, a király jelenlétében történtek azok a sajnos események, amelyek bebizonyították, hogy ott a magyar nemzet iránt híveket egyáltalában véve nem nevelt a t. miniszter úr, a volt bán. (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Ennek az elhibázott politikának, amelynek kifejtésére most nem akarok kiterjeszkedni, eredménye az, hogy a Sztarcsevics-féle, a Strossmayer-féle felfogás annyira be van oltva a mai nemzedékbe, hogy arra, amint Kovácsevics István t. képviselő úr egészen őszintén megmondotta, nekünk számítanunk nem lehet. (*Igaz! a szélsőbaloldalon.*)...

Ezen a helyzeten azonban, t. ház, nekünk segíteni kell. Hosszas jegyzeteket készítettem arról, hogy gr. Khuen-Héderváry úr bánása alatt – a jóindulatot és jóakaratot kétségbe nem vonva – számos jelét mutathattam meg annak, hogy az ő eljárása növelte azt a bajt. De hát most már ezt hiába hozom fel; ezzel a bajon nem segítünk. Gondolkoznunk kell azonban azon, hogy a segítségnek az útját miképpen találhatjuk meg?

Kovácssevics István t. képviselő úr azt mondja, hogy a helyzetet csak úgy tudná megváltoztatni, ha új nemzedéket nevelünk fel. De hosszú időre terjed, amíg ezt az új nemzedéket fel lehet nevelni. Addig pedig az a nemzedék, amely most ellenünk van, azt a munkáját, amelyet a magyar állameszme ellen végez, továbbfolytathatja. (*Igaz! a szélsőbaloldalon.*) Pedig azt nekünk egyáltalában eltűrnünk nem lehet.

De bocsássa meg nekem a képviselő úr, ha kérdem, hogy miképpen tudnók mi ezt az új nemzedéket felnevelni. Hiszen az 1868: XXX. tc. értelmében a vallás- és közoktatás szempontjából autonómiája van Horvát–Szlavonországnak. Hiszen a kinevezési joga Horvátországnak megvan. A tantervet a horvát autonóm kormány állapítja meg, a tankönyveket ő írta meg. És nézze csak, éppen azoknak az egyházi és tanítótestületeknek tagjai, akik hivatva volnának az új nemzedék felnevelésére, mind szaturálva vannak azoktól az eszméktől, amelyeket a t. képviselő úr, aki ragaszkodik az egységes magyar államhoz, szintén perhorreszkál.

De azt mondja a t. képviselő úr, hogy a helyzet megváltoztatására nagyon jól hatna az is, ha autonóm költségekre vonatkozólag nem így, időről időre csinálnák meg a kiegyezéseket, hanem egyszer s mindenkorra tisztáznák a helyzetet, a beruházások terén a méltányosságot tekintetbe véve, Horvátország jogos kívánságait kielégítenék, és hogyha egyeseknek, akik nem hívei a magyar államnak, a magyar állam egyáltalán semmiféle előnyt nem adna és nem biztosítana. Ezeket mind aláírom. De ezekkel a horvát–szlapon testvérekben igazi testvériséget, a magyar állam iránt való ragaszkodást felkelteni és a jövőre biztosítani nem lehet. Éppen azért a t. képviselő úrnak egyetlenegy tétele ellen teszek kifogást, az ellen ugyanis, amikor azt mondja, hogy ejtsük el az autonóm költségeknek bizonyos időre való meghatározását, mert én egyedüli fegyvernek tartom ezt arra nézve, hogy az autonóm horvát kormányt, Horvátországot odakényszerítsük, hogy kötelességét a magyar állam irányában teljesítse. Mert amennyire készek vagyunk elmenni a legvégső határig, és igazán ki akarjuk elégíteni Horvátország minden jogos igényét, viszont kellő garanciát követelünk arra nézve, hogy ezek az anyagi áldozatok – amelyeket nem is akarok áldozatoknak nevezni, mert örömet hozom meg, ha a magyar állam érdekében hozom meg – nem fognak felhasználtatni a magyar állam egysége ellen, a magyar állam jövőjének és nagyságának megakadályozására. (*Igaz! a szélsőbaloldalon.*)

De nekünk, t. képviselőház, azon a bajon, amelyben vagyunk, segíteni kell. Ennek pedig egyedüli biztosítéka az, hogyha a magyar kormány olyan embereket állít mindig az autonóm kormány élére, akik lelkesülten, odaadással akarják a magyar állameszmét szolgálni, mert hitem és meggyőződésem szerint még az 1868: XXX. tc. alapján is nagyon sokat tehet a kormány.

Nézzük, hogy mik azok, amiket a kormány tehet az autonómiával szemben. Minden királyi kinevezés alá eső hivatalnoknak kinevezési jogát nem gyakorolhatja az autonóm kormány addig, míg az a magyar minisztertanácson keresztül nem megy. A magyar minisztertanácsnak tehát nem szabad beleegyeznie senkinek [az] alkalmazásába, aki a magyar államnak nem őszinte híve, és ezt nemcsak az igazság-, hanem a közoktatás- és vallásügy egész vonalán is kellő szigorral keresztül kell vinni. (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*) Megvan a törvényhozása is bizonyos mértékben a horvát autonóm hatóságnak. De minthogy a király előzetes beleegyezése szükséges bármely törvényjavaslatnak a kormány által való előterjesztéséhez, és így kell, hogy az a minisztertanácson keresztül menjen, a minisztertanácsnak kellő óvatossággal, kellő odaadással kell azon működnie, hogy semmi olyan törvény ne alkottassék, amely alapot teremthetne a magyar állam elleni erőnek gyűjtésére. (*Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.*) Márpedig méltóztassék csak magára az állampolgárság ügyére visszatekinteni, hogy itt a magyar minisztertanácsban keresztülengedtek egy törvényt, amely az 1868: XXX. tc.-ben megalkotott államjogi viszonytal ellentétes intézkedést tartalmaz, és az egyszerűen, mégis keresztülment. (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

De ezeket még egyáltalában véve nem lehet keresztülvinni. Mindaddig, míg a horvát és a magyar társadalom között a közeledés meg nem történik, mindaddig, míg két széttagolt társadalom van, amelynek külön iránya, külön tendenciája van, mindaddig egymás között a szeretetnek érzetét felköltetni alig lehetséges. Horvátországnak lakosai a magyar egységes állam területén összeköttetéseiket, nemcsak kereskedelmi, de még tudományos összeköttetéseiket is egyáltalában nem itt keresik, hanem ellenkező irányban, gyermekeiket nem itt neveltetik, és azokat olyan szellemben nevelik első perctől fogva, hogy mikor azok a közélet terére kilépnek, akkor nekik a magyar kultúra elsajátítása bizonyos nehézségekkel jár, és nem tudjuk őket felhasználni arra, hogy a közös érdek előmozdítása céljából munkatársainkká váljanak.

Magyarország geográfiai helyzete azt mondja, hogyha Horvát–Szlavonországnak meg is adjuk az egyéniség kifejlődésére szükséges erőket, hogyha biztosítottuk is Horvátországnak az autonómiát, de annak a magyar állam testéhez kell tartoznia elválaszthatatlanul. (*Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.*) Vagy jönnek hozzánk szeretettel, és akkor mi is szeretettel fogadjuk őket, vagy ideköltjük erőszakkal és fegyverrel (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*), mert Magyarországot nem engedhetjük az ő törekvéseiknek kiszolgáltatni, és nem engedhetjük Magyarországot jövőjét lehetetlenné tenni. (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Ha egyszer Horvátországban meggyőződtek arról, hogy azt a kölcsönös összetartozandóságot biztosítani közös érdekünk, akkor keressük meg az alkalmat arra nézve, hogy az igazi szeretetet bensőbbé és állandóbbá tegyünk. De, mert nem akarják így a horvátok, azért mondtam el tapasztalataimat arra nézve, hogyan viselkedtek eddig, és hogy a jövő tekintetében sem számíthatunk jobb állapotokra, hacsak, amint utolsó megjegyzésemben említettem, nem tudjuk a társadalmi életet egymáshoz közelebbhozni.

Ezek után a kormányhoz fordulok, és azt mondom: mi nagyon sok ezeket meg milliókat köl-tünk katonai célokra; higgye meg nekem a magyar kormány, hogy Horvátországban az idetartozandóságnak őszinte érzetét, ha kell, kényszerűséggel is felkölteni annyira kötelességünk, hogy az felér szinte egy hadjáratnak a költségeivel. Pedig annyi költséget nem kell erre szánni. Nem is kell attól visszariadni, hogy a társadalmi összeolvadásnak lehetőségét megkísértsük. Azért arra kérem a t. kormányt, méltóztassék a nemzeti áldozatkészség igénybevételével is lehetőleg odahatni, hogy a horvát ifjak nagy száma jöjjön Magyarországra akár állami segéllyel, és igyekezzen megtanulni a magyar nyelvet, megszeretni a magyar nemzet szabadságszeretét, alkotmányhoz való ragaszkodását, viszont méltóztassék ugyancsak államsegéllyel odahatni, hogy magyar ifjak is menjenek Horvátországba, iskoláik egy részét esetleg ott végezzék, mindazonáltal anélkül, hogy az ártalmas

lenne. Így a kölcsönös összeköttetés, az érdekek összetalálkozása által a két ország, illetve az egységes nemzet polgárai közt képesek leszünk az igazi szeretetet és ragaszkodást felköltetni. *(Helyeslés.)* Higgyék el nekem a horvátok, hogy saját életük érdekében akkor cselekszenek jól, ha az én törekvésemet előmozdítani igyekeznek, mert minket sohasem vezetett más, mint hogy jól érezzék magukat az egységes magyar államban, amelyen kívül még az életet sem vagyunk hajlandók számukra megadni. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Én már most is kijelentem, most, mikor pártom nevében és megbízásából felszólaltam, hogy mi készek vagyunk a legmesszebb menő határokig elmenni, hogy a horvátok minden jogos óhaját kielégítsük, hogy boldogságukat, jólétüket előmozdítsuk, de csak egy kikötéssel: legyenek munkatársaink a magyar állameszme szolgálatában. Ezeket tartottam szükségesnek elmondani. *(Élénk helyeslés és éljenzés a szélsőbaloldalon.)*

Elnök: Kíván valaki a tételhez szólni? *(Nem!)* Ha szólni senki sem kíván, a tanácskozást befejeztek nyilvánítom.

Gr. Khuen-Héderváry Károly, Őfelsége személye körüli miniszter: T. Képviselőház! *(Felkiáltások balfelől: Kovácsevics kíván szólni! Felkiáltások jobbfelől: Már be van zárva a vita!)*

Ugron Gábor: Meg kell adni neki a jogot!

Elnök: Arról van szó, hogy az Őfelsége személyi körüli miniszter úr kíván nyilatkozni. Azután még mindig joga van Kovácsevics képviselő úrnak személyes kérdésben szólni. A tanácskozást már befejeztük, a tárgyhoz tehát nem szólhat.

Gr. Khuen-Héderváry Károly, Őfelsége személye körüli miniszter: T. képviselőház! *(Halljuk! Halljuk!)* Legyen szabad igen rövid szavakkal visszatérnem az előttem szólott t. képviselő úr felszólalására. *(Halljuk! Halljuk!)* Nem akarok beszédének egész tartalmával foglalkozni, mert az egyrészt nagyon messze vezetne, másrészt érzem, hogy mostani helyzetemben tulajdonképpen furcsa volna, hogy felelősséget vállaljak – bár vállalom moraliter – erről a helyről azon tényekért, amelyeket mint horvát bán tettem. Mégis a történelmi igazságnak, hogy úgy mondjam, kidomborítására szükséges, hogy egyet-mást megjegyezsek, amelyekre, gondolom, a t. képviselő úr is szívesen veszi, ha figyelmét felhívom. *(Halljuk! Halljuk!)*

Történelmi fejtegetéseiben a t. képviselő úr először is azon álláspontot jelölte meg, amelyet a horvát képviselők, illetőleg a horvát országgyűlés 1872-ben elfoglaltak, és amelyről igen helyesen mondta, hogy olyan kívánalmakkal állott elő akkor a horvát országgyűlés többsége, amelyek egyenesen ellentétben állottak az 1868-ban kötött egyezményvel, illetőleg az 1868: I. tc.-kel. Ez tökéletesen igaz, ez megfelel a történelmi igazságnak; csak azt szükséges még hozzátenni, hogy Magyarország kormánya természetesen nem volt hajlandó eleget tenni azon kívánalmaknak, amelyek az 1872. évi horvát programban ki lettek fejtve. 1873-ban elállott ugyan a horvát országgyűlés azon követelményektől, elfogadta pure et simple az 1868: évi I. tc.-ben lefektetett politikai elveket, és azok alapján lett azon revízió 1873-ban végrehajtva, amelynek az 1868-i törvény azon időben alávetett. Megjegyzem, hogy a tulajdonképpeni revízió mást nem is eredményezett, minthogy az 1868-i kiegyezés pénzügyi része más alapokra lett fektetve. Politikailag tehát nem mondható, hogy a magyar álláspont bármi tekintetben is rövidebbet szenvedett volna azon kevés paragrafusnak revíziója következtében, amely azon alkalmakkal szintén törvénnyé vált. Ellenkezőleg, legalább azon tapasztalatok alapján, melyeket szereztem, mondhatom, hogy a horvát ellenzék részéről az akkori kormánypártnak mintegy szemére vetett az, hogy dacára annak, hogy 1872-ben olyan nagy horvát követelésekkel és önállósági igényekkel lépett fel, mégis 1873-ban olyan bizonyos politikai megszorításokat is engedett ezen revizionális törvénybe felvételni, amelyek horvát szempontból az ellenzék felfogása szerint Horvátországra nézve károsak lettek volna.

Ebből csak az bizonyosodik be, hogy a magyar állam és a magyar országgyűlés sohasem tett olyasvalamit, és nem is lehet ezt róla feltételezni, ami kárára lett volna azon egység eszméjének, amelyet az 1868-i törvény alapjául kívánt tenni a magyar országgyűlés. *(Úgy van! jobbfelől.)*

Igaz, hogy 1879-ben nagyobb követelésekkel lépett fel az akkori horvát kormánypárt, azonban azoknak politikai része éppen nem érvényesült, és csak az elszámolás módjánál lett megint a pénzügyi rész bizonyos mértékig tekintetbe véve. Sajnos, hogy 1883-ban – és miután a t. képviselő úr

historice azon időbeli eseményekig is eljutott, erre is ki kell térnem – komoly összeütközés történt a politikai Magyarország és Horvátország közt, mert ekkor lehetne mondani, inkább egy belső elégtelenségnek már legmesszebb menő tulajdonképpeni jelei tűntek fel az országban. De mégis, ha historice akarjuk az egész dolgot tisztába hozni, nem kell elfelejtenünk, hogy csak akkor hajtatott végre a határőrvidéknek Horvátországgal való egyesítése. Aki az akkori viszonyokat figyelemmel kísérte, jól tudja, hogy voltak igen erős faktorok, akiknek az egységesítés sehogy sem tetszett, s akik meg szerették volna azt gátolni, és hogy az akkori horvát ellenzék tulajdonképpen ezeknek tett szolgálatot tudtán kívül, amikor oda ragadtatta magát, hogy lázadásig menő tüntetéseket inszenált az egész országban.

Ez igen sajnós körülmény, de ez nem tüntethető fel úgy, mint egy önállóan gondolkozó, önmagával egészen tisztában levő nemzeti mozgalom, hanem ez külbefolyásoknak is igen nagy részben származható fel. (*Felkiáltások balfelől: Ez igaz!*) 1886-ban ezen zavargások következtében, miután egy és más oldalról kívánatos volt, hogy azon elégtelenségnek okai, amely Horvátországban megnyilvánult, elenyésztesse, és helyreállítsa az a jó viszony, amely kívánatos, hogy Magyarország és Horvátország között fennálljon: egy regnikoláris bizottság küldetett ki. Igaz az is, amit a t. képviselő úr előadni szíves volt, hogy a horvát regnikoláris bizottság munkálatában fordultak elő olyan kifejezések és követelmények, amelyek nem felelnek meg egészen az 1868: I. tc. alapelveinek; de ne feledjük, hogy mindazonáltal az a kiküldött regnikoláris bizottság semmi eredményt nem tudott felmutatni, s hogy dacára annak, hogy pozitív eredménnyel nem tudott visszatérni a horvát regnikoláris bizottság, ez politikai következményekkel nem járt.

Mit jelent ez? Azt jelenti, hogy Horvátország többsége belátta azt, hogy azok a követelmények, amelyeket felállított volt akkori üzenetében, nem voltak helyénvalók, mert ha érezték volna azt, hogy azok helyénvalók, akkor bizonyára nem vették volna olyan nyugodtan a regnikoláris küldöttség eljárásának eredménytelenségét. Korántsem akarom vitatni vagy kétségbevonni, hogy Horvátországban és a horvát nemzet tagjai közt vannak olyanok, akiknek tendenciái messze elütnek azoktól, amelyeket a magyar nemzet történelmi és jogos kívánságai megkövetelhetnek, de ezt nem szabad rossz néven venni; előfordul ez mindenütt, a vélemények szabadsága ellen erőszakot alkalmazni nem lehet.

...Már voltam bátor felemlíteni, hogy Horvátország többsége, hosszú időn át volt alkalmam tapasztalni, legalább az utóbbi időkben nem adta jelét annak, hogy bármi tekintetben az 1868-ban alkotott törvényt megsérteni kívánná, és ha a képviselő úr azt mondja, hogy a többség kebelében is vannak olyanok, akiknek tendenciái ellenkeznek a magyar felfogással: lehet, hogy vannak, és lehet, hogy voltak, de ha közelebbről ismerné annak a pártnak a tagjait a képviselő úr, ha alkalma lett volna a dolgok mélyére hatolva velük eszmét cserélni, azt hiszem, ezt a véleményét megváltoztatta volna. Mondom, ha voltak olyanok, akikre egyenesen célzott a képviselő úr, nevezetesen az ottani kormánypárt egyik tagjára, akinek a tudomány terén más felfogása van, mint amilyen a magyar pozitív törvénnyel összevág – amit nem akarok kétségbevonni –, megnyugtathatom a t. képviselő urat, hogy soha szóba nem jött az illető képviselőnek politikai felelős állásban való alkalmazása, és azon 20 éven keresztül, ameddig én Horvátország élén állottam, az igazságügyi osztály élén mindig egy ember állott, és soha szóba nem jött annak helyettesítése.

Azt mondja a t. képviselő úr, hogy bizonyos rendszabályokkal és erőszakos fellépéssel azon jó viszony látszatát akartam volna fenntartani, amelynek fenn kellene állania Magyarország és Horvátország között. (*Halljuk! Halljuk!*) Bocsásson meg a képviselő úr, de azok az eredmények, amelyeket ő konstatálni szíves volt, ennek éppen az ellenkezőjét mutatják. (*Úgy van! jobbfelől.*) Ha én a látszat fenntartására törekedtem volna, akkor éppen azok a jelenségek, amelyekre ő most hivatkozott, talán nem nyilvánulhattak volna [meg]. De én éppen azt tartom, hogy abban a viszonyban, amely Magyarország és Horvátország közös érdekében van, nincs helye látszatnak, ott a valónak, az igazságnak kell uralkodnia, ott nem szabad semmit sem eltakarni, és azért én a magam részéről sem tartottam sohasem helyesnek az odavaló ellenzéki velleitásoknak útját vágni, és azok nyilvánulását lehetetlenné tenni. A választásokat illetőleg is mondhatom, hogy azok mindig úgy folytak le, hogy szabad tere

volt az ellenzéknek, hol nagyobb, hol kisebb mértékben. Ha ezzel szemben a t. képviselő úr a házszabályokat említi, igaz, azok szigorúak; de kérdés az, hogy mennyire lett azoknak szigora tényleg alkalmazva. Mondhatom, hogy ami éppen a klotúrt illeti, az 18 év alatt csak kétszer alkalmaztatott olyképp, hogy a vita három- vagy ötnapi tárgyalás után a házszabályok értelmében berekesztetett. Nem használtatott tehát az ki olyképpen, hogy az ellenvélemények kifejezésre ne juthattak volna. *(Úgy van! jobbfelől.)...*

Igen sajnálom, de a képviselő úr beszédének egész érvelését Kovácvics képviselő úr egyik tételére alapította, ti. arra, hogy a mostani horvát nemzedékre számítani nem lehet. Én korábbi rövid felszólalásomban megmondottam már, hogy sajnálom, hogy a képviselő úr általánosította azokat a jelenségeket, amelyeket felemlített, de most még tovább megyek, és azt mondom: igen nagy hiba volna részünkről elfogadni azt a tételt, hogy a mai horvát nemzedékre számítani nem lehet. Mert ha megnyilvánulása sokszor nem éppen kedvező színben tűnik is fel előttünk, különösen annak legfiatalabb részénél, azért mégis bátran mondhatom, hogy a mai nemzedékre nemcsak kell, de lehet is számítani. Mondhatom, hogy idővel a mai nemzedék fiatalabb része bizonyára el fog jutni annak belátásához, aminek belátására eljutottak már az öregebbek, hogy a Magyar- és Horvátország közötti kapcsolat nemcsak Magyarországnak, hanem Horvátországnak is nagy előnyére van. *(Úgy van! a jobboldalon.)* Ezt ők be fogják látni, s ez okból azért az ifjúságért és azért a nemzedékért, amely azon időben növekedett, amidőn én voltam szerencsés ott az ügyek élén állhatni, bátran vállalom a felelősséget. Azt hiszem, hogy e tekintetben senki sem fog engem megcáfolni, hogy arra a nemzedékre igenis nemcsak kell, de lehet is számítani már csak azért, mert azt saját belátása is arra fogja indítani, hogy viszont miránk is számíton.

Ezt annyival inkább szeretném, mert nem osztozom a t. képviselő úrnak ama nézetében, amelyet ő programként állított fel, hogy ti. azon esetben, ha nem sikerülne úgy, amint óhajtanó, a szeretet útján és a szeretet eszközeivel megteremteni a magyar és horvát nemzet között az összetartozás érzetét, akkor nincs hátra egyéb, mint ezt az érzetet erőszakkal felkelteni. De azt hiszem, erőszakkal jó érzetet nem kelthetünk fel; mert szerintem – és azt hiszem, e nézetemmel a magyar históriára hivatkozhatom – egyedül és kizárólag a törvényes út az, amely biztosíthatja azon érdekeket *(Mozgás a szélsőbaloldalon.)*, amelyeket a magyar parlamentnek igenis szem előtt kell tartania nemcsak a magyar nemzet, de bizonyára a vele államegységben és közösségben élő horvátok érdekében is. Ezeket kívántam elmondani. *(Élénk helyeslés a jobboldalon és a középén.)*

Elnök: Kovácvics István képviselő úr személyes kérdésben kíván szólni.

Kovácvics István: T. képviselőház! *(Halljuk! Halljuk!)* Komjáthy Béla igen t. képviselő úr beszédének alapját azon kijelentésemre fektette, hogy a mostani horvát nemzedékre nem kell számítani, hanem arról kell gondoskodni, hogy újabb és jobb érzületű nemzedéket teremtsünk. Meglehet, hogy sokan nem osztják ezt a nézetemet. Különösen az Őfelsége személyi körüli miniszter úr önagyméltósága is azon nézeten van, hogy ezzel a mostani nemzedékkel is lehet eredményre jutni. Nagyon szerencsésnek fogom érezni magam, ha ez lehetséges lesz, de véleményem szerint a legfőbb súlyt arra kell fektetni, hogy már az iskolákban a gyermekeket zsenge koruktól kezdve politikailag is nevelhesük. *(Helyeslés a szélsőbaloldalon.)*

A t. képviselő úr velem polemizálva azt mondja, hogy már az 1868: XXX. tc. megalkotásakor a horvátok alattomos módon kötötték meg az egyezményt; hogy érzelmük már akkor is más volt, hogy tehát nem voltak őszinték. Ez nem áll, mert az a párt, amely akkor az 1868: XXX. tc.-et a magyarokkal együtt megállapította, politikai tekintetben igenis őszinte és jóra való párt volt. A párt élén báró Rauch állott, akiről nem lehet feltételezni azt, hogy olyan párttal működött volna együtt *(Igaz! a szélsőbaloldalon)*, amely nem volt őszinte, és hogy nem akarta volna őszintén megkötni azt az egyezményt. Azonban a későbbi időtől kezdődik a visszafejlődés és a visszahatás, és azért csakis a magyar kormányt terheli a felelősség. Nem kellett volna engedni, hogy báró Rauch elúzessék, és akkor egész másképpen fejlődtek volna a viszonyok. *(Úgy van! balfelől.)* Az a hét év annyit rontott a viszonyokon, hogy 30 év alatt sem lehet azokat megjavítani. Ezért nem lehet nekünk, akik a legújabb időben ott szerepeltünk, szemünkre hányni, hogy ott voltatok, miért nem csináltatok jobban ti. Önök azon-

ban háromszáz esztendő óta beszélnek itt a viszonyok ellen, és nem képesek azokat megjavítani (*Derültség.*), mi sem vagyunk tehát képesek azokat 20 vagy 30 év alatt rendbehozni. (*Derültség.*)

A t. képviselő úr egy állítást is kockáztatott, amely nem áll, mert annak homlokegyenest ellenkezője a való. T. képviselőtársam ugyanis azt mondta, hogy a horvátok nemcsak a magyar nemzetet gyűlölik, hanem a magyar népet is, amely nép ott a horvátok között lakik.

Komjáthy Béla: Én a horvátokkal egy nyelvet beszélő szerbeket mondtam!

Kovácssevícs István: Én úgy értettem. De volt erről már szó, ha nem is éppen most, de a lapokban.

Komjáthy Béla: Az már lehet!

Kovácssevícs István: Horvátországban, jobban mondva Szlavonországban van egynéhány község, ahol tiszta magyarok laknak, azokkal azonban a horvátoknak soha semmi bajuk nem volt, iskoláik magyar iskolák, istentiszteletüket, amennyiben protestánsok, magyar nyelven végzik. Erre van bizonyítékom is. Tessék csak az újabb időkbeni lapokat átnézni, különösen pedig a *Magyar Szót* átlapozni. Ebben meg fogják találni Kuliffay Elek tordinci kálvinista pap cikkét, aki a *Magyar Szó*-ban egy nyilatkozatot tett közzé, amelyben azt mondja, hogy a horvátok, sem a nép, sem a hatóság a magyarok ellen soha semmi gyűlöletet nem hirdettek, hanem velük ezek mindig a legjobb egyetértésben éltek.

Az én kívánságom fedi a t. képviselő úr kívánságát, mert én is azt akarom, hogy Horvátországban mindenkitől megköveteltessék az, hogy a magyar állam egységét elismerje (*Élénk helyeslés a bal- és a szélsőbaloldalon.*), hogy annak az egységnek, annak az államnak hű és őszinte polgára legyen. (*Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.*) Erre kell törekednünk. Hogy milyen úton fogunk idejutni, ez más kérdés, és erről más úton kell gondolkozni. A tény az, hogy a mostani helyzeten javítani kell, ha török, ha szakad. (*Élénk helyeslés a bal- és a szélsőbaloldalon.*)

E

1904 aug. 17

Antal Gábor református püspök beszéde a nemzetiségi kérdés horvát- és magyarországi vonatkozásairól az 1904. évi költségvetés főrendiházi vitájában

Főrend. Napló, 1901–1906. III. 55–58. 1.

Azt látom továbbá a költségvetésből, hogy bizony emelkedett országunk kiadása azon a címen is, hogy új pénzügyi egyezséget kötöttünk Horvátországgal, és az átalány összeg nagyobb lett. Sokan a kormányt ezért az egyezségért kárhoztatták. Én nem kárhoztatom, ámbár nagyon jól ismerem a horvát viszonyokat, tudom, hogy ott sokan vannak olyan egyének, olyan vezetők, olyan pártok, akik Magyarországnak nemcsak nem jó fiai, de úgymond mondhatnám, nem jóakarói. Mégis a horvátoknak igen nagy, józanabb része feltétlenül tudja, feltétlenül elismeri, hogy az ő jövője, a maga nemzeti-ségének biztosítása csak Magyarországgal kapcsolatban érvényesíthető, hogy ellenségei ugyanazok, mint a magyar államé, félnie ugyanazoktól kell, mint a magyar államnak.

Azonban vannak egyének, sőt párt is, amely valósággal magyargyűlölettel van eltelve. Hiszen látjuk, itt nálunk a ház tetején a magyar és a horvát zászló ma is szép egyetértésben megvan anélkül, hogy akadna e hazában magyar ember, akinek az ingerültséget okozna, ezzel szemben, ha ott a közös magyar és horvát ügyekben egy zászlót tűzünk ki, mindig akadnak emberek, akik igyekeznek azt meggyalázní, sőt meg is gyalázzák.

Mi ennek az oka? Az, hogy következetesen elejétől fogva nem ápoltuk ezt a viszonyt úgy, amint azt a törvény kívánta, nem vettük gyakorlatba mindazon jogokat, amelyeket nekünk Horvátország irányában a törvény adott, sőt különösebben nem voltunk figyelemmel olyan törvényekre, amelyeknek érvényesülése ott a mi államunknak határozottan érdekében áll. Én csak úgy felemlítem, hogy az

1848. II. tc. 8-ik §-a azt mondja (olvassa): „Ő Felsége már kegyelmesen elrendelte, hogy a magyar nyelv a kapcsolt részekbeli fő- és minden középiskolákban mint rendszeresített tudomány tárgyalassék.”

Amikor én erre hivatkozom, méltóságos főrendek, emlékezetökbe idézni kívánom azt, hogy Horvátországnak [az] 1868. évig nincsenek Magyarországtól külön törvényei, ugyanazon közös törvények vannak csak, mert nem volt horvát országgyűlés, ők voltak kapcsolt részek és voltak határőrvidék, de törvényei ugyanazok, és ez a törvény őrájuk nézve ma is érvényes, ezt az 1868: XXX. tc. érvényéből ki nem forgatta. És amint én ismerem a viszonyokat és a helyzetet Horvátországban, ez a törvény keresztül is volna vihető, ahhoz nagyon kevés kellene, hogy Horvátország minden középiskolájában a magyar nyelv mint kötelezett tantárgy – miként nálunk a német nyelv – taníttassék.

És ez már nagyon sokban közelebb hozná a két nemzetet, annak fiait egymáshoz. A magunk részéről is – azt mondom – a horvátokkal való barátságot, a horvátokkal való testvériséget kell ápolnunk nemcsak azért, mert kívánja ezt az a törvény, amelyet velők megkötöttünk 1868-ban – adtunk nekik sokat vagy keveset, de amit adtunk, azt kell, hogy becsületesen oda is adjuk, meg is tartsuk –, hanem a magunk részéről különösen oda kell törekednünk, hogy a közös ügyekben működő kormányhivatalnokok, akik odarendeltetnek – értem itt a vasutat, távírdát, postát és a többit – ne büntetésképpen helyeztessenek oda, hanem arra a féltett pontra éppen a legjobb elemeket kell helyezni, és hogy ezek örömmel menjenek oda, adjunk nekik ott külön működési pótlékot, de kívánjuk meg tőlük, hogy viszont a horvát nyelvet úgy-ahogy értsék, hogy ottan a közönséget – miután azt mondják, hogy ez üzlet – lehetőleg kiszolgálni tudják. Ilyen módon kölcsönösen ott taníttassék az iskolákban kötelezőleg a magyar nyelv, mi a saját közös hivatalnokainktól várjuk el, hogy ők megtanulják, ha oda akarnak menni, a horvát nyelvet, és jutalmazzuk őket, ha ott szolgálnak.

Ezzel igen sokat lehetne elérni, és azt a viszonyt, amely bizonyos, most sok tekintetben feszült, jobbá, kedvezőbbé, bensőbbé lehetne tenni.

Itt a horvátországi kérdéssel vetek fel én egy más kérdést is, amely engem különösebben érdekel. Sajnálom, hogy sem a horvát miniszter úr, sem a bán úr nincs itt, mert csakugyan ez a hely az, ahol mégis ilyen dolgok szóba hozhatók.

Amint mondtam, Horvátországnak Magyarországgal közös törvényei vannak 1868-ig, 1868 óta azonban a belügy, igazságügy, továbbá a vallás- és közoktatásügy tekintetében Horvátország önállóan hoz törvényeket.

Most az a helyzet, hogy van egy 1868. évi LIII. törvénycikkünk, amely Magyarországon a vallásfelekezetek közötti viszonyosságot szabályozza. Horvátországban 1868 óta nem hozatott más ilyen törvény, mint az 1898. évi május 7-i törvény, amely azonban inkább csak a horvát gyülekezetnek a magyarországi egyházi hatóságokhoz való tartozására és anyagi segélyezésére vonatkozik.

Ennek mi a következése? Horvátország azt mondja, hogy a protestánsok és katolikusok közötti viszony Horvátország területén legutóbb a magyarországi 1844. évi III. törvénycikk által szabályoztatott. Igaz, hogy ezen törvény 5. §-a azt mondja (olvassa): „A római katolikus vallásról az evangélika vallások bármelyikére az áttérés eseteit illetőleg rendeltetik” stb., és el van mondva e törvényben, hogy a római katolikus ember hogyan térhet át az evangélika vallásra. De ezzel szemben azt mondják, hogy ez nem szabályozza ám a protestánsoknak a katolikus vallásra való áttérését, tehát itt a baj nem orvosoltatik.

Méltóztassék csak elgondolni, hogyha Horvátországban egy katolikus ember protestánsná akar lenni, akkor kétszer kell jelentkeznie a plébánosnál 30 napi időközben tanúkkal stb.-vel, amint ezt Magyarországon a törvény rendeli, ha pedig protestáns ember akar katolikussá lenni, sehol sem kell jelentkeznie; felveszik azonnal minden formalitás nélkül. Az már magában véve is visszás dolog – mert hiszen egy állampolgárság van –, hogy egy és ugyanazon állam polgárai a legszemélyesebb vallási ügyekben ilyen ellentétes törvények alatt állanak. De még visszásabbá lesz a dolog azáltal, hogy azon ott lakó emberek több mint felerészben csak ideiglenesen, 5–6 hétig vagy legfeljebb fél évig tartózkodnak ott, és azután visszatérnek Magyarországra. Ha azt mondjuk az illetőnek, hogy: „Te magyar állampolgár vagy, és a mi egyházunk tagja vagy; te nem tértél át, mert nem tértél át a katolikus

hitre,” erre azt feleli: „Én egyszerűen jelentkeztem, és felvettek,” és követeli, hogy ismerjék el most már az ő áttérését Magyarországon is törvényes áttérésnek, holott itt az illető egészen más törvények alatt van.

Nagyon kérném – és személyesen is akartam kérni – a mélyen t. bán és horvát miniszter urakat, hogy ezt a nagy ellentétet valamiképpen kiegyenlíteni méltóztassanak.

A költségvetések további emelkedését látom a magyar nemzetiségi és népoktatás ügyének előmozdítása körül. Erre csakugyan azt mondom, hogyha valamire áldoz ez az ország, erre a célra kell áldoznia. Ennek a célnak az anyagiakon kívül nagyban szolgálatára fog válni, ha benyújtatik és valóssággá válik a népoktatási törvény módosításáról szóló törvényjavaslat, amelynek tervezetét a mélyen t. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr ankétek elé is terjesztette. Azt tartom, méltóságos főrendek, hogy különösen nem magyar anyanyelvű és nemzetiségű polgártársaink a magyar nemzetiségnek és annak, hogy a magyar nyelvet kedvvel tanulják, és tudják is, leginkább azáltal nyerhetők meg, ha papjaik és tanítóik beszélnek, értik és szeretik a magyar nyelvet.

Én a törvényeket forgatván, azt látom, hogy az 1840. évi VI. törvénycikknek 8. §-a így hangzik: „Ezentúl minden vallásbeli különbség nélkül plébánosoknak, egyházi szónokoknak, káplánoknak és segédeknek csak olyanok alkalmaztassanak, akik a magyar nyelvet tudják.” Vajon végre van-e ez 64 év után hajtva, hogy nálunk bármely felekezetenél csak olyan lelkészek működnek, olyan szónokok és káplánok vannak, akik a magyar nyelvet tudják?

Én kételkedem, hogy ez végre volna hajtva, sőt vannak az ellenkezőre bizonyos tapasztalataim. És miért? Nemigen szoktunk az ilyen dolgokkal tüzetesebben foglalkozni, mégis érdemesnek tartom felemlíteni, hogy a görögkeleti szerb egyháznak a tulajdonképpeni magyar állam területén nincsen egyetlenegy szeminárium vagy teológiai intézete, hanem van Horvátország területén, Karlócán, olyan helyen, ahová nem terjed ki a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr befolyása és keze. Gondolhatjuk-e azt, hogy ott jó magyar hazafiakat, mint a törvény kívánja, a magyar nyelvet értő papokat neveljenek? Milyen mást látok és még abban az államban is, amely nem nemzeti állam, Ausztriában. Ausztriában ott van a bukovinai érsekség. Ez a román és szerb érsekség. Ott nem választották külön, hanem úgy hívják, ortodox egyház. De az ortodox egyháznak minden papja csak a csernovici egyetemen tanul államilag kinevezett tanároktól, és mikor beszélünk velök, azt mondják, akinek tetszik, ruténul, kinek tetszik, orosz nyelven, de a többit mind német nyelven.

És meglepődve mondják, hogy hát Magyarországon nem volna-e kötelező a magyar nyelv a teológiai intézetekben mint tannyelv? Szégyennel felelek, hogy bizony nem. Még a budapesti tudományegyetemen is az összes tudományok tannyelve a teológiai fakultáson a latin, nincs benne egyetlen magyar sem. Hát ha az ortodox egyházra nézve Bukovinában ez nem sérelem, hogyan volna sérelem ez nálunk; hogyha ez a nyílt törvény, amely meghozatott, mely szentesítve van, nemcsak a papíron marad, hanem ellenőriztetik?

Igenis, a teológiai akadémiákon minden felekezetenél, valamint a tanítóképzésben legyen a tannyelv magyar. Csak akkor várhatjuk, hogy nem magyar ajkú polgártársaink is, később, talán évtizedek múlva, valamennyire beszéljék és szeressék is a magyar nyelvet...

35

Kis-Küküllő vármegye törvényhatóságának felirata az állami népiskolákban „a hitoktatásnak az összes felekezetek által magyar nyelven való eszközlése” tárgyában¹

A

1904 jún. 30

Csató Gábor Kis-Küküllő vármegye alispánjának átírt a megye törvényhatóságához a Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi miniszterhez fenti ügyben intézendő felirat tárgyában

Áll. Levéltár (Bratislava) Alisp. iratok 1900–1913. 15.735/1904.
(Másolat)

Kis-Küküllő vármegye közönségétől
6323. és 6655/1904. szám²
309. jkv.

Kedves Barátaink és Atyánkfiai!

Az állami népiskolákban a hitoktatásnak az összes felekezetek által magyar nyelven való eszközlése céljából teendő törvényhatósági intézkedés érdekében Vallás- és Közoktatásügyi Minis[z]ter Úr-hoz intézett feliratunkat oly kérelemmel küldjük meg, hogy azt hasonló szellemű felirattal pártolni szíveskedjete.

Kelt Kis-Küküllő vármegye Törvényhatósági Bizottságának Dicsőszentmártonban 1904. évi június hó 30-ikán tartott rendkívüli közgyűléséből.

Kis-Küküllő vármegye közönsége nevében:

Csató Gábor
alispán

¹ Kis-Küküllő megye törvényhatóságának felirata a nemzetiségi nyelvű hitoktatás elleni állásfoglalásával újabb lépést jelent a népoktatási törvény módosítását célzó *Berzeviczy-féle törvényjavaslat* (l. 37. sz. irat) társadalmi-közéleti előkészítése terén. A felirat – irattári példánya a Pozsony megyei alispáni iratok között maradt fenn – képviselőházi fogadtatásáról nincs közelebbi értesülésünk. Feltehető azonban, hogy Kis-Küküllő megye törvényhatósága (mint Pozsony megyéhez) az ország valamennyi törvényhatóságához eljuttatta a közölt feliratot. (B)

² Az irat felzetén – a Pozsony megyei törvényhatósági bizottság előadójának tulajdonítható jegyzetként – az alábbi feljegyzést olvassuk: „A törvényhatósági bizottság az állandó választmány javaslatához képest a törvényhatóságnak a Vallás- és Közoktatásügyi Minis[z]terhez 6323 és 6655 /1904.sz. alatt kérdéses 301 jkv.”

B

1904 jún. 30

Kis-Küküllő vármegye törvényhatóságának felirata Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi miniszterhez „a hitoktatásnak az összes felekezetek által magyar nyelven való eszközzése” tárgyában

Áll. Levéltár (Bratislava) Alisp. iratok 1900–1913. 15.735/1904.
(Egykorú nyomtatvány)

6323. és 6655/1904. szám
309. jkv.

Kis-Küküllő vármegye közönségétől
Másolat

Nagyméltóságú
Vallás- és Közoktatásügyi Minis[z]ter Úr!
Kegyelmes Urunk!

Vármegyénk Törvényhatósági Bizottsága a legnagyobb lelkesedéssel csatlakozott törvényhatósági Közigazgatási Bizottságunknak 1904. évi 96. jkv. szám alatt hozott azon határozatához, melyben kimondotta, hogy Nagyméltóságodnak a népoktatási törvény revíziója érdekében beindított akcióját midőn a legnagyobb örömmel üdvözli, egyúttal arra kéri, intézkedjék e törvényjavaslat keretében arról, hogy a mai visszás, helytelen s a magyar nemzet állam¹ méltóságát mélyen sértő állapot megszüntetésével jövőre minden állami népiskolában az összes felekezetek kötelesek legyenek a hitoktatást magyar nyelven végeztetni.

Teljes tudatával bírnak annak, hogy az iskolasoros gyermekek pontos beiskolázása, a szükségnek megfelelő számú iskolák szervezése, a magyar nyelv sikeres tanítása és a tanítóképzés reformálása mily nagy fontosságú tényezők egy helyes nemzeti közoktatásügyi politikának, s tudásával bírnak annak is, hogy ezen eszméknek célszerű megvalósítása nemcsak népoktatásügyünket fogja előbbre vinni, de nemzeti konszolidációnknak is fontos tényezője lesz.

Nagyméltóságod magasztos törekvéseinek nagy horderejét mi, a nemzetiségek között kisebbségben élő magyarok² ismerhetjük és méltányolhatjuk legjobban, mert hiszen nemcsak a létért, de faji és nemzeti jellegünk fen[n]tartásáért is állandó nehéz harcot kell vívnunk, azért, hogy az idegen nemzetiségekbe való beolvadás veszélyét elkerülhessük.

Ép[p]en ezért örömmel üdvözöljük Nagyméltóságodat a magyarságra nézve üdvössé válható akciójának beindításáért, mert e cselekményében is céltudatos és a magyar nemzetiségi kultúrának fejlesztésére irányuló erélyesebb politikának megnyilatkozását látjuk.

Midőn ezt a legnagyobb készséggel elismerjük, a magunk részéről is teljesen igazat kell adnunk a Közigazgatási Bizottság által a nemzetiségi nyelven történő hitoktatással szemben elfoglalt álláspontnak.

Tény ugyanis az, hogy hazánk államiskoláiban a különböző nemzetiségekhez tartozó hitfelekezetek a magyar nyelv teljes mellőzésével, kizárólag nemzetiségi nyelvükön tartják a valláserkölcsi oktatást, ami a magyar állam tekintélyét gyengíti, és igen alkalmas arra, hogy az államhatalom erejébe vetett hitet megingassa.

Ép[p]en azért, mert ez állapot a magyar állam méltóságát sérti, s mert annak megszüntetése az állam nyelvének fokozottabb mérvben való érvényesülését jelentené, és még több lehetőséget nyújtaná arra, hogy államunk nyelvét, a magyart, e hazának minden polgára jobban és tökéletesebben

¹ Az eredetiben nagy kezdőbetűvel: Magyar Nemzet Állam

² A felirat meglepő észrevétele. A századforduló éveinek nemzetiségi tárgyú hivatalos magyar iratanyagában eddig a magyarságnak az egykorú ország más ajkú népeihez viszonyított kisebbségi számarányára utaló megjegyzéssel – regionális viszonylatban sem – találkozunk.

elsajátíthassa, és mert ily irányban való minden haladás egyúttal a nemzetállam³ teljesebb kiépítéséhez közelebb vezet, s a hitoktatás hazafias irányának ellenőrzését s ily módon az államhatalom ez irányban fennálló kötelességeinek fokozottabb mértékű teljesítését teszi lehetővé: tisztelettel kérjük Nagyméltóságodat, méltóztassék az új népoktatási törvényben intézkedni aziránt, hogy jövőre az állami elemi iskolákban minden tantárgy, tehát a hittan is – kizárólag magyar nyelven taníttassék.

Kelt Kis-Küküllő vármegye Törvényhatósági bizottságának 1904. évi június hó 30-ikán tartott rendkívüli közgyűléséből.

Kis-Küküllő vármegye közönsége nevében:

Csató Gábor
alispán

36

Miniszterelnökségi iratok a „magyar görögkeleti egyház” létesítését célzó kormányzati akció előtörténetéhez¹

A

1904 júl. 7

A Központi Statisztikai Hivatal jelentése gr. Tisza István miniszterelnök részére a hazai gör. kel. vallású magyarságra vonatkozó népszámlálási adatok tárgyában

ME I. ügyoszt. 2762:1906 (249–256.)

„Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!”

„Tiszteletteljes hivatkozással Nagyméltóságodnak múlt évi december hó 12-én 5.051/M.E.I. szám alatt kelt magas rendeletére, bátor vagyok a hazánk gör. kel. vallású népességére és különösen a görögkeleti vallású magyarságra vonatkozó adatokat tartalmazó összeállítás húsz példányát fölterjeszteni. Ez összeállítás, amelyet könnyebb áttekintés kedvéért célszerűnek látszott kinyomtatni, mégpedig az ügy titkos természetére való figyelemmel: korlátolt számban (100 példányban) és kézirat gyanánt, magában foglalja mindazon adatokat, amelyek közlését Nagyméltóságod hivatkozott nagybecsű rendelete kívánja. Így az 1. sz. táblázat a gör. kel. vallású népesség számát törvényhatóságokint mutatja ki, az illetékes gör. kel. egyházi főhatóságok megjelölésével és az alájuk tartozó anyaegyházak számának feltüntetésével, részletezve a görögkeleti vallású népességét anyanyelv és magyarul tudás szerint, s kimutatva a görögkeleti vallású népességnek s ebből a magyar anyanyelvűeknek a számát az 1880. és 1890. évi népszámlálás szerint. A 2. számú táblázat ugyanezen adatokat tartalmazza, de csupán azon községekről, amelyekben legalább 50 magyarul tudó gör. kel. vallású lakos találtatott. E két, csupán törvényhatósági összegeket tartalmazó táblázat után a 3. sz. táblázatban név szerint ki vannak mutatva azok a községek, amelyekben legalább 50 magyarul tudó gör. kel. vallású egyén lakik. Ezen egymás után a földrajzi fekvés és közigazgatási beosztás rendjében sorakozó 683 község mindegyikénél meg van nevezve a gör. kel. egyházi beosztás (az anyaegyház és az egyházmegye székhelye, amelyhez a község tartozik), fel vannak tüntetve a községben előforduló többi nemzetiségek és hitfelekezetek, a gör. kel. vallású lakosság megoszlása anyanyelv és magyarul tudás szerint, végül a gör. kel. vallású és ebből magyar anyanyelvű népesség 1880-ról és 1890-ről. Teljesen

³ Az eredetiben nagy kezdőbetűvel: Nemzetállam

¹ Az itt közölt iratok – mint az iratanyag összefoglaló címe is jelzi – a „magyar görögkeleti egyház” létesítésére irányuló, több mint egy évtizedes múltra visszatekintő kormányzati akció előtörténetéhez tartoznak. – A kérdés érdemi tárgyalására a továbbiakban (Iratok V. köt.) visszatérünk.

ugyanezen adatokat tartalmazza a következő 3/b számú táblázat is, csak hogy nem földrajzi fekvés, hanem a magyarul tudók számának folyó sorrendjében közölve a legalább 50 magyarul tudó görögkeleti vallású lakossal bíró községeket. A 4/a számú táblázat azon községeket sorolja föl, amelyekben a magyar anyanyelvű görögkeletiek a község összes görögkeleti lakosságának abszolút többségét alkotják, a 4/b számú táblázat pedig azokat, amelyekben a (magyar és nem magyar anyanyelvű) magyarul tudó görögkeletiek a község összes görögkeleti lakosságának abszolút többségét teszik, végül a 4/c táblázat azt a 9 községet jelöli meg, amelyekben a magyarul tudó görögkeletiek (magyar és nem magyar anyanyelvűek együtt) a község nem csupán görögkeleti vallású lakosságának, hanem összes népességének abszolút többségét alkotják. A most következő utolsó táblázat a gör. kel. vallású népességet egyházi hovatartozás szerint csoportosítja. Tekintettel arra, hogy az 1868. évi IX. tc. a görögkeleti egyházat nemzetiségi alapon szervezte újjá: a görögkeleti szerb és görögkeleti román egyháztartományokat létesítvén, s tekintettel arra, hogy a görögkeleti szerb és görögkeleti román egyházmegyék hatósági területe egymást sokszor keresztezi (ugyanazon törvényhatóság területén, sőt nem egyszer ugyanabban a községben is úgy szerb, mint román egyházi főhatóság alá tartozó anyaegyházak állanak fenn), e csoportosítás csak úgy vihető keresztül szabatosan és a törvény szellemének megfelelően, ha a görögkeleti szerb egyházi főhatóságok alá csak az oláh anyanyelvű görögkeletieket sorozzuk. Annak ugyanis, hogy a görögkeleti egyház nemzetiségi alapon szerveztetett, tisztelettel alulírt hivatal nézete szerint először is az a logikus folyománya, hogy görögkeleti szerb egyházi főhatóság alá görögkeleti vallású, oláh anyanyelvű és görögkeleti román egyházi főhatóság alá görögkeleti vallású szerb anyanyelvű egyén nem tartozhatik. Ennélfogva a m. kir. központi statisztikai hivatal a gör. kel. vallású hívők egyházi főhatóság szerint való beosztásánál az 5/b és 5/c táblázatokban úgy járt el, hogy szerb egyházi főhatóság alá tartozónak csak a szerb, román egyházi főhatóság alá tartozónak csak az oláh anyanyelvű görögkeletieket tekintette, amiből következik, hogy ha valamely törvényhatóság területén pl. csak szerb anyaegyház állott fenn, az ugyanezen törvényhatóság területén lakó oláh anyanyelvű görögkeletiek – román egyházi főhatóság alá tartozó anyaegyház hiányában – úgy tekintettek, mintha egyházi főhatóság alá nem tartoznának. A m. kir. központi statisztikai hivatal ugyanis imént kifejtett felfogásához képest a gör. kel. vallású, de oláh anyanyelvű egyéneket nem sorozhatta a görögkeleti szerb egyházi főhatóság alá, de nem oszthatta be a szóban forgó esetben görögkeleti román egyházi főhatóság alá sem, mert ha a kérdéses község törvényhatóságának területén egy görögkeleti román egyházmegyének sem volt anyaegyháza, am. kir. központi statisztikai hivatal nem is tudhatta, hogy az illető község oláh anyanyelvű, gör. kel. vallású lakosai a három görögkeleti román egyházi főhatóság (erdélyi, aradi, karánsebesi) közül melyiknek a hatósága alá volnának sorozandók. Hasonló volt az eljárás azon szerbekkel, akik oly törvényhatóságban laktak, amelynek területén csak görögkeleti román egyházi főhatóság alá tartozó anyaegyházak voltak. Tisztelettel bátor vagyok megjegyezni, hogy ezen – a törvény szelleméből folyó eljárás követeése igen csekély számú oláhot és szerbet rekesztett ki az egyházi főhatóság alá tartozók soraiból: az anyaországnak összesen 1 715 075 oláh anyanyelvű gör. kel. lakosságából mindössze 2 475-en s a 428 725 főnyi görögkeleti szerb népességből 486-an maradtak ki az egyházi főhatóság alá történt beosztásból, amely számokban már benne vannak azon görögkeleti oláhok és szerbek is, akik lakóhelyének törvényhatóságában egyáltalában nincs (se román, se szerb) anyaegyház.

Gyakorlati szempontból és különösen a magyarság szempontjából sokkal fontosabb következménye a görögkeleti egyház nemzetiségi alapon történt újjászervezésének az, hogy a hivatal tiszteletteljes nézete szerint az ez idő szerint fennálló görögkeleti egyházi főhatóságok alá a görögkeleti egyháznak mai, nemzetiségi szervezetében elvileg csak oláh és szerb nemzetiségű görögkeleti vallású egyének tartozhatnak, és sem a szerb, sem a román egyházi főhatóságok hatósága nem terjedhet ki sem a magyar, sem a cigány, sem (az oláhot és szerbet kivéve) az egyéb anyanyelvű görögkeletiekre. Ez a tétel nem csupán következtetés útján, teoretikus alapokon építhető fel, arra az álláspontra helyezkedve, hogy ha egyszer valamely egyház nemzetiségi alapon szerveztetett, akkor az ezen egyház hierarchikus főhatóságai alá való tartozás kritériuma csak a hívő nemzetisége lehet, de tételes bizonyítékokat is találunk e felfogás támogatására. Így a görögkeleti egyház szervezéséről szóló 1868. évi

IX. tc. 9. §-a a nem szerb és román anyanyelvű görögkeletieknek autonómiát biztosít, az e törvény végrehajtása körül kiadott királyi és miniszteri rendeletekből határozottan ki lehet olvasni, hogy az említett törvénnyel nemzetiségi alapokra fektetett görögkeleti egyházak szerb és román egyházi főhatóságai alá csak az oláh és szerb anyanyelvű hívők soroztattak. Így pl. az 1868. augusztus 10-én a görögkeleti szerb metropolia egyházi, iskolai stb. ügyének szabályozása tárgyában kelt királyi rendelet 4. bekezdése „a görögkeleti *románok* részére felállított, a szerbekével egyenlő jogú” metropoliáról beszél. Ugyane rendelet III. fejezetének 17. §-a szerint a *szerb* iskolákban tanítóul csak a *szerb nemzet* görögkeleti hitű egyénei alkalmazhatók. Hasonlóképpen az 1872. évi 17 565. számú vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendelet 58. §-a szerint a görögkeleti szerb egyház felekezeti iskoláiban csak görögkeleti *szerbek* alkalmazhatók. De ezeken kívül egész sorát lehetne idézni különösen a szerb egyházi kongresszusra, a szerb egyházi alapokra és iskolákra vonatkozó rendeleteknek, amelyekben lépten nyomon „a szerb nemzet görögkeleti hitű egyénei” kifejezéssel találkozunk, kétségtelen jelül annak a felfogásnak, hogy szerb egyházi főhatóság alá csak szerb anyanyelvű egyének tartozhatnak.

Ha azonban elvileg kétségtelenül így áll is a dolog, a valóságban mégis úgy alakult a helyzet, hogy a görögkeleti szerb és román egyházi főhatóságok nemcsak a görögkeleti szerbekre és oláhokra, de a többi görögkeleti vallású nemzetiségekre s köztük a magyarokra is kiterjesztik főnhatóságukat, 31 833 magyart, 16 710 cigányt és 6 850 egyéb anyanyelvű egyént olvasztván be egyháztartományaikba.

Ez az állapot pedig jogtalan, s emellett a magyarság szempontjából veszedelemmel is jár. Jogtalan volta a főntebb tisztelettel előadottakból következik; a magyarságot fenyegető veszedelem pedig világossá lesz előttünk, ha meggondoljuk, hogy sem a szerb, sem a román egyház semmi gondot sem fordít arra, hogy magyar híveivel az egyházi életben anyanyelvükön érintkezzenek, magyar községekben magyarul tartsa az isteni tiszteletet, s a szentségek kiszolgáltatásánál s általában az egyházi funkciók végzésénél a magyar nyelvnek nemcsak mint az állam nyelvének, de mint a hívő által egyedül értett, tehát az egyház céljai szempontjából is egyedül jogosult nyelvnek megadja az őt megillető teret. Hogy ez valóban így van, hogy a görögkeleti szerb és román egyház nemcsak nem teljesíti a magyar nemzeti állam kiépítésében minden egyházat megillető feladatot, sőt úgy látszik, szándékosan mellőzi és a háttérbe szorítja az egyházi életben az állam nyelvét, arról szomorú bizonyágot szolgáltat az a tény, hogy a közül a 108 (legalább 50 magyarul tudó görögkeleti lakost számláló) anyaegyház közül, amelyben a 4/b táblázat adatai szerint a magyarul tudók az összes görögkeletiek abszolút többségét alkotják, csak 15-ben, ún. Alsóboldogasszonyfalva, Alsócsernáton, Békéscsaba, Bölön, Hódmezővásárhely, Kecskemét, Kökös, Lisznyó, Mikóújfalva, Miskolc, Nagyajta, Nagyalambfalva, Sepsiszentgyörgy, Szentes és Vargyas anyaegyházakban használtatott a hitszónoklatoknál *kizárólag* a magyar nyelv, Aldobolyban pedig oláh melléknelv mellett, úgyhogy 3 magyar hitszónoklatra egy oláh következett, végül Uzonban az oláhval egyenlően váltakozva. 91 olyan anyaegyházban tehát, amelyben a magyarul tudók az összes görögkeleti hívek abszolút többségét teszik, a magyar nyelv a hitszónoklatoknál teljességgel nincs alkalmazásban, valamint nincs használatban azon több százra menő anyaegyházakban sem, amelyekben a magyar anyanyelvű és magyarul tudó hívek az összes görögkeleti híveknek jelentékeny (20–50%-os) kisebbségét alkotják. Különösen súlyt kell helyeznünk arra a körülményre is, hogy a magyar anyanyelvű görögkeletieknek a népszámlálás alkalmával konstataált 31 833-at tevő száma mélyen alatta marad a valóságnak, minthogy a román nemzeti egyház hamis bélyege által félrevezetve, a számlálóbiztosok a gör. kel. vallású magyarokat igen sokszor jegyezték be oláhoknak vagy románoknak, sőt a dákoromán eszméktől szaturált papjai és tanítói által félrevezetett és lelkiileg inficált görögkeleti magyar nép maga is nemegyszer vallja magát oláhnak.

Ez adatok láttán csak ismételhethetjük, hogy a gör. kel. román és szerb egyházak határozottan ellenségei az állameszmének: nemcsak hogy nem magyarosítanak, de a magyarosodásnak útját állják, sőt a kezükbe adott egyházi hatalmat, amelynek már csak annál a nagy hatásnál fogva is, amelyet éppen a görögkeleti szertartások nagy külső pompája az alacsonyabb műveltségű nép lelki világára gyakorol, kétségtelenül roppant ereje van, a magyarságnak nemzetiségéből való kivetkőztetésére igyekeznek használni.

Éppen ezért nemcsak az 1868. évi IX. tc. szelleme, de a magyarság érdeke is parancsolóan követeli, hogy a magyar görögkeletieket a szerb és román görögkeleti egyházak veszélyes hatása alól kiszabadítsuk. Vonjuk le az 1868. IX. tc. végső konzekvenciáit, s ha egyszer nemzeti alapon szerveztük a görögkeleti egyházat, s autonóm egyházi szervezetet juttattunk a görögkeleti szerbeknek és oláhoknak, ne vonjuk meg a külön egyházi szervezkedés jogát attól a 31 833 (sőt a valóságban talán háromszor annyi, tehát kb. 100 000) görögkeleti vallású magyartól sem, akik a mai szervezetben az eloláhosítási és elszlávosítási törekvéseknek ki vannak szolgáltatva. E nemzetellenes törekvések ellen leg-hatékonyabb ellenszer volna s egyúttal bizonyos helyeken a magyarosodás előmozdítására is szolgálna egy magyar görögkeleti püspökség felállítása, amely főhatósága alatt egyesítené az összes magyar görögkeletieket, s hatalmas vonzóerőt gyakorolna azokra a magyarul tudó idegen ajkú görögkeletiekre, akik egy része bizonyára csak azért nem vallotta magát magyarnak, mert idegen szellemű egyházi főhatóság és magyarelles érzésű lelkipásztorok hatása alatt áll.

Ily magyar görögkeleti püspökség felállítása pénzügyi nehézségekbe sem ütköznék. Ugyanis – amint erről a vallás-és közoktatásügyi minisztérium bővebb felvilágosításokkal szolgálhat – számos nagy vagyonú s az idők folyamán teljesen elmagyarosodott macedo-görög eredetű plébánia van, amelynek hívei kihaltak vagy kihalófélben vannak (amilyenek pl. Kecskemét, ahol 67, Komárom, ahol 41, Eger, ahol 40 gör. kel. vallású egyénből áll az egyházközség), amelyek vagyonát legalább részben e püspökség létesítésére lehetne felhasználni, s ismert hazafias érzületük kétségtelessé teszi, hogy a többiek is, mint pl. a budapesti vagy a brassói görög nemzeti egyház, késedelem nélkül a magyar görögkeleti püspökség főhatósága alá állanak, s nem fognak vonakodni attól, hogy e püspökség fenntartásához anyagilag is hozzájáruljanak, annál is inkább, mert bizonyára örömet szabadulnának az előttük idegen görögkeleti szerb egyház főhatósága alól, amelynek eddig legalábbis spiritualibus alá voltak rendelve. E gazdag és magyar érzelmű gör. kel. hitközségek vagyonának a jelzett célra való fölhasználása a szerb és román egyház jogainak minden sérelme nélkül keresztülvihető: a görögkeleti vallás se nem szerb, se nem oláh ajkú hívei ugyanis régi és az 1868. IX. tc. 9. §-a által is szentesített joggyakorlat alapján vagyonuk kezelésében autonóm jogokkal rendelkeznek. Ha még ehhez hozzávesszük a nagyszámú s részben bizonyára szintén számottevő vagyonnal rendelkező magyar görögkeleti egyházközségek javait, alig lehet kétség aziránt, hogy egy magyar görögkeleti püspökség felállítása és kellő javadalmazása nem ütközhetnek pénzügyi akadályokba. Mindenesetre szükséges lesz azonban e kérdésben is, mint a dolog természete szerint a magyar görögkeleti püspökség felállításának egész tervére vonatkozólag bővebb felvilágosításokat kérni a vallás- és közoktatásügyi minisztériumtól, amelyet a kezében levő adatok hivatottá tesznek arra, hogy e kérdésben szakszerű és biztos alapon nyugvó véleményt mondhasson.

A magyar görögkeleti püspökség felállításának egyik legfontosabb kérdése a püspöki székhely megállapítása. Sok különböző irányú szempont jöhet itt tekintetbe. Kívánatos volna, hogy a püspök székhelye egy nagy magyar egyházközség legyen, lehetőleg a magyar görögkeletiek lakta vidékek középpontján, szükséges volna, hogy a püspök oly vidéken találjon székhelyet, amelyet a nemzetiségi ellenáramlatok legerősebben veszélyeztetnek, de emellett olyan vidéken, amelynek magyarsága elég számos és erős arra, hogy a magyar görögkeleti püspök törekvéseinek társadalmi téren is kellő nyomtatókat adjon, s állandóan ébren tartsa és ellenőrizze azt a nemzeti irányú munkásságot, amelynek teljesítése végett a püspökség felállított.

Mindezen szempontok mérlegelésével főleg három hely jöhetne különösen számításba a magyar görögkeleti püspökség székhelyének megállapításánál: Budapest, amelyet, mint az ország szellemi életének középpontját a benne lakó magyar anyanyelvű és magyarul tudó görögkeletiek tekintélyes számán (a magyar anyanyelvű görögkeletiek száma 1 341, a magyarul tudóké a magyar anyanyelvűekkel együtt 3 069) kívül az ajánl, hogy a magyar görögkeleti püspökség hatósága az egész ország magyar ajkú görögkeleti vallású lakosaira kiterjedne, valamint az is, hogy a székhelynek az ország fővárosában való megállapítása az újonnan létesített püspökség külső tekintélyét is nagyban emelné.

A másik város, amelyre a választás joggal eshetnék, Hódmezővásárhely volna. Ezt a nagy magyar várost magának és vidékének hatalmas erejű színmagyar társadalmán kívül, még az a körülmény is előtérbe állítja, hogy közel fekszik, és kedvező vasúti összeköttetéssel van kapcsolva Békés, Bihar megyék és Nagyvárad magyar ajkú görögkeleti népességéhez, amely mint a tisztelettel mellékelts az egyházi beosztást is ábrázoló térkép is mutatja, az egész ország görögkeleti magyar népességének jelentékeny részét alkotja: Békésben a magyar anyanyelvű görögkeletiek száma: 1 827, a magyarul tudóké 5 314; Biharban 6 255 és 29 647, Nagyváradon 1 299 és 2 751. Közel fekszik továbbá a Tisza-Maros szögéhez is, amelynek törvényhatóságában 5 686 magyar anyanyelvű és 66 619 magyarul tudó görögkeletit talált a legutolsó népszámlálás. Ezenkívül még egy szempont irányítja a figyelmet erősen Hódmezővásárhelyre, nevezetesen az, hogy az ottani egyházközség egyházi hovatartozása vitás, s így a magyar görögkeleti püspökség középpontjául való megnyerése könnyűszerrel és a jogos érdekek lehető legkevesebb sérelmével történhetnék (annál is inkább, mert a hódmezővásárhelyi egyházközség görögkeleti híveinek túlnyomó része magyar: 432 magyarral szemben mindössze 43 oláh, 22 szerb és 2 egyéb anyanyelvű görögkeleti áll, s az idegen anyanyelvűek közt csak öten nem tudnak magyarul). A hódmezővásárhelyi görögkeleti anyaegyház hovatartozása felől ugyanis már évek sora óta jogvita folyik az aradi román és a temesvári szerb egyházi főhatóságok közt, aminek az eredete az, hogy az ottani, a vallás- és közoktatásügyi minisztériumtól kapott felvilágosítás szerint, a szerb és román egyháztartományok szétválasztása alkalmával az aradi román egyházmegyéhez csatolt egyházközségben a szerb barátok kerekedtek felül, s mikor az aradi egyházmegyei hatóság által küldött pap a kilencvenes években meghalt, a hívek a temesvári szerb püspöktől kértek és kaptak is papot, aki ez idő szerint is ott működik. Az aradi román püspök ez ellen a kultuszminisztériumnál keresett orvoslást, amely azonban e kérdésben még nem döntött, s az iratok a tisztelettel alulírt hivatal tudomása szerint most az igazságügyminisztériumnál vannak. Újabban egyébként az a vélemény is fölmerült, hogy a hódmezővásárhelyi egyházközség is macedo-görög eredetű, s mint ilyen, sem a szerb, sem a román egyházi főhatóság alá sem tartozhatik. A kérdés eldöntéséig a hódmezővásárhelyi egyházközség autonómiát élvez, de megjegyzendő, hogy hitéleti kérdőívén a lelkész a hitközséget a temesvári szerb püspökség alá tartozónak tünteti föl. (Tekintettel a görögkeleti magyar egyházak esetleges egyházi külön szervezésére, nagyon kívánatos volna, hogy a szerb és román egyházak között Hódmezővásárhelyre vonatkozó jogvita egyelőre eldöntetlen maradjon.)

A harmadik vidék végre, amely a magyar görögkeleti püspökség székhelyének kiválasztásánál figyelembevételre érdemel, Háromszék vármegye, amelynek községeiben 5 616 magyar anyanyelvű és (a magyarokkal együtt) 12 535 magyarul tudó görögkeleti él. Már a görögkeleti magyarok nagy száma is indokoltá tenné, hogy e vidéken keressük a magyar görögkeleti püspökség székhelyét, kivált, ha számításba vesszük, hogy a Királyhágón túl fekvő törvényhatóságokban 11 190 magyar anyanyelvű és 56 849 magyarul tudó görögkeleti íratott össze, de még élénkebben ajánlja figyelmünkbe e megyét annak a megfontolása, hogy e vidék a görögkeleti magyarság legveszélyeztetettebb pontja. Ha ezt az oláhság tengerétől körülvelt és ostromlott magyarságot magára hagyjuk, féltő, hogy a hitéleti kapcsolatok, amelyek magyarjaink e csoportját a görögkeleti román egyházzal fűzik, elég erősek lesznek arra is, hogy lassankint felbonthatatlan nemzetiségi közösséget is eredményezzenek a román egyház oláh anyanyelvű híveivel. Ettől annál inkább lehet tartanunk, mert szomorú tapasztalásaink vannak arra nézve, hogy az oláhok vezető emberei minden téren (gazdasági, társadalmi, s egyházi téren is) tervszerűen dolgoznak politikai céljaik elérésére. Már is fájó szívvel kell konstatálnunk, hogy éppen Háromszék vármegyében az utolsó tíz év alatt a magyarság tért veszített, az oláhság meg előrenyomult: 1890-ben a magyarság arányszáma 85,2, az oláhoké 13,4% volt Háromszék megye polgári népességében, 1900-ban a magyarság arányszáma 85,1-re szállt alá, az oláhoké pedig 14,3%-ra emelkedett. A magyarság csökkenése nem túlságos mértékű ugyan, de mindenesetre kedvezőtlen és szomorú jelenség csökkenést látni ott, ahol az állam érdeke a nemzeti államot fenntartó magyarság szaporodását követelné.

Mindezek az okok nagyon nyomatékosan szólnak amellett, hogy a magyar gör. kel. püspökség székhelye Háromszék legyen, mégpedig miután az e megyebeli magyar görögkeletiek túlnyomó része

a sepsi járásban lakik, talán Sepsiszentgyörgyön, amelynek 464 görögkeleti lakosa közül 425 magyar, s a nem magyarok közül is csak ketten nem tudnak magyarul.

A magyar görögkeleti püspökség székhelyének Háromszékben és általában a Királyhágón túl való megállapítása azonban kétségtelenül azzal a hátránnyal járna, hogy a püspökség nagyon távol esnék a Királyhágón inneni magyar görögkeletiektől, akik a magyar görögkeletieknek mégis nagyobb zömét alkotják. Hogy ezek a nagy távolságból eredő hátrányok elkerültesse, de emellett a Királyhágón túli magyar görögkeletiek se nélkülözzék a magyar gör. keleti püspökség oltalmát, támogatását és tekintélyét, vikariátusokat kellene felállítani olyképpen, hogyha pl. Budapest állapíthatnák meg székhely gyanánt, Hódmezővásárhelyen és Sepsiszentgyörgyön állíthatnák föl püspöki helynökség, ha pedig Hódmezővásárhely lenne a székhely, Budapesten és Sepsiszentgyörgyön szerveztetnének vikariátusok.

Bárhol is legyen azonban a magyar görögkeleti püspökség székhelye, e püspökség felállításának természetes folyamánya, hogy hazafias görögkeleti papok kellő számban való nevelése végett, akár a püspöki székhelyen, akár az esetleg létesítendő harmadik egyetemen görögkeleti hittani intézet, illetőleg teológiai fakultás szerveztessék.

Tisztelettel bátor vagyok még megjegyezni, hogy annak megállapításánál, mely egyházközségek osztassanak be a felállítandó magyar görögkeleti püspökség hatósága alá, nem elegendő pusztán az anyanyelvet fogadni el kritérium gyanánt, mert nemritka eset, hogy a nemzetiségi vidékeken működő népszámlálási biztos, amint fentebb is bátor voltam említeni, a magyar görögkeletieket is szándékosságból vagy tudatlanságból (összetévesztve a vallást a nemzetiséggel) szerbnek vagy oláhnak írta be, s kétségtelen, hogy a 112 043 magyarul tudó görögkeleti oláh és az 52 916 magyarul tudó görögkeleti szerb közt sok ezer magyar anyanyelvű van. Ennélfogva annak megállapítását, hogy mely egyházközségek soroztassanak a magyar görögkeleti püspök hatósága alá, a most jelzett irányban beható tájékozódásnak kellene megelőznie.

Végül tiszteletteljes hivatkozással Nagyméltóságodnak f. évi április 7-én 1. 649/M.E. I. számú magas rendeletére, tisztelettel van szerencsém jelenteni, hogy a görög katolikusokra vonatkozólag kívánt adatok összeállítása folyamatban van, mégpedig a görögkeletiekről szóló összeállításhoz hasonló módon, de azzal a hozzáadással, hogy az anyaegyházakban használt hitszónoklati nyelv is fel lett tüntetve. Ez a munkálat sokkal nagyobb lesz a görögkeletiekről készült összeállításnál nemcsak a hitszónoklat nyelvét kimutató adatok felvétele folytán, de főleg annak következtében is, hogy a legalább 50 magyarul tudó gör. kat. lakossal bíró községek száma 1438-at tesz, míg a hasonló görögkeleti községek száma 683. Mindamellett remélem, hogy ezt az összeállítást is rövid időn belül szerencsés lehetek Nagyméltóságodhoz fölterjeszteni.

Fogadja Nagyméltóságod mély tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapest, 1904. július 7.

Vargha Gyula s. k.
miniszteri tanácsos, igazgató.

Melléklet:

Miniszterelnökségi feljegyzés (1906) „a hódmezővásárhelyi gör. kel. magyar egyháztartomány létesítése és a hódmezővásárhelyi gör. kel. anyaegyház hovatartozandósága tárgyában”

ME 1906–I–6292 (238,243)

Pro domo

„Az 1868. évi IX. tc. 9. §-a úgy gör. kel. magyar egyháztartomány létesítésére, mint a hódmezővásárhelyi gör. kel. anyaegyház jelen konkrét kérésének teljesítésére kellő alapul szolgálhat.

Ezen törvény alapján már az 1903. évben is történtek lépések egy önálló gör. kel. magyar egyháztartomány létesítése iránt, amennyiben a gör. kel. magyar ajkú népességre vonatkozó adatok statisztikailag feldolgoztak.

Ekkor a magyar görögkeleti egyház létesítésénél főleg az a cél lebegett szem előtt, hogy a magyar ajkú görögkeletiek, püspökség létesítése által, megfelelő szervezetet nyerve, magyar szertartási nyelvük következtében nagy vonzóerőt gyakorolnának a magyar ajkú görög katolikusokra, és ezek a magyar szertartási nyelv kedvéért minden valószínűség szerint, tömegesen volnának készek a magyar görögkeleti egyházba átlépni. Ilyen tömeges áttérések esetén pedig a kúria minden bizonnyal feladná eddigi visszautasító magatartását, és a görögkeleti magyarokat hatalma alatt megtartandó, megengedné, vagy tolerálná a magyar liturgiát, amelytől most annyira fázik.

Ezen a nyomós okon kívül azonban még sok más indok teszi kívánatosá önálló görögkeleti magyar egyháztartomány létesítését.

A görögkeleti egyház ugyanis nemzeti alapon van szervezve, és a szerbek a görögkeleti szerb, a románok pedig a görögkeleti román egyházba tartoznak, méltányos tehát, hogy a görögkeleti magyarság se legyen hátrányosabb helyzetben, mint szerb és román hittestvérei, tehát tekintettel a görögkeleti magyarok nagy számára, részükre is egy külön egyháztartomány volna létesítendő. Tudvalevőleg a magyar ajkú görögkeleti népelem száma 31 833, a magyarul tudó görögkeletiek száma pedig 162 966-ra rúg, összesen tehát 194 799 magyarul tudó görögkeleti él az országban. Ezen szám adatok kellő mérlegelhetéséhez tekintetbe kell vennünk azt a körülményt, hogy a statisztikai hivatal bevétele szerint a számláló biztosok sokszor a görögkeleti szerb vagy román egyház megjelölés által félrevezetve, a görögkeleti magyarokat számos esetben szerbeknek vagy románoknak jegyezték be. Sőt sokszor az is előfordult, hogy a dákoromán eszmék által szaturált papok és tanítók vezetése alatt álló görögkeleti magyar népelem románnak vallotta magát. Tehát a görögkeleti magyarok száma 31 000-nél jóval nagyobb.

Újabban a nyelvhatárokon élő magyarság nemzeti gondozása is tervbe vétetvén, az ezen népelemre vonatkozó statisztikai adatok feldolgozása vétetett foganatba. A vonatkozó statisztikai munkálatokból már eddig is főleg az a tény látszik kidomborodni – melyet különben a szlavóniai és az amerikai akciónál is lehetett észlelni –, hogy ahol a magyarországi nemzetiségek a magyarok felett valami módon impériumra tesznek szert, ott ők hatalmukat a magyar ajkúak elnyomására használják fel. Ezért tehát, ahol csak lehetséges, magyar ajkú honosainkat ki kell vennünk a nemzetiségek egyházi vagy világi hatalma alól. Ha tehát a nyelvhatáron élő véreinket a magyarságnak meg akarjuk tartani, szükséges, hogy a görög katolikus vallású magyarjainknak legalábbis magyar szertartási nyelvet biztosítsunk, görögkeleti magyar honosainkat pedig vonjuk ki a görögkeleti szerb és román egyházak fennhatósága alól.

Ezen szervezendő önálló görögkeleti magyar egyháztartomány megalakításakor biztos támpontokat képeznének azok a görögkeleti magyar egyházak, ahol már eddig is a magyar szertartási nyelv volt használatban, és amelyek tagjainak erős magyarsága következtében minden a szerb vagy román egyház által indított agitáció megtörné. Ilyen volna a hódmezővásárhelyi görögkeleti anyaegyház is, melynek autonómiája már ezen körülményre való tekintettel is megvédendő volna.”

B

1907 júl. 3

Komárom sz. kir. város törvényhatósági bizottságának felirata a képviselőházhoz „a gör. kel. vallású magyar nemzeti egyház törvényhozási úton leendő szervezése” ügyében

ME 1908–II–990 (50–52)

A magyar országgyűlés t. képviselőházához, Budapesten.

Komárom szabad királyi város törvényhatósági bizottságának 1907. évi július 3-án tartott közgyűlésében kelt felirata, melyben a görögkeleti vallású magyar nemzeti egyháznak, az 1868. évi IX. tc. által eszközölt görögkeleti önálló független egyházak szervezésével egyező, törvényhozási úton leendő szervezését kéri.

Mélyen tisztelt Képviselőház!

A képviselőház f. évi március 19-én tartott ülésében a szatmári görögkeleti magyar hívek részéről előterjesztett kérvényt a képviselőház pártolólág és azzal adta ki a miniszterelnöknek és a vallás-és közoktatásügyi miniszternek, hogy a magyar ajkú görögkeleti vallású hívek egyházi szervezésének sürgős létesítése céljából a szükséges intézkedéseket tegye meg.

Ezzel egyidejűleg jelent meg dr. Reiner Zsigmond miniszterelnökségi miniszteri titkár tollából *A keleti vallású magyar nemzeti egyház szervezése* című tanulmány, amelynek írója történelmi, statisztikai, nemzetiségi és gazdaságpolitikai alapokon fejti ki a görögkeleti magyar nemzeti egyház szervezésének szükségességét.

Ezen tanulmány hatása alatt, s arra való tekintettel, hogy a sajtó a legmelegebben foglalt állást ezen nagy jelentőségű nemzeti és nemzetiségi ügy megoldása, és ezen eszme megvalósítása érdekében – a képviselőház határozatában és az említett tanulmányban foglalt gondolatot, a keleti vallású magyar nemzeti egyház gondolatát, magunkévá tévén – külön kérelemmel van szerencsénk a magyar országgyűlés mélyen tisztelt képviselőháza elé járulni, és kérésünket a következőkben van szerencsénk kifejtetni:

Az államokat alkotó politikai nemzeteknek mindenkor első és fő törekvése, hogy állami létüket, politikai egzisztenciájukat nemzeti tartalommal töltsék meg.

Nemzeti egységének és nemzeti erejének határozottabb kifejtése céljából erre törekszik minden nemzet; s annál hatalmasabb valamely állam, minél inkább el tudja érni ezen célt.

Csak Magyarország és az államalkotó magyar nemzet az, amely megtűri; hogy állama területén, a nemzet szeme láttára, napról napra hódítsanak el nemzete testéből – vér szerinti testvéreinkből ezeket.

És nem is valamely művelt, kulturális tekintetben előrehaladott népfaj az, amelynek véreit áldozatul engedi át a magyar, hanem elsősorban a kulturális tekintetben elmaradott, szellemi és gazdasági tekintetekben teljesen alacsony színvonalon álló oláh nemzetiség az, mely az uralkodó magyar vér szerinti testvéreit, saját állama területén, saját szeme láttára olvasztja magába.

Hogy miben áll az oláh népfaj ily hatalmas beolvasztó és magába szívó ereje, azt a különböző politikai és etnográfiai írók elégszer igyekeztek kifejtetni.

Egyik mindenesetre leghatalmasabb beolvasztó és hódító ereje ezen nemzetiségnek a vallása.

Az oláhság legnagyobb része az úgynevezett gör. kel. vallást követi.

A gör. kel. egyházak pedig nemzeti – nálunk Magyarországon pedig az 1868. évi IX. törvény-cikk szerint is kifejezetten nemzeti egyházak lévén, ezen vallást követő oláh nemzetiségűek egyháza, az úgynevezett „magyarországi román nemzeti egyház” maga – oláh.

Az oláh egyház, az oláhok temploma az, mélyen tisztelt Képviselőház, amelyen keresztül már századok óta vándorolnak véreink az oláh nemzetiség és faj kielégíthetetlen és telhetetlen szférájába.

Az oláh templom az, melyen keresztül elvesztek a magyar nemzet százezrei, és amelybe elvesznek napról napra ma is véreink ezrei.

Hogy az oláhok tudják azt, hogy mily nagy erő lakik nemzeti nyelvükből élő vallásukban, ki-tűnik abból is, hogy csak például – Lázár Istvánnak: *Alsófehér vármegye magyar népe* című tanulmányát idézzük, melynek 2. és következő lapjain ezen író azt mondja, hogy a 19. század első felében az erdélyi hegyalján és a bányavidéken élénk magyar élet virágzott, s most ott, Abrudbányán, Zalatnán, Verespatakon, Magyarigenben és Krakkóban alig 30 család van azokból, akik ezen helyek törzsökös lakosságát alkották. S itt kimutatja, hogy az 1784-i oláh felkelés idején itt 1122 egyént, 1848-ban pedig Veresegyházán az oláhok 30 magyar családot kényszerítettek arra, hogy az ő vallásukat felvegyék, mert jól tudták, hogy ezen vallás felvételével a legrövidebb idő alatt oláh nemzetiségüekké válnak ezen magyar testvéreink.

És úgylis lett ez. Ma már csak homályos hagyományként tudják ezek, hogy valaha magyarok voltak.

Oláhok ők. Olyan tősgyökeres oláhok, mint az időnként eloláhosodott sok százezer többi magyar.

Hogy mily nemzetiségi viszonyok uralkodnak azon megyékben, ahová valaha oláh tette lábát – de különösen az erdélyi megyékben –, mutatják azon adatok, amiket az országos statisztikai hivatal legújabb hivatalos kimutatásaiban közöl.

Így a legmagyarabbaknak gondolt vármegyékben, a székelyek közt, ahol közhit szerint soha oláh nem volt – a legújabb népszámlálási adatok szerint, például Csík vármegyében már 12 és fél százalék az oláh; Háromszék megyében 14 százalék; Maros–Torda vármegyében 37 százalék; Torda–Aranyos vármegyében pedig 73 százalék az oláh.

Az erdélyi, ügynevezett magyar vármegyékben pedig már megszégyenítő a magyarság helyzete az oláhsággal szemben, ahol magyar – úgy látszik – egyáltalában alig van még.

Így Kolozs vármegyében 68 százalék az oláh és csak 27 százalék a magyar, Szolnok-Doboka vármegyében 76 százalék az oláh, és csak 19,5 százalék a magyar; Alsófehér vármegyében 80% az oláh, és csak 17,5% a magyar, és Hunyad vármegyében oláh a lakosság 85%-a, a magyar pedig csak 10,5%.

Maguk a többi erdélyi vármegyék teljesen szaturálva vannak az oláh lakossággal.

Brassó vármegyében 35,5 az oláh; Kisküküllő vármegyében 42,5%, Nagyüküllő vármegyében 50%, Szeben vármegyében 65%, Beszterce–Naszód vármegyében 70% és Fogaras vármegyében 90% az oláh.

Hogy azonban a Királyhágon inneni vármegyék sem kerülhették el ezen inváziót, és hogy itt is mennyire elszaporodott ezen népfaj, mutatja az, hogy Torontál vármegyében 14%, Máramaros vármegyében 24–25%, Szatmár vármegyében 35%, Temes vármegyében 41%, Bihar vármegyében 45%, Szilágy vármegyében 60%, Arad vármegyében 65%, és Krassó-Szörény vármegyében 76,5% az oláh.

Nem a faji szívósság az, mélyen tisztelt Képviselőház, ami az oláh lakosságot oly erőssé és számbelileg oly hatalmassá teszi.

Nem az oláhok szokásai azok, amikkel a magyart magához vonzani és magába olvasztani képes.

Tisztán a vallás azon erő, mellyel magyar véreinket a maga szférájába hódítja, és azon körülmény, hogy az ezen népfaj által követett vallás nemzeti vallás lévén – ott – abban, nemzeti nyelve jut érvényre, és mindaz, akit ezen felekezete körébe vonni képes, az vele együtt érző és beszélő nemzetivé, oláh nemzetiségűvé lesz.

Kétségtelenül bizonyítja ezt azon tapasztalati körülmény, hogy szerb nemzetiségűt még soha sem oláhosított el az oláh, mert a szerbek is a görögkeleti vallást követik, és mert nekik is nemzeti, szerb nemzeti egyházuk van.

A görögkeleti egyház ereje éppen nemzeti voltánál fogva oly nagy, hogy az ezen vallást követő hívek ezen nemzeti vallásukba teljesen felolvadnak.

Ezen híveknek vallásukban koncentrálódik hitük, reményük, minden gondolkodásuk, egyszóval

egész életük. A vallás útján és ennek segélyével hódították el mindig a körükbe került magyart, s vallásuk segélyével teszik ezt ma is.

A vallás segélyével kell tehát nekünk is visszazereznünk, visszahódítanunk azokat, akiket elvesztettünk, és kell visszatartanunk azokat, akik veszélyeztetve vannak, és az oláhságba beléolvadni készülnek.

De nemcsak a hódítás, nemcsak a visszaszerzés kötelessége a társadalomnak és kötelessége a magyar államnak.

Itt egy aktuális politikai fontosságú és életbevágó feladatról van szó, és arról, hogy 50 000[-nél] több magyar anyanyelvű állampolgár kér, könyörög azért) hogy az állam és a társadalom segítsen rajtuk, nyújtson segédkezet arra, hogy ne legyenek kénytelenek az állam és a társadalom szemelátára az oláhságba beléolvadni.

50 000[-nél] több magyar félti nemzeti nyelvét, nemzeti létét, magyar nemzeti egzisztenciáját.

Ez az 50 000-nél több magyar ki van téve az oláhság önkényének, hatalmának és erős eloláhsítási vágyának.

Azon százazerekből, kik már beléolvadtak az oláhságba, ez az 50 000 még megmaradt; de sajnos, nem tudja senki, és ők sem, hogy meddig maradhatnak még magyarok.

Nem tudjuk, hogy az állam és a társadalom közönye meddig tűri még, hogy kiszolgáltatva az oláh papok és tanítók oláhsító törekvéseinek, ők is a többi eloláhsodott magyar útját kövessék, és eloláhsodva, örökre elveszenek ők is a magyarság kárára. Pedig magyarok ők, és azok is akarnak maradni!

De támogatás nélkül el fognak veszni, és az oláhságban el fognak tűnni.

Magyar nemzetiségük elvesztésével pedig az állami nyelvnek, a magyarnak még ismeretét is elvesztik.

Mélyen tisztelt Képviselőház!

A magyar törvényhozás 1868-ban, az akkor hozott IX. törvénycikkkel az oláhok és a szerbek részére külön-külön görögkeleti nemzeti egyházakat létesített.

Ezzel megadta ezen két nemzetiségnek a lehetőséget arra, hogy egymástól és minden – őket zavaró bármely befolyástól függetlenül, vallásilag a magyar állam védelme alatt fejlődjenek és prosperáljanak.

De megadta nekik azzal a lehetőséget, sőt hatalmat is arra, hogy mindazokat, kik ezen két nemzeti egyházon kívül a görögkeleti vallást követik, legyenek azok bármily nemzetiségűek, és itt elsősorban a magyarokat, nemcsak egyházi főhatóságok alá vonhassák, hanem ezúton és ezen a réven nemzetiségükbe is belévonják, és oda nyelvileg és fajilag is örökre beolvasszák.

Így olvasztották be ezen vallást követő oláhok a magyar államot alkotó politikai nemzet fiai közül már százazereket, és teszik azt továbbra, napról napra ma is.

Mert nemzeti egyházakra és ezeknek hatalmas erejű szervezetére adott jogot és védelmet a magyar állam ezen idegen nemzetiségű lakosságnak az 1868. évi IX. törvénycikk megalkotása által.

De amit a magyar állam és társadalom ezen idegen fajú és ajkú, ezen idegen nemzetiségű lakosoknak megadott, azt csodálatos módon megtagadta azoktól, akik vér szerinti fiai és vér szerinti testvérei a magyar államot alkotó nemzet fiainak, s nem adta meg azt a görögkeleti vallást követő magyaroknak.

De mélyen tisztelt Képviselőház! Tovább ez így nem maradhat! Súlyos felelősség terhel bennünket és terheli a magyar államot, és méltán vád érheti a magyar országgyűlést, hogy ezen 50 000-en felüli magyar anyanyelvű ország lakosokat elveszni hagyjuk, és az európai kultúra teljes hiányában élő idegen nyelvű tömegnek áldozatul dobjuk. Kötelessége a magyar államnak ezen magyar anyanyelvű állampolgárok egyházi kérdésének rendezésével a görögkeleti vallást követő magyarságot megtartani nemzeti nyelvnek és ezzel a nyugati civilizáció számára.

Ezen célt azonban tisztán csak nagyobb egyházközségek támogatásával, egyes nagyobb egyházközségek szervezetének rendezésével elérni nem lehet.

Az egyes egyházközségek rendezése mindenesetre szükséges és hasznos, azonban csakis nagyobb egyházközségeknél lehetséges az, a többi elszórtan létező kisebb egyházközségek és szórványoknak ily módon való rendezése, melyek az oláhságba beékelve ezen vallást követők legnagyobb részét képezik, teljesen lehetetlen, és soha célra nem fog vezetni.

A cél, a teljes és szükséges eredmény kizárólag csak úgy érhető el, ha úgy, amint az 1868. évi IX. törvénycikkkel szervezve lettek az oláh és a szerb nemzeti egyházaink, külön meghozandó törvény útján az egész országra kiterjedőleg szervezve lesz a magyar nyelvű és nemzetiségű magyar hívek részére felállítandó görögkeleti külön magyar nemzeti egyház.

Mert amire joga volt az idegen nemzetiségű két nemzeti egyháznak, ugyanarra kétségtelen joga van a görögkeleti vallást követő magyar testvéreinknek is.

Mélyen tisztelt Képviselőház!

Törvényhozási intézkedést, külön törvényt kérünk ezen magyar testvéreinknek! Törvényt, amely ezen magyar testvéreinket egy görögkeleti vallású magyar nemzeti egyházba szervezve, épp-úgy, amint szervezve vannak nemzeti egyházakba a szerb és az oláh anyanyelvű görögkeleti vallású állampolgárok is.

A görögkeleti magyar nemzeti egyház szervezése, amely egyházban annak nemzeti jellegénél fogva a szertartási nyelv a magyar lesz, hatalmas kihatással lesz a nálunk fennálló, fent vázolt szégyenteljes nemzetiségi viszonyok magyar nemzeti megoldására is.

Mert hiszen a statisztikai legújabb adatok szerint is ki van mutatva, de közismert tény az, hogy a 2 795 559 lelket kitevő – az országot lakó – oláh anyanyelvű lakosságból csakis 8,7% tud magyarul is – tehát oly minimális százalék, amely élő gúnyként illusztrálja magyar államiságunk és nemzeti létünk csodálatos gyengeségét.

És ezen tömegbe – az európai kultúra legalacsonyabb fokán álló, a magyar állam nyelvét nem ismerő néphez olvadnak belé magyar anyanyelvű testvéreink.

Ezt tovább tétlenül az államnak túrnie nem szabad!

A csendes, a békés védelem – a csendes és békés visszahódítás útja lesz a görögkeleti magyar nemzeti egyház szervezése.

Az oláhság között, különösen pedig Erdélyben, ahol a magyar községek egész sorozata veszett el az oláhosodás révén a magyarság kárára, ezen egyház szervezésével a magyar nyelv a felekezeti azonosságnál fogva az oláhság körében el fog terjedni, és ezáltal az oláhságnak a vallás révén oly hatalmas felszívó és beolvasztó ereje meg fog törni.

Ezzel az oláhság részére a már reájuk nézve is nélkülözhetetlen nyugati kultúra, a magyar nyelv ismerete útján megközelíthető lesz, és ezen egyházszervezés minden szempontból kiszámíthatlan hasznú lesz az államra, elsősorban az oláhságnak békés beolvasztása szempontjából is.

De elsősorban is görögkeleti vallású, magyar anyanyelvű testvéreinknek a teljes elpusztulástól – magyar nemzetiségi megmentéséről van itten szó.

A magyar államnak és a magyar társadalomnak nagy mulasztását kell helyrehoznia, s a magyar nemzeti és nemzetiségi politika ezen nagy fontosságú kérdését mielőbb meg kell oldania.

Szervezést, törvény útján való országos szervezést kérünk magyar nemzetiségű, magyar anyanyelvű görögkeleti vallású testvéreink részére.

Mert lehetetlen az, hogy a törvényhozás elveszni hagyja azokat, akik hús a mi húsunkból s vér a mi vérünkben.

Jogtalanságot kell orvosolnia a törvényhozásnak, s meg kell adnia az önálló egyházat és önálló egyházi szervezetüket azoknak, akiknek az 1868-i törvényhozás azt megadni elmulasztotta.

Mélyen tisztelt Képviselőház!

Midőn kérésünket, a magyarság kérését ismételten és ismételten hangsúlyozva terjesztjük a magyar országgyűlés mélyen tisztelt Képviselőháza elé, azt hisszük, a legjobban fejezzük be jelen feliratunkat, midőn ezt azzal zárjuk, miszerint meg vagyunk győződve, hogy a magyar országgyűlés képviselőháza kérésünket meghallgatva, gondoskodni fog a görögkeleti vallást követő magyar anyanyelvű állampolgárok egyházi autonómiájáról és a nemzeti fennmaradásukat biztosító garan-

ciáról, és ezen magyar véreinknek megmaradhatásuk reményét, az országnak pedig azon tudatot fogja nyújtani, hogy nem veszhet el az állami gondoskodás hiánya miatt Magyarországon semmi, ami védelemre és segélyre igényt tarthat, és nem veszhet el semmi, ami a magyar nemzeti gondolat-
tal és a nemzeti léttel kapcsolatban áll.

Ezért azon kérelemmel fordulunk a mélyen tisztelt képviselőházhoz, hogy a kormányt arra utasítani méltóztassék, hogy oly törvényjavaslatot terjesszen a magyar országgyűlés elé, amely a görögkeleti vallású magyar nemzeti egyházat éppoly önálló, független, egységes és országos egyház-
ként szervezze, amint az ugyanezen vallású görögkeleti szerb és görögkeleti román nemzeti egyháza-
kat az 1868. évi IX. tc.-kel szervezte.

Kelt Komárom sz. kir. város törvényhatósági bizottságának 1907. évi július 3-ik napján tartott rendkívüli közgyűlésében.

Olvashatatlan aláírás s.k.
Komárom sz. kir. város
polgármestere
kir. tanácsos.

C

1907 okt. 5

*Damokos Andor Udvarhely vármegyei alispán felirata a képviselőházhoz a létesítendő magyar gör. kel.
egyház és Udvarhely vármegye kapcsolatáról*

ME 1908: 990 (79–81)

Udvarhely vármegye alispánjától
52491/1907. sz.

451.

Mélyen tisztelt Képviselőház!

A nemzetiségi kérdés, melyet sem a törvény, sem a törvény meghozatala óta eltelt 38 esztendő nem tudott teljesen megoldani, békés időben is kettős veszedelmet rejt méhében. Az egyik az erő-
veszteség, melyet a küzdelem okoz, minél fogva kevesebb erő jut a nemzeterosztó termelőmunkára,
a másik a nagyobb nemzet energiáját csökkentő ama hatás, melyet a nemzetegység hiányának érzete
előidéz. Válságos időben fokozódik a veszedelem, mert nincs egységes erő kifejtés. A nemzetnek
jelentékeny része közömbös vagy ellenséges indulatú. E közömbösség és ellenséges indulat volt alap-
oka szabadságharcunk elbukásának, s áll fenyegetőleg a hátunk mögött ma is, és bénítólag hat
reánk a nagy elhatározások óráiban. A közömbösséget együttérzéssé változtatni, az ellenséges
indulatot elenyésztetni legelső nemzeti érdek és a legkomolyabb erőfeszítést követő feladat.

E nagy feladat megoldásában segítségünkre jó a fejlődés gazdasági iránya, mely a magyar szent
korona oltalma alatt élő különböző anyanyelvű, de az egységes és oszthatatlan magyar nemzetet
képező népfajok érdekegységét, s ezzel kapcsolatosan érzelmi egységét helyezi előtérbe, és utat nyit
a nemzet egynyelvűségének, a nemzet teljes egységesülésének, mely processzus alatt a terméketlen
nemzetiségi eszmék és törekvések elsorvadnak, mérgező, energiát emésztő hatásukat elveszítik.
A kiegyenlítő, végleges megoldást hozó folyamatnak azonban nagyon is a kezdetén vagyunk. Nem
tudhatjuk, mit rejt a jövő, nem tartogat-e számunkra veszedelmeket, melyeknek leküzdésére,
már a megoldást hozó folyamat alatt az egész nemzet együttérzése és oszthatatlan energiájára lesz
szükség. Ezért kötelességünk megtenni minden lehető, amit az említett processzus siettetésére meg-
tehetünk. Kötelességünk a társadalmi, gazdasági és közintézményi hatásokként folyamatban levő
magyarosodásnak lendületet adni, az útjában levő akadályokat a rendelkezésünkre álló, illetőleg erős
elhatározással kezünkbe keríthető eszközzel elhárítani.

E kötelesség teljesítésében, ha teljes értékű munkát akarunk végezni, az élet ujjmutatását kell követnünk, legelsőbben a magyarosodás folyamatának kell segítségére sietnünk, ennek útjából kell az akadályokat elhárítanunk.

Hogy a magyarosodás folytonos hatásaként, habár igen lassan, de minden kétségét kizárólag közeledünk a nemzetegység nagy eszméjének megvalósulása felé, ez a népszámlálások vonatkozó demográfiai adataiból közismert tény. De hogy a legnagyobb – és kulturális, gazdasági-földrajzi és politikai okoknál fogva a magyarosodástól leginkább elzárt – nemzetiségnél, a románoknál is hódít, a magyarság elleni híresztelések és kétes értékű bizonyítások ellenére is, ezt a tényt szintén a népszámlálások demográfiai adatai igazolják, melyekből egypár jellemző adatot idézünk.

Előre kell bocsátanunk, hogy közvetlenül bizonyító adatok e térfoglalás igazolására nem állnak rendelkezésre. Az eredmény csak a két görög egyházhoz tartozó nemzetiségek egy-két vallási és nemzetiségi adatának egybevetéséből állapítható meg.

Az 1890. évi népszámlálás adatai szerint a görög katolikusok arányszáma 11,0% volt, a görögkeletieké 13,6%, együtt 24,6%, 1900-ban a görög katolikusok arányszáma 10,9%, a görögkeletieké 13%, együtt 24%, veszteségük 0,6% jobbra a babtisták és ev. reformátusok javára. Az említett két felekezethez tartozó nemzetiségek arányszáma 1890-ben 22,9%, 1900-ban 21,7%, veszteségük 1,2%, melynek jelentékeny része 0,5%, a 17,1%-ról 16,6%-ra csökkenő románságra esik. Hogy ez a veszteség nem a román nép természetes szaporodásának csökkenéséből vagy kivándorlásból ered, bizonyítja az a körülmény, hogy a románság a leggazdagabb vidékeken, a Tisza bal partján és a Tisza–Maros szögében veszített tért, vagyis a magyarság és románság érintkezési vonalán, hol a magyarság gazdasági és kulturális túlsúlya érezte asszimiláló erejét. Ezen országrészekben a románok térvesztését a következő adatok mutatják: 1890-ban a románok arányszáma a Tisza bal partján: 25,4%, 1900-ban 24,6%, 1890-ben a Tisza-Maros szögében: 41,0%, 1900-ban 40,1%.

A két görög egyházba foglalt egyik nemzetiséghez (román, rutén, szerb) sem tartozó lakosok számának növekedése kézzelfogható bizonyossága annak, hogy a magyarság térfoglalása ezen nemzetiségek körében is bár lassú, de feltartóztatlan. 1900-ban görög kat. és gör. kel. 4 040 527 lélek, a három nemzetiség lélekszáma: 3 661 066, a különbség: 379 461 lélek, akik nagy többségükben magyarok.

Kétségtelen, hogy az egynegyed millióra tehető görög katolikus és görögkeleti vallású magyarból igen sok magyar családnak a sarjadéka, bizonyos azonban az is, hogy a nagyobb rész ruténekből, szerbekből és románokból asszimilálódás folytán lett magyarrá, minthogy ezen az úton a beolvadás a nyelvhatárokon a legújabb időkig nem szünetelt.

Legújabban visszafejlődésnek jelei mutatkoznak. Amit társadalom és iskola évtizedek során a magyarosodás érdekében megtett: azt a nemzetiségi egyházak visszafejleszteni igyekeznek. A vallás révén a két görög egyházban nemzetiségi velleitások kísértenek még olyan helyeken is, ahol az asszimilálódás teljesen befejezettek tekinthető. A nemzetiségek értelmiségének törzsét képező papság a legújabb időben jelentékenyen erősödött, és faji érzésének intenzivitása növekedett. E papság tagjai, akik az állami támogatással ma már viszonylag jó anyagi helyzetben vannak, nemzetiségi faji érzéssel szaturálva, az elmagyarosodott egyházakba is beviszik a nemzetiségi tendenciát. Hamis faji érzést és öntudatot szuggerálnak a népnek. Itt Erdélyben a görög egyházak kötelékébe tartozó született magyar emberek e szuggesztív hatás szomorú eredményeként kezdik magukat románoknak mondani, s lassan, szinte észrevétlenül kivonják magukat a magyar nemzeti érzés gondolatvilágából.

Az említett eredmények a magyarosodás terén ugyan nem nagyok, de jelentékenyek. Különbözőbb figyelmet érdemelnek az eredmények, ha meggondoljuk, hogy ezeket egy természetes kulturális folyamat – a leghatalmasabb tényezők, az egyházak támogatása, sőt ellenséges hatása ellenére – biztosította. Hol állanánk ma, ha a két egyház befolyását a magyarosodási folyamat előmozdítására biztosíthatnánk volna!

A kezdetlegesebb kultúrájú népnek egész lelki élete a legszorosabban össze van nőve a vallással, mely az egyházban ölt határozott alakot. A román, rutén, szerb néphez az egyház útján lehet közel

jutni. Mi ezt a kaput érintetlenül hagytuk, noha szándékunkban lett volna megnyitni a magyar nemzeti görög szertartású katolikus és görögkeleti egyház szervezése által.

Ezek az egyházak ma nem magyar nemzeti egyházak. Különösen a románság körében kifejezetten román nemzetiségi célokat is szolgálnak. Ezekről hiába várjuk, hogy a magyarosodás céljait szolgálják. Meg kell tehát teremteni mind a két görög nemzeti egyházat, hogy a magyarságból ezen egyházakhoz tartozók egyesülhessenek, a magyarosodás folyamán jegecesedési pontokul szolgálhassanak, a magyarosodást gyorsíthassák, és eredményeit biztosíthassák.

Nemzetünk eddig is nagyot mulasztott, hogy a két görög magyar nemzeti egyházat az érdekeltek sokszoros kérelmezése ellenére sem szervezte. Meggyőződésünk, hogy a tovább halogatásra most már nincs idő. Bizonyos, sajnos jelenségek arra mutatnak, hogy a cselekvés 12. órája elérkezett, hogy a két görög nemzeti egyház szervezésére az előmunkálatok haladéktalanul megteendők, az erre szükséges anyagi áldozatok, mint a nemzetegységnek minden rázkódás nélkül való biztosítására igen gyümölcsöző befektetések habozás nélkül meghozandók.

Ebben a meggyőződésben és abban az erős hitben, hogy felfogásunk helyesléssel találkozik, azzal a tiszteletteljes kérelemmel fordulunk a m.t. képviselőházhoz, méltóztassék e feliratunkat azzal a határozattal adni a m. kir. minisztériumnak, hogy a görög szertartású katolikus és görögkeleti magyar nemzeti egyház szervezése érdekében a kezdeményező lépéseket haladéktalanul tegye meg.

Magyar anyanyelvű görög kat. és görögkeleti vallású véreink hitélete intenzivitásának növelése és a magyarosodás terén elért eredmények biztosítása és fokozása szempontjából egyaránt sürgősnek véljük mind a két nemzeti egyház szervezését. Tekintettel azonban arra a körülményre, hogy a görögkeleti magyar egyház szervezése kevesebb nehézség legyőzése által biztosítható, ezen egyházat véljük elsősorban szervezendőnek. A keleti egyház ugyanis nemzeti jellegénél fogva az érdekelt hívek és a törvényhozás egyező akaratából az 1868. évi XI. tc. 9. §-ából kiindulva, s ezen törvény szakaszait az új egyházra alkalmazva aránylag rövid idő alatt szervezhető volna, nagy erkölcsi és nemzeti hivatásának betöltésére működésbe lenne hozható. Feliratunkban foglalt kérelmünket a mélyen tisztelt képviselőház nagybecsű figyelmébe ajánlva, maradunk mély tisztelettel.

Udvarhely vármegye törvényhatósági bizottságának Székelyudvarhelyen 1907. évi október hó 5-én tartott rendes közgyűléséből.

Damokos s. k.
Udvarhely vm. alispánja